

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ НАЗЕМНИХ СПОРУД І АЕРОДРОМІВ
КАФЕДРА АЕРОКОСМІЧНОЇ ГЕОДЕЗІЇ ТА ЗЕМЛЕУСТРОЮ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

_____ Юрій ВЕЛИКОДСЬКИЙ

«__» _____ 2023 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВР
ЗА СПЕЦІАЛЬністю 193 «ГЕОДЕЗІЯ ТА ЗЕМЛЕУСТРІЙ»

**Тема: «Особливості використання земельоздоровчого
призначення (на прикладі санаторного комплексу «Моршинський»)»**

Виконавець: студентка групи ЗК-410Б Приймак Олена Олександрівна

Керівник: д.е.н., доцент Белоусова Наталія Володимирівна _____

Нормоконтролер: к.е.н., доцент Стецюк Михайло Петрович _____

КИЇВ 2023

**НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ НАЗЕМНИХ СПОРУД І АЕРОДРОМІВ**

Кафедра аерокосмічної геодезії та землеустрою

Напрямок підготовки: 193 «Геодезія та землеустрій»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ **Юрій ВЕЛИКОДСЬКИЙ**

«_____» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Приймак Олени Олександрівни

- 1. Тема дипломної роботи:** «Особливості використання земель оздоровчого призначення (на прикладі санаторного комплексу «Моршинський»)» затверджена наказом ректора від «10» квітня 2023р. №677/ст.
- 2. Термін виконання роботи:** з 29.05.2023 р. по 25.06.2023 р.
- 3. Вихідні дані до роботи:** законодавча та нормативно-правова база, інтернет сайти та електронні ресурси, публікації та наукові статті за тематикою роботи.
- 4. Зміст пояснювальної записки:** Теоретичні основи поняття курортно-санаторного господарства на землях оздоровчого та рекреаційного призначень. Методичні аспекти та особливості відведення земель до даних категорій. Аналіз технічної документації щодо встановлення меж ділянок оздоровчого призначення в Україні.
- 5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу:** 31 рисунок, 11 таблиць

6. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання (короткий зміст завдання)	Термін виконання (число, місяць, рік)	Відмітка про виконання
1.	Отримання завдання на дипломну роботу	29.05.2023 р.	
2.	Пошук та аналіз літературних джерел по темі дипломної роботи	29.05.- 01.06.2023 р.	
3.	Написання вступу та 1 розділу дипломної роботи	02.06.- 05.06.2023 р.	
4.	Написання 2-3 розділів дипломної роботи	06.06.- 11.06.2023 р.	
5.	Створення та оформлення графічного матеріалу. Оформлення дипломної роботи	12.06.- 14.06.2023 р.	
6.	Підготовка доповіді та презентації на захист дипломної роботи	15.06- 18.06.2023	

Дата видачі завдання: «29» травня 2023 р.

Керівник дипломної роботи _____ д.е.н., доцент Белоусова Н.В.
(підпис)

Завдання прийняла до виконання _____ Приймак О. О.
(підпис)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота на тему: «Особливості використання земель оздоровчого призначення (на прикладі санаторного комплексу «Моршинський»)» має: 108 сторінок, 11 таблиць, 23 рисунка, 6 схем, 4 діаграми, 61 найменування використаних джерела.

Об'єктом дипломної роботи є особливості використання земельних ділянок оздоровчого призначення.

Предметом дослідження виступає земельна ділянка курортного комплексу «Моршинський» в межах міста Моршин Львівської області як об'єкт курортно-санаторного профілю на землях оздоровчого призначення.

Метою дипломної роботи є вивчення особливостей використання земельних ділянок курортно-оздоровчого призначення на прикладі санаторію «Моршинський» міста Моршин Львівської області.

Для досягнення поставленої мети вирішувались наступні **завдання**:

– узагальнити теоретичні основи процедури використання земель курортно-оздоровчого призначення;

– дослідити алгоритм віднесення земельних ділянок до категорій оздоровчого призначення;

– проаналізувати функціонування й розвиток земельних ресурсів в межах курортних зон;

– надати якісну оцінку використання земель оздоровчого комплексу «Моршинський» та їх обмежень у використанні;

– визначити рівень антропогенного впливу на землі оздоровчого та рекреаційного призначень як негативний фактор із застосуванням SWOT-аналізу;

– запропонувати шляхи усунення загроз, які негативно впливають на сталий розвиток земель оздоровчого призначення у вигляді стратегії позитивного розвитку санаторію «Моршинський» у складі Моршинської ОТГ.

Методи дослідження. Теоретичною й методологічною основою дослідження є фундаментальні закони України, постанови Кабінету Міністрів та інші нормативно-правові акти у галузі земельного права, методичні та теоретичні розробки сучасних досліджень, які висвітлені у працях вітчизняних науковців, інша спеціальна література. В роботі використані наступні методи: аналітичний і оціночний методи, статистичний і метод порівняння та табличний метод.

Актуальність теми дослідження. Дуже важко говорити про перспективність використання земель будь-якої категорії, враховуючи воєнний стан в Україні. Але саме охороні земель оздоровчого призначення потрібна особлива увага на урядовому рівні, адже оздоровча інфраструктура курортно-санаторних зон може бути використана за прямим призначенням для реабілітації поранених бійців, для психологічної та посттравматичної реабілітації пересічних громадян України. Недосконалість законодавчо-нормативної бази України пояснюється складною процедурою віднесення земель до цих категорій. Таким чином, вади законодавства породжують проблему управління розмежуванням земель оздоровчого призначення та інших категорій земель.

Основним фактором віднесення земельних ділянок до земель зазначеної категорії є наявність унікальних природних лікувальних властивостей. Стаття 62 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. містить визначення «курортних і лікувально-оздоровчих зон», яке за своїм змістом відповідає поняттю «землі оздоровчого призначення».

Ключові слова: ОЗДОРОВЧО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС, ЗЕМЛІ ОЗДОРОВЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ, ЗЕМЛІ КУРОРТНО-САНАТОРНОГО СПРЯМУВАННЯ, РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ, ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ.

ЗМІСТ

ВСТУП	9
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ КУРОРТНО-ОЗДОРОВЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	13
1.1. Поняттєво-термінологічні основи земель курортно-оздоровчого призначення	13
1.2. Особливості використання земель оздоровчого призначення.....	18
1.3. Нормативно-правова база використання земель оздоровчого призначення у складі курортного комплексу	28
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ІНФРАСТРУКТУРИ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА МІСТА МОРШИН	36
2.1. Історіографія міста Моршин як курорта	36
2.2. Природні ресурси як основа розвитку курортно-оздоровчої діяльності міста Моршин	40
2.3. Стан використання земельного фонду міста Моршин і області	49
2.4. Оцінка еколого-рекреаційного стану міста Моршин для розвитку курортно-санаторної сфери оздоровлення.....	63
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ «МОРШИНСЬКИЙ» ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	67
3.1. Санаторій «Моршинський» в системі курортно-оздоровчого комплексу міста Моршин.....	67
3.2. Особливості використання земель в межах курорту «Моршинський».....	76
3.3. Головні проблеми стабільного розвитку оздоровчого комплексу «Моршинський».....	84
3.4. Стратегічні напрямки розвитку міста Моршин як територіальної громади.....	89
ВИСНОВОК	95

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97
ДОДАТКИ	105

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ:

ЗКУ – Земельний кодекс України

ЗУ – Закон України

БК – бальнеологічний комплекс

ПЗФ – природно-заповідний фонд

ТПВ – тверді побутові відходи

ЕП – екологічні програми

ТЗ - технічні завдання

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На сьогоднішній день одним з суттєвих питань перспективного розвитку країни у післявоєнний період, є збереження мережі земель рекреаційного та оздоровчого призначення, яким приділялась завжди особлива увага на урядовому рівні. Адже саме охоронні землі оздоровчого призначення включають в себе мережу курортно-санаторних зон з розвинутою інфраструктурою на землях оздоровчого призначення, які можуть бути за прямим призначенням для реабілітації поранених бійців, для психологічної та посттравматичної реабілітації пересічних громадян України.

Основним фактором віднесення земельних ділянок до земель зазначеної категорії є наявність унікальних природних лікувальних властивостей. Так, курортними і лікувально-оздоровчими зонами визнаються території, які мають виражені природні лікувальні фактори: мінеральні джерела, кліматичні та інші умови, сприятливі для лікування і оздоровлення людей.

Цінність земель оздоровчого призначення обумовлюється їх придатністю для відпочинку та оздоровлення населення з використанням цілющих ресурсів, та характеризується відсутністю факторів, які можуть негативно впливати на здоров'я людини.

Бальнеологічні курорти, як місця використання бальнеологічних ресурсів, є важливими частинами лікувально-оздоровчого, рекреаційного й економічного потенціалу регіону. Щорічно курорти Львівщини з метою оздоровлення відвідують близько 300 тисяч українських та іноземних туристів, стимулюючи соціально-економічний розвиток даного регіону.

Зміна форм власності на прикладі курортно-оздоровчих комплексів за останнє десятиріччя призвела до швидкої хаотичної розбудови бальнеологічних курортів без врахування екологічних вимог, ємності

територій і процедури реєстрації земельних ділянок, що підпадають під категорію земель оздоровчого призначення.

Всебічний аналіз та оцінка оздоровчих територій Львівської області є комплексним дослідженням, з урахуванням безпечного стану довкілля та перспектив розвитку післявоєнного туризму. Еколого-географічні дослідження дозволяють виокремити основні переваги, які сприяють розвитку курортів, а також недоліки чи загрози, які підвищують ризик втрати курортами своїх функцій.

Для збереження унікальних природних властивостей необхідно дотримуватись законодавчо затверджених правил та вимог встановлення меж земель оздоровчого призначення, раціонально використовувати ці ділянки та сформулювати напрями сталого розвитку територій, що, безумовно, свідчить про актуальність досліджень.

Стаття 62 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. містить визначення «курортних і лікувально-оздоровчих зон», яке за своїм змістом відповідає поняттю «землі оздоровчого призначення». Недосконалість законодавчо-нормативної бази України пояснюється складною процедурою віднесення земель до цієї категорії: для організації відпочинку населення, туризму і оздоровлення можуть використовуватися землі будь-якої категорії, проте, це не означає, що вони належать до земель оздоровчого призначення. Таким чином, вади законодавства породжують проблему управління розмежуванням земель оздоровчого призначення та інших категорій земель.

Наявність земель оздоровчого призначення на території України свідчить про необхідність детального вивчення питань їх раціонального використання, що передбачено тематикою даного дипломного дослідження.

Мета і завдання дипломної роботи. *Метою* дипломної роботи є вивчення особливостей використання земельних ділянок курортно-оздоровчого призначення на прикладі санаторію «Моршинський» міста Моршин Львівської області.

Для досягнення поставленої мети вирішувались наступні **завдання**:

- узагальнити теоретичні основи процедури використання земель курортно-оздоровчого призначення;
- дослідити алгоритм віднесення земельних ділянок до категорій оздоровчого призначення;
- проаналізувати функціонування й розвиток земельних ресурсів в межах курортних зон;
- надати якісну оцінку використання земель оздоровчого комплексу «Моршинський» та їх обмежень у використанні;
- визначити рівень антропогенного впливу на землю оздоровчого та рекреаційного призначень як негативний фактор із застосуванням SWOT – аналізу;
- запропонувати шляхи усунення загроз, які негативно впливають на сталий розвиток земель оздоровчого призначення у вигляді стратегії позитивного розвитку санаторію «Моршинський» у складі Моршинської ОТГ.

Об'єктом дипломної роботи є особливості використання земельних ділянок оздоровчого призначення.

Предметом дослідження виступає земельна ділянка курортного комплексу «Моршинський» в межах міста Моршин Львівської області як об'єкт курортно-санаторного профілю на землях оздоровчого призначення.

Методи дослідження. Теоретичною й методологічною основою дослідження є фундаментальні закони України, постанови Кабінету Міністрів та інші нормативно-правові акти у галузі земельного права, методичні та теоретичні розробки сучасних досліджень, які висвітлені у працях вітчизняних науковців, інша спеціальна література. В роботі використані наступні методи: аналітичний і оціночний методи, статистичний і метод порівняння та табличний метод.

Практичне значення отриманих результатів. Опрацьовані та систематизовані у роботі відомості можуть слугувати основою для прийняття

відповідних управлінських рішень органами місцевого самоврядування курортів у сфері забезпечення сталого розвитку і усунення різноманітних загроз, а також допомагають під час процедури встановлення меж земельних ділянок оздоровчого призначення на місцевості. Запропоновані рекомендації, можуть сприяти поетапному усуненню виявлених недоліків розвитку курортів та раціональнішому використанню їхніх унікальних природних ресурсів.

Структура бакалаврської роботи. Дипломна робота складається з вступу, 3 розділів, висновків до розділів, висновку, додатків, списку використаних джерел, кількість яких становить 62 найменування. Загальна кількість сторінок роботи становить – 108. В роботі використано: 11 таблиць, 23 рисунків, 4 діаграми, 6 схем.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ КУРОРТНО-ОЗДОРОВЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

1.1. Поняттєво-термінологічні основи земель курортно-оздоровчого призначення

Земельні ресурси – частина земельного фонду, яка може бути використаною у народному господарстві. Земельні ресурси – сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення та господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві [32].

Використання земель – це вдосконалення розподілу земель відповідно до перспектив розвитку економіки, поліпшення організації території та визначення інших напрямів раціонального використання земель та їх охорони загалом по державі, регіонах та інших адміністративних утвореннях. Ефективно використовувати земельні ресурси можна лише за умови розв'язання таких важливих завдань, як розмежування права державної та комунальної форм власності, створення системи державного земельного кадастру, державного контролю за використанням земель, моніторингу земель, розвитку ринкового землевпорядкування, підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів у галузі управління використанням земельних ресурсів [24].

Питаннями правової регламентації щодо поняття і складу територій, які відносяться до земель оздоровчого призначення, присвятили свої дослідження В.І.Андрейцева, Є.С.Бердникова, А.Г.Бобкова, І.Г.Булах, П.Ф.Кулинич, О.М. Ткаченко, В.А.Поляков та інші. Праці вище зазначених вчених мають у своїй більшості методологічний характер дослідження.

Земельний фонд України – сукупність земель усіх форм власності.

Відповідно до цільового призначення розрізняють такі категорії земель [40]:

– землі сільськогосподарського призначення;

- землі житлової та громадської забудови;
- землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- землі оздоровчого призначення;
- землі рекреаційного призначення;
- землі історико-культурного призначення;
- землі лісового фонду;
- землі водного фонду;
- землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Важливе місце у складі земель України посідають землі оздоровчого призначення, як окрема категорія, виділена внаслідок виокремлення земельного законодавства та створення спеціального правового режиму таких земель.

Відповідно до ст. 47 Земельного кодексу України до земель оздоровчого призначення належать землі, що мають природні лікувальні властивості, цільове призначення яких полягає в використанні або можливості використання для профілактики захворювань та лікування.

Природні лікувальні властивості земель оздоровчого призначення визначаються за наявністю в їх межах природно-лікувальних ресурсів. Такі ресурси мають бути ефективними засобами для профілактики та лікування поширених захворювань. До природних лікувальних ресурсів, відповідно до ст. 6 Закону України «Про курорти», належать ресурси, представлені на рис.1.1.

Унікальні властивості природних лікувальних ресурсів землі, в межах яких вони знаходяться, виділені в окрему категорію земель і територій. Така категорія земель має спеціальний правовий режим охорони і використання.

Цільове призначення земель оздоровчого призначення - використання таких земель в інтересах курортної справи.

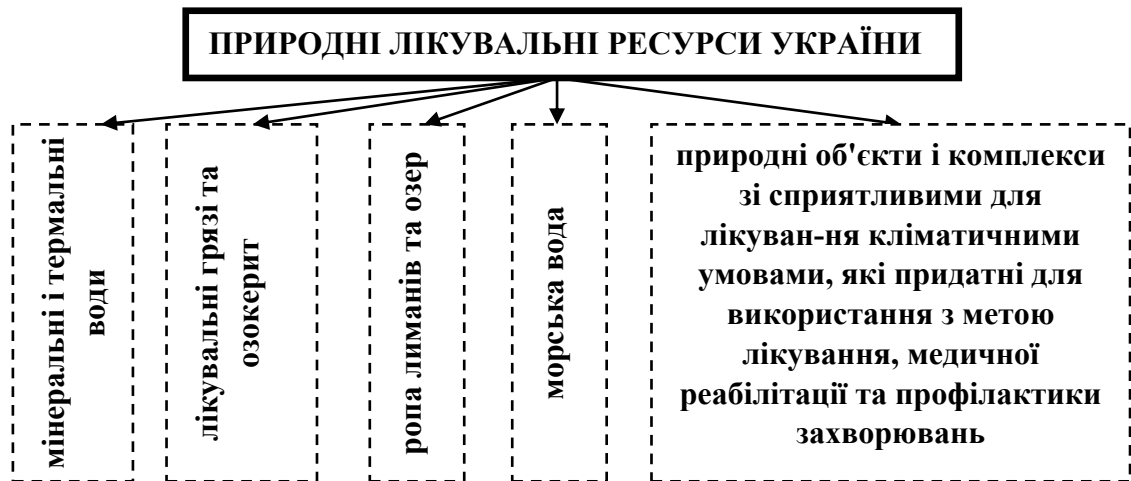

Рис.1.1. Структура природно-лікувальних ресурсів України[39]

Курортна справа — це сукупність усіх видів науково-практичної та господарської діяльності, спрямованих на організацію та забезпечення лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань із використанням природних лікувальних ресурсів (ст. 1 Закону України «Про курорти»)[39].

Отже, основне цільове призначення земель оздоровчого призначення полягає у їх використанні для забезпечення лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань із використанням природних лікувальних ресурсів.

На землях оздоровчого призначення дозволяється здійснення також таких видів діяльності, які характерні для цільового призначення інших категорій земель: будівництво та експлуатація об'єктів транспорту, житлове будівництво, будівництво та експлуатація промислових та сільськогосподарських підприємств, розміщення об'єктів рекреації, природно-заповідного фонду та історико-культурної спадщини, що є супроводжуючою діяльністю для забезпечення використання таких земель в інтересах курортної справи.

Підставою для віднесення земель до категорії оздоровчого призначення є виявлення на них відповідних природних лікувальних ресурсів в

установленому законом порядку, який відображено у ст. 16 Закону України «Про курорти» [39].

Основними тезами даного закону є «...виявлення природних лікувальних ресурсів здійснюється шляхом проведення комплексних медико-біологічних, кліматологічних, геолого-гідрологічних, курорто-логічних та інших дослідницьких робіт. Виявлені в результаті їх проведення природні лікувальні ресурси підлягають медико-біологічній оцінці їх якості та цінності Міністерством охорони здоров'я України, на підставі чого визначаються методи використання таких природних лікувальних ресурсів у профілактичних та лікувальних цілях» [39].

Другим етапом є проведення геолого-розвідувальних робіт та визначення експлуатаційних запасів родовищ лікувальних підземних мінеральних вод, лікувальних грязей та інших корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів, які затверджуються та вносяться до Державного фонду родовищ, корисних копалин України і передаються для використання за призначенням відповідно до законодавства України. Після цього території, на яких виявлені запаси природних лікувальних ресурсів, включаються до складу земель оздоровчого призначення і передаються для використання в оздоровчих цілях.

Склад земель оздоровчого призначення

Відповідно до ч. 2 ст. 48 Земельного Кодексу України, на територіях лікувально-оздоровчих місцевостей і курортів встановлюються округи і зони санітарної (гірничо-санітарної) охорони [40]. Виходячи з вказаної норми закону до складу земель оздоровчого призначення входять лікувально-оздоровчі місцевості та курорти. Такий склад земель оздоровчого призначення та його поділ на категорії закріплений і в Законі України «Про курорти» [39].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про курорти» лікувально-оздоровча місцевість є природною територією, що має мінеральні та

термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань [39].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про курорти», курорт - це освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні [39].

Відмінність між лікувально-оздоровчою місцевістю та курортами полягає у ступені їх освоєння для використання за цільовим призначенням. На землях курортів побудовані необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, що використовуються з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації.

У лікувально-оздоровчих місцевостях такі об'єкти відсутні, але вони є резервними землями для створення нових курортів шляхом їх відповідного освоєння, зокрема будівництва об'єктів курортної інфраструктури.

Землі оздоровчого призначення можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності.

На землях оздоровчого призначення забороняється діяльність, яка суперечить їх цільовому призначенню або може негативно вплинути на природні лікувальні властивості цих земель, а саме: користування надрами, не пов'язане з використанням природних лікувальних ресурсів, розорювання земель, проведення будь-якої господарської діяльності, а також інші дії, що впливають або можуть вплинути на розвиток небезпечних геологічних процесів, на природні лікувальні фактори курорту та його екологічний баланс, тощо.

На територіях лікувально-оздоровчих місцевостей і курортів встановлюються округи і зони санітарної (гірничо-санітарної) охорони.

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про курорти» визначає, що округ санітарної охорони - це територія земної поверхні, зовнішній контур якої збігається з межею курорту. У межах цієї території забороняються будь-які роботи, що призводять до забруднення ґрунту, повітря, води, завдають шкоди лісу, іншим зеленим насадженням, сприяють розвитку ерозійних процесів і негативно впливають на природні лікувальні ресурси, санітарний та екологічний стан природних територій курортів [40].

Відповідно до ст. 33 Закону України «Про курорти» землі курортно-оздоровчого призначення охоплює всю сферу формування і споживання гідромінеральних ресурсів, лісові насадження навколо курорту, а також території, господарське використання яких без дотримання встановлених для округу санітарної охорони курорту правил може несприятливо впливати на гідрогеологічний режим родовищ мінеральних вод і лікувальних грязей, ландшафтно-кліматичні умови курорту, на його природні та лікувальні фактори.

У межах округу санітарної (гірничо-санітарної) охорони забороняються передача земельних ділянок у власність і надання у користування підприємствам, установам, організаціям і громадянам для діяльності, несумісної з охороною природних лікувальних властивостей і відпочинком населення.

1.2. Особливості використання земель оздоровчого призначення

Відомо, що земля, як основний природний ресурс, передбачає її використання людиною для задоволення своїх різноманітних потреб. Так, наприклад, землі сільськогосподарського призначення використовуються для вироблення сільськогосподарської продукції. Іншими словами ці землі використовуються для потреб сільського господарства, а тому їх цільове призначення — вирощування сільськогосподарської продукції. А отже, і

землі оздоровчого призначення, які однією із категорій земель, повинні використовуватись лише за цільовим призначенням.

Відповідно до ст. 47 ЗК України цільове призначення оздоровчих земель полягає у їх використанні для профілактики захворювань і лікування людей [40]. Питання щодо використання земель оздоровчого призначення не можна назвати нерозробленим з правової точки зору. Однак, неврегульованість деяких аспектів, певною мірою свідчить про його дискусійність. Такий неоднозначний висновок можна зробити, виходячи з того, що в Україні діє Закон «Про курорти», але жодне із його положень не знайшло свого відображення в Земельному кодексі [39]. Крім того, запланований до розгляду законопроект про використання земель оздоровчого призначення, так і залишається по сьогоднішній день в стадії законопроекту.

Зрозуміло, що такий стан речей незадовільно впливає на регулювання такої важливої сфери, як використання земель оздоровчого призначення і потребує нагального вирішення усіх спірних питань.

У напрямі досліджень використання земель курортно-оздоровчого призначення було здійснено глибокі розробки в царині методології організації використання земельних ресурсів, в яких було розкрито закономірності та принципи використання землі як головного засобу виробництва в сільському господарстві. Дістали заслужене визнання фундаментальні праці відомих в Україні та поза її межами вчених державної установи «Головний науково-дослідний і проектний інститут землеустрою», Львівського та Харківського національних аграрних університетів, Національного університету біоресурсів та природокористування та ін.

Надзвичайно важливу роль відіграли дослідження Варламова О. Ю., Волкова С. М., Горлачука В. В., Гнатковича Д. І., Гуторова О., Добряка Д. С., Казьміра П. Г., Мартина А. Г., Новаковського Л. Я., Сохничя А. Я., Ступеня М. Г., Третяка А. М. та ін., які надали нового імпульсу розвитку землекористування з позиції сучасності.

Відповідно до мети наукових досліджень обираються ті методи, які найбільш ґрунтовно розкриють сутність досліджуваного питання.

Метод управління – це сукупність прийомів і способів впливу на керований об'єкт для досягнення поставлених цілей[9]. Управління використанням земель оздоровчого призначення здійснюється такими методами [24]:

- адміністративними;
- економічними;
- соціально-психологічними.

У методичному аспекті адміністративні методи поділяються на дві групи:

- організаційно-стабілізуючі (регламентування, нормування та інструктування);
- організаційно-розпорядчі (накази, розпорядження, вказівки).

Основними функціями державного управління землями оздоровчого призначення потрібно розуміти види (напрями) діяльності уповноважених органів державної влади щодо забезпечення організації раціонального та ефективного використання й охорони земель.

В методичному аспекті дані функції поділяються на *основні* та *спеціальні* [24].

До основних функцій належать:

- планування;
- координація;
- організація;
- регулювання;
- контроль.

Основні функції притаманні всім системам управління. До спеціальних функцій належать [33]:

- надання та вилучення земель;
- моніторинг стану земельних ресурсів і динаміки його змін;

- ведення державного земельного кадастру;
- землеустрій;
- справляння плати за землю;
- державний контроль за раціональним використанням і охороною земель;
- вирішення земельних спорів;
- притягнення до юридичної відповідальності та інші.

Відповідні функції становлять зміст управління у галузі використання земель оздоровчого призначення.

Оздоровчий комплекс – сукупність галузей і видів економічної діяльності, які забезпечують рекреаційними послугами населення країни, регіону, міста, володіючи при цьому унікальними цілющими властивостями та створюють необхідні передумови для нормального функціонування рекреаційно-туристичного господарства. На землях даної категорії розвиваються оздоровчі системи в рамках розвитку курортно-санаторних комплексів.

Оздоровчі системи можна поділити на науково обґрунтовані та народні. Перші з'явилися внаслідок застосування теоретичних наукових знань (Рис.1.2), а другі сформувалися в процесі народної практики (Рис.1.3).

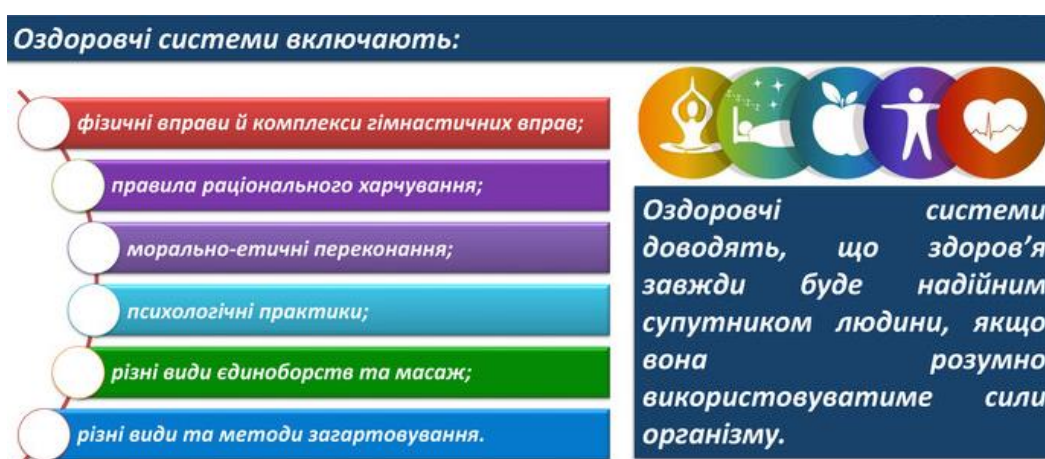

Рис.1.2. Оздоровчі системи курортно-оздоровчих комплексів України [41]

Нажаль не всі оздоровчі системи добре продумані. Деякі з них ґрунтуються лише на одному оздоровчому методі.

Рис.1.3. Основні складові оздоровчих систем курортних комплексів України [41]

Разом з тим теоретичні доробки таких науковців як В. Андрейцев, Є. Бердніков, А. Бобковата інших, дозволяють говорити про певні особливості використання саме такої категорії земель.

Цікавими в теоретичному аспекті вбачаються міркування Ю. Петлюка, який особливості використання земель оздоровчого призначення зводить до наступного. На його думку, в основі використання земель оздоровчого призначення та природних ресурсів, які розташовані на даних землях та зумовлюють їх правовий режим, лежить невід'ємне природне право людини на відновлення і розвиток своїх фізіологічних життєвих сил шляхом використання унікальних природних лікувальних факторів [26].

Більш розширено сутність цільового призначення земель оздоровчого призначення, тлумачиться П. Кулінічем. Зокрема, він вважає, що основне цільове призначення цієї категорії земель полягає в їх використанні в

інтересах курортної справи, також наголошує на необхідності виділення цільового призначення окремих земельних ділянок в межах курортів [25]. Аргументуючи свою позицію, автор підкреслює, що курортна справа включає в себе сукупність усіх видів науково-практичної та господарської діяльності, спрямованої на організацію та забезпечення лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань із використанням природних лікувальних ресурсів. Проте всі названі види діяльності не зводяться лише до власне лікувально-оздоровчого процесу [2].

Розвиток інфраструктури курортів (транспорт, зв'язок, комунальне господарство) потребує розв'язання територіальних, соціально-економічних, екологічних проблем і завдань, які пов'язані з розподілом і визначенням пріоритетних напрямків використання природних лікувальних ресурсів і пошуками шляхів збалансування міжгалузевих інтересів, вирішенням питань розміщення житлового, соціального, інженерно-транспортного, комунального та інших видів будівництва, відтворення культурно-історичної спадщини, охорони та збагачення природного середовища курортів [2].

Отже, на землях оздоровчого призначення дозволяється здійснення і таких видів діяльності, які характерні для цільового призначення інших категорій земель. До них належать будівництво та експлуатація промислових та сільськогосподарських підприємств, розміщення об'єктів рекреації, природно-заповідного фонду та історико-культурної спадщини. Крім того, більшість курортів, в т.ч. і земель оздоровчого призначення, розташовані в межах певних населених пунктів, що так само зумовлює потребу здійснення на їх територіях різних видів діяльності.

З іншого боку закономірно виникає питання щодо необхідності чіткого визначення видів діяльності, що дозволяються, і які є неприпустимим в межах земель, віднесених до категорії оздоровчих. Недостатня урегульованість зазначеного питання призвела до виникнення в межах курортів та оздоровчих земель, індустріальних зон, які суттєво впливають на якість природного середовища.

В Концепції розвитку санаторно-курортної справи зазначається, що надмірна концентрація у деяких місцевостях санаторно-курортних закладів, велика питома вага промислового та сільськогосподарського виробництва, інтенсивний рух автотранспорту на загальному фоні недосконалої інфраструктури (водо- та теплопостачання, енергозабезпечення, комунальне господарство, транспорт) та низький рівень комфортності оздоровниць створюють надмірне антропогенне навантаження, знижують престижність курортів та ставлять під загрозу існування сировинної бази найбільш популярних курортів [21].

Характерною рисою земель оздоровчого призначення є специфічний порядок їх надання, вилучення та зміни цільового призначення порівняно з землями інших категорій. Виділення земель оздоровчого призначення здійснюється на підставі чинного законодавства, і зокрема у відповідності до Закону України «Про курорти» [39]. Зокрема, ст. 7 названого закону встановлено, що підставою для відведення земель для створення та розвитку курортів є оголошення курортною природної території, на якій наявні природні лікувальні ресурси та необхідна інфраструктура для їх експлуатації і організації лікування людей [39].

Оголошення природних територій курортними відбувається на підставі клопотань відповідних органів влади або заінтересованих юридичних та фізичних осіб. В зазначених клопотаннях повинні міститись: обґрунтування необхідності оголошення природних територій курортними; характеристика природних лікувальних ресурсів, їх лікувальних факторів, кліматичних, інженерно-геологічних та інших умов, сприятливих для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань, інших цінностей природних територій, що пропонуються до оголошення; відомості про місцезнаходження, розміри, характер використання та про власників і користувачів природних територій, а також відповідний картографічний матеріал [23, с. 403-405].

Клопотання про оголошення природних територій курортами державного значення повинно бути розглянуто у місячний строк спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань діяльності курортів з урахуванням пропозицій Верховної Ради АРК, обласних, Київської та Севастопольської міських рад. Що ж до природних територій місцевого значення, то питання розглядаються на рівні місцевих органів виконавчої влади з питань діяльності курортів.

Проекти оголошення природних територій курортними підлягають державній екологічній та санітарно-гігієнічній експертизам, які провадяться відповідно до законів України «Про державну екологічну експертизу» та «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення». У разі позитивного висновку державної екологічної та санітарно-гігієнічної експертиз, матеріали передаються спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої діяльності курортів до Кабінету Міністрів України (щодо курортів державного значення) та місцевими органами виконавчої влади з питань діяльності курортів відповідно до Ради міністрів АРК, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій (щодо курортів місцевого значення)[23, с. 403-405].

Після прийняття рішення про оголошення тієї чи іншої території курортною, здійснюється відведення земельних ділянок для розміщення санаторно-курортних закладів та іншої інфраструктури курорту.

Обов'язковою умовою відведення земельних ділянок для створення чи розширення курорту є розроблення техніко-економічних обґрунтувань використання землі та відведення земельних ділянок з урахуванням затверджених округів і зон санітарної (гірничо-санітарної) охорони, схем медичного зонування в порядку, встановленому ЗК України [13].

Особливість використання будь-якої категорії земель, і особливо оздоровчих, значною мірою обумовлюється їх цільовим призначенням, що безумовно передбачає існування різного роду обмеження господарської діяльності саме у процесі їх використання. Цілком закономірно, що законом

встановлено певні обмеження щодо допустимих видів діяльності в межах територій курортів та природнолікувальних місцевостей. Іншими словами, цільовий характер використання оздоровчих земель породжує і таку особливість їхнього правового режиму, як встановлення суворих санітарних обмежень. Встановлення цих обмежень впершу чергу обумовлюється необхідністю збереження природних, фізичних та хімічних властивостей, лікувальних властивостей, а також попередження їх псування та виснаження.

Обмеження прав на земельну ділянку передбачено ст. 111 ЗК України, де в якості одного із таких обмежень передбачено заборону провадження окремих видів діяльності. Обмеження прав використання земель оздоровчого призначення регламентовано також Законом України «Про курорти» [39]. Відповідно до ст.31, у зоні суворого режиму забороняється користування надрами, пов'язане з використанням природних лікувальних ресурсів, розорювання земель, будь-яка господарська діяльність, а також інші дії, що впливають або можуть вплинути на розвиток небезпечних геологічних процесів, на природні лікувальні фактори курорту та його екологічний баланс [39].

Крім того, у цій зоні забороняється встановлення сервітутів, які передбачають прокладання кабелів, у т.ч. підземних кабелів високої напруги, трубопроводів, інших комунікацій, скидання дренажно-скидних та стічних вод, проїзд автотранспорту, не пов'язаного з обслуговуванням цієї території, використання родовищ лікувальних ресурсів або природоохоронною діяльністю.

Відповідно до ст.83, ст.84 ЗК, не можуть передаватися у приватну власність землі під об'єктами природно-заповідного фонду, історико-культурного, оздоровчого призначення, які перебувають у комунальній та державній власності [40]. Отже, при використанні земель оздоровчого призначення застосовуються обмеження прав на ці землі, які на думку Ю. Пеглюка, полягають у встановленні імперативних вимог чинного

законодавства, насамперед екологічного, що мають на меті забезпечити раціональне використання та відтворення природних лікувальних ресурсів.

З метою організації діяльності курортів юридичні та фізичні особи використовують на цих землях спеціально визначені природні об'єкти, які мають мінеральні та термальні води, лікувальні грязі та екзотерит, ропу лиманів та озер, акваторію моря, кліматичні, ландшафтні та інші умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Законом України «Про курорти» встановлена заборона щодо приватизації земель, на яких розташовані спеціальні санітарно-курортні заклади (дитячі, кардіологічні, пульмонологічні, гінекологічні, для лікування громадян, що постраждали внаслідок катастрофи на Чорнобильській АЕС, для лікування хворих на туберкульоз, хворих з травмами спинного мозку та хребта) на територіях курортів місцевого значення, і які перебувають у державній та комунальній власності [39].

Приватизація земель з іншими санітарно-курортними установами, які знаходяться або створюються на території курортів місцевого значення і використовують природні лікувальні ресурси названих територій, може здійснюватися у порядку, визначеному законодавчими актами з питань приватизації майна за умови збереження профілю об'єктів, що підлягають приватизації. Використання земель оздоровчого призначення пов'язане із застосуванням обмежень прав на землі, які встановлюються в межах зон з особливими умовами землекористування [8, с. 113–123].

Пріоритетність використання земель оздоровчого призначення у точній відповідності з їх основним цільовим призначенням стимулюється законодавцем шляхом встановлення для суб'єктів землекористування спеціальних податкових пільг.

1.3. Нормативно-правова база використання земель оздоровчого призначення у складі курортного комплексу

Як відомо, нормативно-правова база земельного законодавства включає в себе різні правові та нормативні акти, згідно з якими регулюються земельні відносини між учасниками земельної діяльності і регламентуються всі пов'язані процеси та процедури.

Землі оздоровчого призначення є складовою частиною усіх земельних ресурсів України. Займаючи 0,01% території України (близько 8,6 тис.га), відзначає П. Кулініч, землі оздоровчого призначення відіграють надзвичайну важливу роль як природний ресурс, що має природні лікувальні властивості [4, с. 76-79].

Землі оздоровчого призначення не нова категорія земель, адже ще в союзному законодавстві в якості окремої категорії значились землі курортів. Зокрема, землі курортів визначались як земельні ділянки, які мають лікувальне значення і сприятливі умови для організації оздоровчих заходів, і які надані у встановленому порядку в користування лікувально-курортним установам. При цьому наголошувалось, що поняття земель курортів не можна ототожнювати з поняттям курортної місцевості (територія курортів) [6, с. 78–85].

Територія курорту складає місцевість, яка наділена природними лікувальними властивостями, мінеральними джерелами, залежами лікувальних грязей, кліматичними і іншими умовами, сприятливими для лікування і профілактики. На території курорту можуть знаходитись земельні ділянки, що мають не тільки лікувальне значення [4, с. 76-79].

Так, наприклад в курортній місцевості землі сільськогосподарського призначення можуть використовуватись самим лікувально-курортним закладом при створенні підсобного господарства, але при цьому слід підкреслити, що до прийняття нині чинного Земельного кодексу, землі оздоровчого призначення не були віднесені до окремої категорії земель і

входили до складу тієї чи іншої категорії (зокрема, як сказано вище, вони мали назву земель курортів, курортних земель або ж лікувально-оздоровчих територій).

Вивчаючи питання щодо включення земель оздоровчого призначення, як окремої категорії, до земельного законодавства, необхідно зазначити, що увесь процес виокремлення земель оздоровчого призначення в самостійну категорію, можна поділити на чотири етапи[8, с. 113–123].

Перший етап характеризувався їх законодавчим закріпленням як виду земель ускладі земель спеціального призначення. На другому етапі відбулося прийняття важливих нормативних актів, що врегулювали питання складу земель курортів, правового режиму земель у межах округів санітарної охорони тощо. Третій етап характеризується віднесенням земель оздоровчого призначення до категорій земель зі схожим цільовим призначенням і прийняттям на цій основі законодавчих актів. Начетвертому– землі оздоровчого призначення виокремлено в самостійну категорію.

Землі оздоровлення мають тісний зв'язок, адже, зазвичай, всі цілющі ресурси, які властиві землям оздоровчого призначення, розташовані у межах ділянок рекреації – зелених зон і насаджень. І навпаки: поблизу лікувальних джерел доцільно розташовувати туристичні бази відпочинку, кемпінги, табори. Завдяки такому зв'язку можна виділити поняття оздоровчого комплексу (Таблиця 1.1) [19].

Виходячи із вище зазначеного, слід розуміти, що землями оздоровчого призначення мають вважатися земельні ділянки, спеціально призначені для відпочинку населення, а також для розміщення об'єктів стаціонарної рекреації.

Оскільки, на землях даної категорії розташовані зони оздоровчого відпочинку, то слід відмітити тісний зв'язок земель оздоровчого призначення із землями ПЗФ, рекреації і охорони [7, с. 463–467].

Нормативно-правове обґрунтування процесу використання земель оздоровчого призначення [19]

Назва нормативно-правового документу	Загальний опис статті
Ст.50 ЗКУ	до земель оздоровчого призначення належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів [1]
Ст.51 ЗКУ	«...до земель рекреаційного призначення належать земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів.» [1]
Ст.63 ЗКУ	Закон «Про охорону навколишнього природного середовища», вживається термін «рекреаційні зони», що за своїм змістом майже співпадає із терміном «землі оздоровчого призначення», призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму [2].
Ст. 47 ЗКУ	«... до земель оздоровчого призначення належать землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей» [1].
Ст. 3, 49, 50 Конституції України	«... кожна людина має право на охорону здоров'я та екологічнобезпечне життя, які визнаються найвищою соціальною цінністю та гарантуються державою» [3].
Ст. 1 ЗУ «Про курорти»	«Курорт - освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні» [4].
Ст.28 ЗУ «Про курорти»	Межі курортів одночасно є межами округу санітарної (гірничо-санітарної) охорони курорту[4].
Ст.48 ЗКУ, ст.62 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»	Існування округів санітарної (гірничо-санітарної) охорони передбачено Законом України [2].
Ст. №47-52 ЗКУ	визначено земель рекреаційного та оздоровчого призначень, їх склад, використання, форми власності, заборонена діяльність та порядок використання.

Згідно зі ст. 47 ЗКУ, землі оздоровчого призначення займають незначну частину території України та становлять доволі важливе значення в житті

суспільства як природний ресурс з лікувальними властивостями для лікування і профілактики захворювань, реабілітації та оздоровлення людей [40].

Однак, дане визначення потрібно розуміти звужено, адже «природні лікувальні властивості, що використовуються для профілактики захворювань і лікування людей», у певній мірі має переважна частина земель. Землями ж оздоровчого призначення все ж таки прийнято вважати лише ті, які в установленому порядку вважаються курортами.

Основною складовою частиною земель оздоровчого призначення є землі курортів, тому важливим елементом нормативно-правової бази використання земель рекреаційно-оздоровчого комплексу є Закон України «Про курорти»[39].

«Округ санітарної охорони - це територія земної поверхні, зовнішній контур якої збігається з межею курорту. В межах цієї території забороняються будь-які роботи, що призводять до забруднення ґрунту, повітря, води, завдають шкоди лісу, іншим зеленим насадженням, сприяють розвитку ерозійних процесів і негативно впливають на природні лікувальні ресурси, санітарний та екологічний стан природних територій курортів» [40].

Для курортів, які використовують родовища корисних копалин, що належать до природних лікувальних ресурсів (підземні мінеральні води, лікувальні грязі тощо), встановлюються округи гірничо-санітарної охорони [10].

Уразі використання пов'язаних між собою родовищ мінеральних вод, суміжних пляжів та інших природних лікувальних ресурсів декількома курортами для них може встановлюватись єдиний округ «санітарної охорони»[11].

Завданням регулювання питань щодо використання земель в межах курортів є регулювання суспільних відносин у сфері їх організації і розвитку, виявлення та обліку природних лікувальних ресурсів, забезпечення

сприятливих умов для лікування, профілактики захворювань та відпочинку людей [11].

Правовий режим земель оздоровчого комплексу виникає на підставі рішень відповідних органів і відповідної землепорядної документації, згідно зі ст. 183 і 184 ЗК щодо встановлення меж земельних ділянок оздоровчого призначення. Тоді в нормативно-правовій базі земель рекреації виникає місце для ЗУ «Про землеустрій», відповідно ст. 6 якого, встановлення режиму земель оздоровчого призначення є одним з елементів землеустрою [12].

Регулювання та контроль за раціональним використанням земель оздоровчого призначення регулюються разом з суміжними нормативно-правовими документами, а саме:

- користування водами з рекреаційною метою (ст. 64 Водного кодексу України);

- визначення земель оздоровчого призначення на землях лісового фонду (статтях 9, 36, 37, 40, 75, 78 Лісового кодексу України);

- спеціальний порядок створення курортних зон на землях оздоровчого призначення встановлено у складі земель природно-заповідного фонду України (статті 18–24 Закону України «Про природно-заповідний фонд України») [38].

Процедура обмеження діяльності на землях оздоровчого призначення

Правила щодо обмеження прав на використання земель оздоровчого призначення складають значну частину земельно-правових документів, що регулюють дану процедуру. Наявність значної кількості обмежень прав на землю обумовлена специфікою землі як об'єкта права.

Відповідно до ст. 48 ЗКУ на землях оздоровчого призначення встановлюються такі обмеження [40]:

- забороняється діяльність, яка суперечить їх цільовому призначенню або може негативно вплинути на природні лікувальні властивості цих земель;

–на територіях лікувально-оздоровчих комплексів і курортів встановлюються округи і зони санітарної (гірничо-санітарної) охорони(ст.30 ЗУ «Про курорти»)[39], у межах яких забороняються передача земельних ділянок у власність і надання у користування підприємствам, установам, організаціям і громадянам для діяльності, несумісної з охороною природних лікувальних властивостей і відпочинком населення [27, с. 86-90].

Розглянемо більш детально.

–**I зона** (зона суворого режиму) (таблиця 1.2);

Таблиця 1.2

Обмеження на землях оздоровчого призначення [27, с. 86-90]

Зони території округів на землях оздоровчого призначення	Опис обмежень
I зона	1) «... користуватись надрами, якщо видобуток не пов'язаний з використанням природних лікувальних ресурсів, провадити будь-яку господарську діяльність, яка може вплинути на розвиток небезпечних геологічних процесів, на природні лікувальні фактори курорту та його екологічний баланс» [4]; 2) прокладення кабелів, у тому числі підземних кабелів високої напруги, трубопроводів, інших комунікацій; 3) спорудження будь-яких будівель та інших об'єктів, не пов'язаних з експлуатаційним режимом та охороною природних і лікувальних факторів курорту; 4) скидання дренажно-скидних та стічних вод; 5) влаштування стоянок автомобілів, пунктів їх обслуговування (ремонт, миття тощо); 6) влаштування вигребів (накопичувачів) стічних вод, полігонів рідких і твердих відходів, полів фільтрації та інших споруд для приймання та знешкодження стічних вод і рідких відходів, а також кладовищ і скотомогильників; 7) проїзд автотранспорту, не пов'язаний з обслуговуванням цієї території, використанням родовищ лікувальних ресурсів або природоохоронною діяльністю; 8) постійне і тимчасове проживання громадян (крім осіб, які безпосередньо забезпечують використання лікувальних факторів) [4].

–**II зона** (зона обмежень). Охоплює: територію, з якої «... відбувається стік поверхневих і ґрунтових вод до місця виходу на поверхню мінеральних вод або до родовища лікувальних грязей, до мінеральних озер та лиманів,

місць неглибокої циркуляції мінеральних та прісних вод, які формують мінеральні джерела; природні та штучні сховища мінеральних вод і лікувальних грязей; територію, на якій знаходяться санаторно-курортні заклади та заклади відпочинку і яка призначена для будівництва таких закладів; парки, ліси та інші зелені насадження, використання яких без дотримання вимог природоохоронного законодавства та правил, передбачених для округу санітарної охорони курорту, може призвести до погіршення природних і лікувальних факторів курорту» (таблиця 1.3) [27, с. 86-90].

Таблиця 1.3

Обмеження на землях оздоровчого призначення [27, с. 86-90]

Зони території округів на землях оздоровчого призначення	Опис обмежень
II зона	<ol style="list-style-type: none"> 1) будівництво об'єктів і споруд, не пов'язаних з безпосереднім задоволенням потреб місцевого населення та громадян, які прибувають на курорт; 2) проведення гірничих та інших видів робіт, не пов'язаних з безпосереднім упорядкуванням території; 3) спорудження поглинаючих колодязів, створення полів підземної фільтрації; 4) забруднення поверхневих водойм під час здійснення будь-яких видів робіт; 5) влаштування звалищ, гноєсховищ, кладовищ, скотомогильників, а також накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, інших відходів, що призводять до забруднення водойм, ґрунту, ґрунтових вод, повітря; 6) розміщення складів пестицидів і мінеральних добрив; 7) здійснення промислової вирубки зелених насаджень, а також будь-яке інше використання земельних ділянок і водойм, що може призвести до погіршення їх природних і лікувальних факторів; 8) скидання у водні об'єкти сміття, стічних, підсланевих і баластних вод, витікання таких вод та інших речовин з транспортних (плавучих) засобів і трубопроводів[4].

–III зона (зона спостережень).

Встановлення меж зон санітарної охорони здійснюється у порядку розроблення проектів землеустрою[27, с. 86-90].

Третя зона (зона спостережень) охоплює всю сферу формування і споживання гідромінеральних ресурсів, лісові насадження навколо курорту, а також території, господарське використання яких без дотримання встановлених для округу санітарної охорони курорту правил може несприятливо впливати на гідрогеологічний режим родовищ мінеральних вод і лікувальних грязей, ландшафтно-кліматичні умови курорту, на його природні та лікувальні фактори.

На території третьої зони (зони спостережень) забороняється (табл. 1.4):

Таблиця 1.4

Обмеження на землях оздоровчого призначення [27, с. 86-90]

Зони території округів на землях оздоровчого призначення	Опис обмежень
III зона	1) будівництво підприємств, установ і організацій, діяльність яких може негативно впливати на ландшафтно-кліматичні умови, стан повітря, ґрунту та вод курорту; 2) спуск на рельєф неочищених промислових та побутових стічних вод, проведення вирубок зелених насаджень (крім санітарних рубок)

Третя зона (зона спостережень) є водночас межею округу санітарної охорони курорту і на її території дозволяється проведення видів робіт, які не впливатимуть негативно на лікувальні та природні фактори курорту, не погіршуватимуть його ландшафтно-кліматичних, екологічних і санітарно-гігієнічних умов[27, с. 86-90].

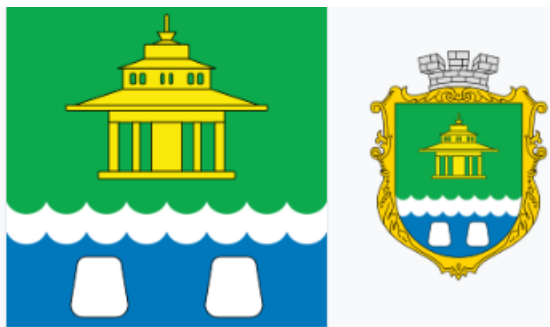
Встановлення округів санітарної охорони та зон обмежень дозволить раціонально використовувати природні ресурси та запобігати їх руйнуванню. Це є важливою складовою правильного та екологічного землекористування.

Однією із характерних особливостей правового режиму земель оздоровчого призначення є те, що на цих землях забороняється діяльність, що суперечить їх цільовому призначенню або може негативно впливати на природні і лікувальні фактори цих земель [23].

З метою охорони природних лікувальних факторів земель оздоровчого призначення встановлюються округи та зони санітарної (гірничо-санітарної) охорони. В межах округу санітарної (гірничо-санітарної) охорони забороняються передача земельних ділянок у власність і надання у користування підприємствам, установам, організаціям і громадянам для діяльності, несумісної з охороною природних лікувальних властивостей і відпочинком населення (ст. 48 ЗК України) [39].

РОЗДІЛ II. ОЦІНКА ІНФРАСТРУКТУРИ САНАТОРНО-КУРОРТНОГО ГОСПОДАРСТВА МІСТА МОРШИН

2.1. Історіографія міста Моршин

Перша письмова згадка про Моршин датована 2 січня 1482 р. в судовому записі, де згадувалось, що село Моршин належало шляхтичу Юрію (Юхну) Нагваздану та входило до складу Польського королівства. На той час це було невеличке село, котре налічувало 12 дворів [43].

Однак вже за тих часів селяни в Моршині використовували джерела ропи для виварювання солі. Топонімічні назви «баня», які й досі зустрічаються в назвах населених пунктів чи частини міста, свідчать про використання спеціального приміщення — «бані» або «жупи», у яких і випарювали з ропи сіль. Оскільки за часів середньовіччя сіль добували в малій кількості, вона була доволі прибутковим товаром, тож займатись солеварними промислами було вигідно і прибутково. Саме за такий промисел вирішили взятися тогочасні власники Моршина — шляхтичі Браніцькі, котрі отримали від королівської канцелярії дозвіл на відкриття соляних шахт. Було викопано п'ять шахтних колодязів для видобутку ропи, з якої шляхом виварювання отримувалась сіль [47].

Однак промисел не виправдав себе — моршинська сіль була гіркою та непридатною для вживання, тож не могла конкурувати з сіллю з інших міст. Соляні промисли приходять у занепад. А гіркокого смаку солі додавав мірабіліт — глауберова сіль. Тільки через століття Глаубер добув мірабіліт хімічним способом, який в Моршині добували натуральним способом. А вже в ХІХ столітті моршинські джерела використовували як лікувальний засіб для лікування органів травлення [44].

Дідич Александер Станіслав Белжецький надав фундуш для жіночого домініканського монастиря РКЦ у Белзі, який був забезпечений на його маєтку у Моршині. 1684 року монахині погодились, щоб його вдова Зофія перенесла «запис» монастирю з відступлених кішинському старості Каз-у Лабенцькому сіл Довге та Моршин на інші маєтки А. С. Белжецького [43].

В 1875 році з будівництвом через Моршин залізниці Стрий — Станиславів життя міста значно пожвавилось. Тогочасний господар маєтку в Моршині купець Боніфацій Штіллер — за походженням німець — привертав увагу людей до живописної місцевості, з якою тепер було добре сполучення. У газетах за 1877 рік було розміщено повідомлення про те, що в Моршині відкривається кліматичний курорт для хворих туберкульозом легенів [44].

Запрошені Штіллером лікарі В. Пясецький та С. Дзіковський розпочали організацію в Моршині клімато- і водолікування на кшталт західних курортів, котрі були на той час досить модними. В травні 1878 року С. Дзіковський доповідає про можливість організації курорту в Моршині на засіданні «бальнеологічної комісії» в Кракові. Лікар Лютостанський, котрий провів інспекцію Моршина, розповідає про наявність на курорті приміщення на 12 ванн, трьох житлових приміщень для приїжджих, дерев'яного водопроводу. Також він звертає увагу на три джерела з гірко-соленою водою. 1878 рік став роком першого офіційного лікувального сезону з відкриттям «Закладу для лікування грудних захворювань». З того часу мінеральні води джерел Моршина стають предметом вивчення. Перший хімічний аналіз ропи джерела № 1 опубліковано професором Львівського університету В. Радзішевським в 1881 році [45].

У 1878-му році тут було відкрито курорт Моршин. Після цього Боніфацій знайшов декілька нових джерел, і мінеральні джерела Моршина зацікавили вчених-хіміків, які згодом взяли їх досліджувати [46].

В 1879 році очищено та впорядковано два шахтні колодязі, котрі названо іменами власника курорту Штіллера та його дружини — джерела «Боніфацій» та «Магдалена» (нині джерела № 1 та № 2). Вочевидь, через те,

що останні дідичі записали в заповіті пункт, у якому всі права власності на їх маєтки у Моршині переходили «Товариству лікарів галицьких».^[2] В цьому ж році виявлено ще одне джерело, котре дає ультрапрісну воду — джерело Матері Божої, або джерело № 4. Одночасно в околицях Моршина знайдена торф'яна грязь — «боровина» [46].

Курортний сезон 1880 року відкрився з новою назвою — «Лікування мінеральними водами та грязями». Воду мінеральних джерел почали застосовувати для ванн, а торф'яну грязь — для грязевих ванн та аплікацій. Моршин став бальнеогрязевим курортом [45].

Під час першого лікувального сезону на курорті Моршин лікували виключно органи дихання, тому що цей санаторій вважався кліматичним курортом. Але після численних досліджень мінеральних вод, в 1880-му році курорт отримав статус бальнеологічного. Тобто тут почали застосовувати мінеральні води для лікування захворювань шлунку, печінки, підшлункової залози та кишківника.

В 1880—1881 роках були зроблені перші спроби внутрішнього вживання вод джерела «Боніфацій», які, очевидно, виявились успішними, тому що з 1883 року ця вода продавалась в пляшках [46].

Моршин став відомим, про нього знали не тільки в Австро-Угорщині, а й за її межами. В рекламних проспектах, що виходили перед Першою світовою війною, Моршин порівнювали з найпопулярнішими європейськими курортами, називаючи його «*галицьким Спа*» та «*галицьким Карлсбадом*» (*тепер Карлові Вари*). Про лікувальні властивості моршинської ропи в ті роки писали багато дослідників, прирівнюючи її з водами відомих тоді німецьких, угорських та чеських курортів. Моршинська ропа експортувалась в США, Англію, Італію, Румунію та інші країни (Рис.2.1) [46].

Сюди на відпочинок приїздили багаті люди з сусідньої Польщі та Австро-Угорщини, Моршин ставав все популярнішим у Європі.

Рис.2.1. Місто-курорт Моршин [46]

В 1930 роках на курорті були збудовані водолікарня, грязелікарня, інгаляторій та бювет мінеральних вод — «грибок», котрий став символом міста. В 1935 році, за проектом Мар'яна Нікодемовича, Товариством галицьких лікарів почалось будівництво «Курортного дому» — нині санаторій «Мармуровий палац» (рис.2.2, 2.3).

Рис.2.2. Загальний вигляд парку. 1935 р. Рис.2.3. Старий бювет мінеральних вод [46]

У 1960 році курорт було передано в управління профспілкам. У 1965—1975 роках на курорті було збудовано їдальню на 800 місць, відділення зв'язку, кінотеатр та Будинок культури. Побудовано сучасний бювет мінеральних вод, розрахований на 6000 людей одночасного відвідування.

Популярність курорту зростала. У 1964 році його відвідали 42221 особа, у 1973 році – 59288, у 1977 році – 67137 осіб. Моршин став бальнеологічним курортом всесоюзного значення [18].

У 1979 році тут було збудовано новий санаторний комплекс «Пролісок» для батьків з дітьми на 500 місць[47]. Останній великий санаторій – «Лаванда»– був збудований у 1980-х роках.

Після проголошення незалежності України державне майно санаторіїв, яке керувалося профспілками, перейшло до управління ЗАТ «Укрпрофоздоровниця», дочірньої структури Федерації профспілок України.

В 1996 році, Моршин став містом районного підпорядкування, 22 листопада 2002 року - отримав статус міста обласного значення [35].

2.2. Природні ресурси як основа розвитку курортно-оздоровчої діяльності в місті Моршин

Моршин розташований серед прикарпатських заповідних лісів на висоті 340 м над рівнем моря на території Львівської області (Рис.2.4), за 10 км від м. Стрий, 86 км від Івано-Франківська та 82 км від обласного центру — міста Львова [34, с. 113-123]. Завдяки цілющим мінеральним джерелам та праці лікарів-дослідників він перетворився в справжню карпатську перлину. Містом тече річка Бережниця. На південно-східній околиці міста бере початок річка Відерниця (Рис.2.5)[3].

Важливим природним фактором курорту є клімат з його особливостями, які визначаються географічним розташуванням Моршина, характером навколишньої рослинності, ландшафту, іонізацією та вмістом кисню в повітрі та іншим.

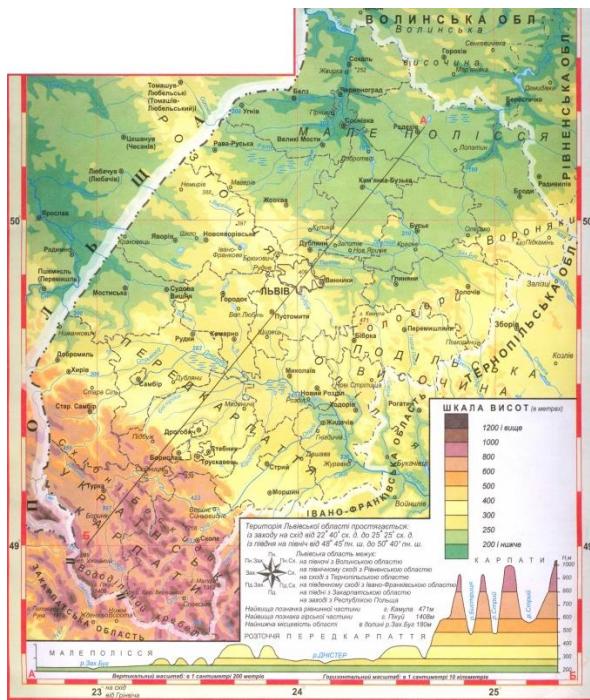

Рис. 2.4. Фізична карта Львівської області М – 1:1 000 000 [1]

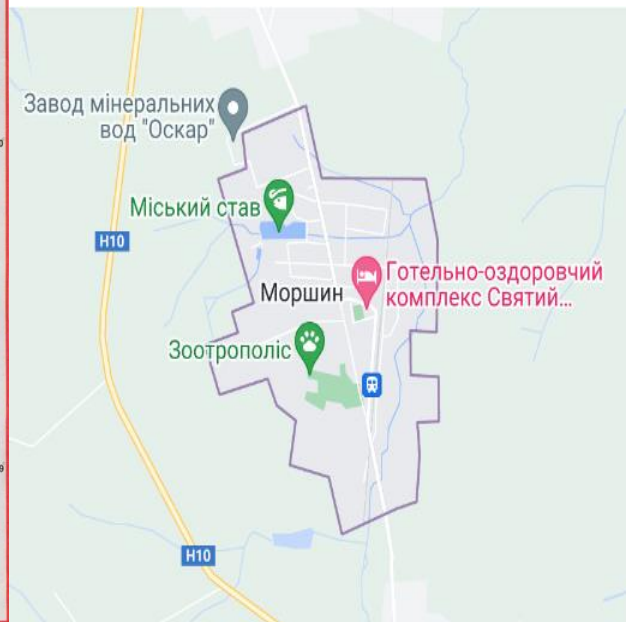

Рис.2.5. Моршин на карті Львівської області[47]

За багаторічними метеорологічними даними, клімат Моршина помірно континентальний, вологий. Середньорічна сума опадів, які випадають в Моршині та його околицях, складає 759-820 мм, незначно перевищуючи суму опадів на цих же курортах. Найбільша кількість опадів випадає в кінці весни та влітку, особливо в червні і липні, найменше – взимку.

Для Моршина характерна висока вологість повітря: взимку – 73- 81%, влітку – 83%. Помітно висока вологість відзначається зранку та увечері, вдень вона наближається до оптимальної, тому нерідко, не дивлячись на високу температуру повітря, зранку та ввечері він здається прохолодним. Найбільш жаркі місяці – липень, серпень. Середньомісячна температура липня +22°C, серпня +20°C. Найхолодніші місяці – січень, лютий -4°C. Весняні місяці порівняно теплі. Осінь – не холодна. Атмосферний тиск в Моршині дещо знижений (731,3 мм рт.ст.) і протягом року коливається в межах 725-742 мм рт.ст. Максимальна хмарність спостерігається в листопаді, мінімальна – в липні-вересні [3].

Таким чином, кліматичні умови курорту дозволяють на протязі року добре використовувати природні чинники, що доповнить загальний комплекс лікувальних заходів.

До водних ресурсів міста відносяться поверхневі та підземні води. Поверхневі води – це міський став в південно-західній частині міста, лісове озеро у північній частині на землях Лисовицької сільської ради Стрийського району та річка Бережниця з притоками.

Озеро використовується місцевим населенням в літній період для масового відпочинку. Велике скупчення людей і тривале перебування їх на берегах водойм приводить до забруднення прилеглої території побутовими відходами. Річка Бережниця для масового відпочинку не використовується.

Особливості рельєфу міста сприяють стоку дощових вод з міської території до ріки та струмків, затоплюючи прилеглі території.

Підземні води – це чотири джерела мінеральних вод: «Боніфаций», «Магдалина», «Людмила» і «№ 4», розміщені на землях Стрийського району. Постачання питної води на м.Моршин здійснюється від централізованої системи водопостачання, яка живиться з двох джерел: водозабору з підземних джерел в заплаві р.Стрий, який розташований в районі с.Братківці Стрийського району, та поверхневого водозабору з річки Бережниця, який розташований в с.Баня Лисовицька (закрито Постановою головного лікаря СЕС 7 грудня 2009 року) [17].

Водозабори мають розроблені проекти зон санітарної охорони, які не затверджені у зв'язку з відсутністю погоджень Стрийської районної ради. Потребують заміни міські водопровідні та каналізаційні мережі, обладнання насосних станцій тощо. Необхідно провести реконструкцію водопроводу та споруд на ділянці с.Братківці – м.Моршин, каналізаційно-очисних споруд та реконструкцію водоочисних споруд поверхневого водозабору з р.Бережниця.

Особливо цінним багатством земель Львівської області є великі запаси лікувальних мінеральних вод, на базі яких діють курорти:гідрокарбонатна кальцієво-магнієва слабо мінералізована «Нафтуса» у Трускавці, Шклі та

Східниці, хлоридно-сульфатна і натрієво-магнієва у Моршині, сірководневі сульфатно-гідрокарбонатні кальцієві у Немирові. Область має значні поклади лікувальних грязей: торфові лікувальні у Немирові, Шклі та Любіні, а у Моршині та Трускавці знаходяться 319 озокерит (рис.2.6) [17].

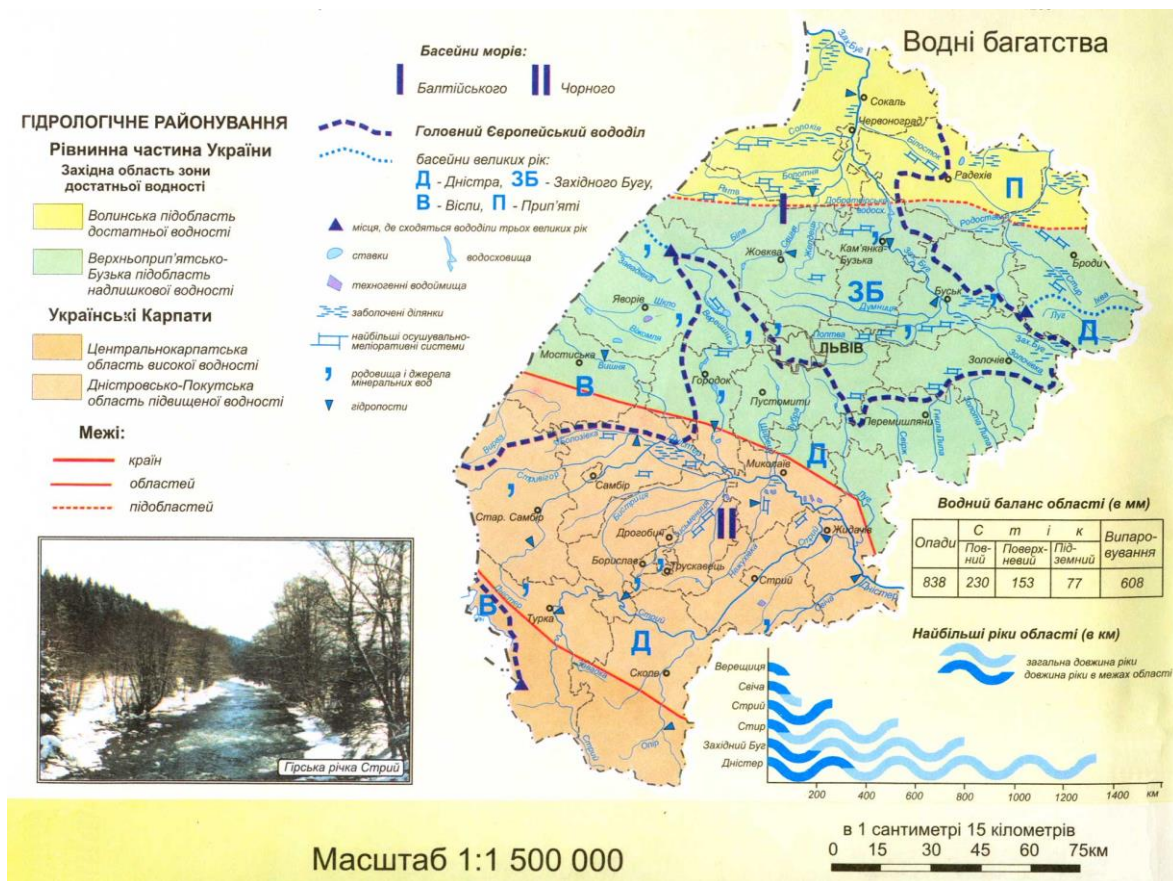

Рис. 2.6. Карта загальних водних ресурсів із зазначенням мінеральних [1]

Місто Моршин має сприятливі природно-кліматичні умови та цікаву історико-культурну спадщину і може задовольнити потреби людини в активному відпочинку.

Лікувальними засобами мають хлоридні сульфатно-натрієво-магнієві, хлоридно-натрієві та сульфатно-хлоридні, кальцієво-натрієві мінеральні джерела (мінеральна вода яких використовується для ванн та пиття), а також торф'яний бруд та озокерит [15, с. 161-162].

Для хронічних захворювань шлунка, кишечника, підшлункової залози з успіхом застосовуються мінеральні води джерела №1 та свердловини №6 з

сульфатно-хлоридним, магнієво-натрієвим, та хлоридно-сульфатним, калієво-магнієво-натрієвим іонним вмістом. При супутніх захворюваннях нирок та сечовивідних шляхів, а також при порушеннях обміну речовин використовується слабомінералізована вода джерела №4 (Рис.2.7) [47].

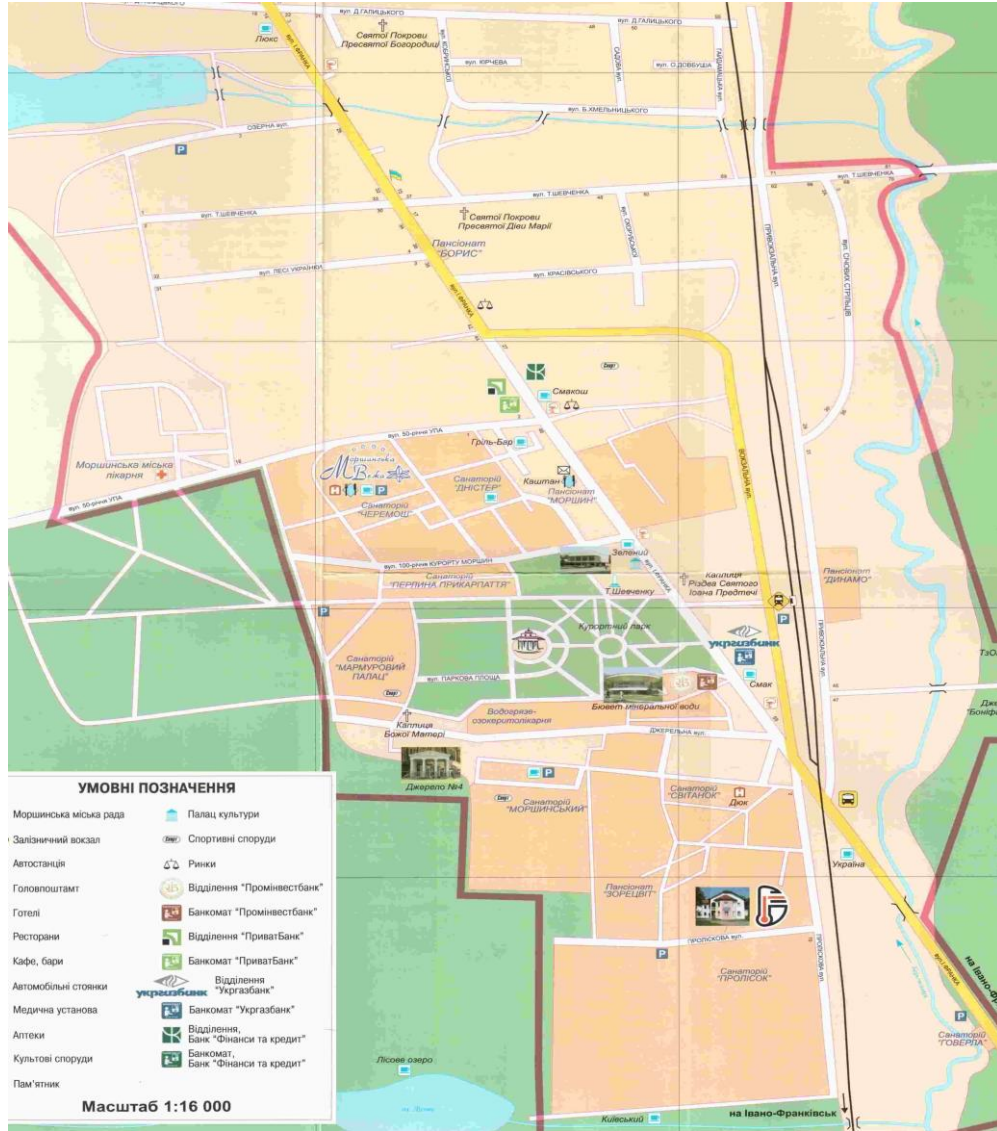

Рис.2.7. Територіальне розташування лікувальної бази на землях міста Моршин [1]

У комплексі лікувальних заходів хворим призначаються мінеральні, хвойні, перлинні та інші лікувальні мікроклізми, грязе- та озокеритолікування, лікувальна фізкультура, інгаляції та інші процедури.

Біохімічні, імунологічні та бактеріологічні обстеження проводяться на базі санаторію «Дністер», консультація лікарів вузьких спеціальностей – у загальнокурортному лікувально-діагностичному центрі [16, с.128-134].

Лікувальна база Моршина, до якої входить Бальнеологічна лікарня, центр лікування і діагностики, а також Моршинські мінеральні джерела, відповідає всім європейським вимогам.

Комплекс лікування, окрім основних процедур, передбачає лікувальну фізкультуру, купання в цілющих водах, інгаляцію.

Мінеральні джерела:

Джерело №1 являє собою шахтний колодязь глибиною біля 50 м. Вода його високомінералізована (ропа, розсіл), що відрізняє її від багатьох лікувальних джерел нашої країни. Загальна мінералізація ропи з глибиною колодязя збільшується від 16г/л до 400г/л. По хімічному складу – хлоридно-сульфатна натрієво-магнієва. Використовується для зовнішнього (ропа поверхневого шару колодязя) і внутрішнього (ропа придонного шару) застосування. Суттєво доповнюють терапевтичну цінність води мікроелементи – мідь, цинк, залізо, алюміній, стронцій, титан, кобальт. Особливо ефективна при захворюваннях гастритами з пониженою секреторною функцією, ентероколитами з підвищеною моторно-евакуаторною функцією[47].

Джерело №4 розташоване в лісопарковій зоні. Мінералізація – 0,17 г/л. По хімічному складу – гідрокарбонатно-кальцієва, крім цього містить калій, натрій, магній, залізо, сульфати, але в невеликій кількості. В ній підвищений вміст родону, розчиненого кисню, реакція слабокисла. Враховуючи фізико-хімічні властивості, використовується як сечогінна при лікуванні сечокислих діатезів, сечокам'яної хвороби, хронічних пієлонефритів і ін.[47].

Джерело №6 в експлуатації з 1968 р., свердловина дуже багата та перспективна, дебіт 123,4 куб.м. на добу. По хімічному складу – сульфатно-хлоридна натрієво-магнієво-калієва вода (ропа) з загальною мінералізацією

до 238 г/л, відрізняється високим вмістом сульфатів магнію і калію, які в основному і обумовлюють специфічну дію особливо в лікуванні хворих з паталогією печінки, жовчевивідних шляхів, гастритах із збереженою і підвищеною секреторною функцією і ін. [46].

Застосування. Мінеральні води джерел №№ 1,6,4 використовуються як для зовнішнього, так і внутрішнього застосування, а також для різних промивань та зрошень.

Для зовнішнього застосування в вигляді мінеральних ванн використовують, в основному, мінеральну воду джерела №1. Як показали дослідження, під впливом хлоридно-натрієвої води настають зміни в різних функціональних системах, нейрогуморальній регуляції та тканинному метаболізмі. Після прийому ванн на шкірі залишається соляний "плащ" і внаслідок подразнення поверхневих рецепторів відбуваються вищевказані фізіологічні зміни. Мінеральні (ропні) ванни з загальною мінералізацією 10-20 г/л призначаються через день, тривалістю 10-15 хв., $t = 36-37\text{ C}^0$ [47].

Внутрішнє застосування – у вигляді промивань та зрошень. Особливо ефективно при захворюваннях кишківника, сечостатевої системи у чоловіків, гінекологічних захворюваннях, а також при хронічних інфекційно-алергічних захворюваннях верхніх дихальних шляхів в вигляді інгаляцій.

На курорті широко використовують інші природні чинники: торф'яну грязь та озокерит.

Торф'яна грязь по фізичних та хімічних властивостях є високо-мінералізованою лікарською сировиною високої якості. В основному складається з ангідриду кремнію, окису заліза, алюмінію і ін. елементів, які складають близько 50% маси сухої речовини. З органічних речовин виявлені лігніногумосовий комплекс, цукри, гемоцелюлоза, клітковина. Суттєвим є наявність органічних кислот (масляної, оцтової, мурашиної). Використовують для електрогрязевих процедур, вагінальних та ректальних тампонів, особливо в лікуванні гінекологічних захворювань, простатитів, проктосигмоїдитів [44].

Озокерит володіє максимальною теплоємністю, мінімальною теплопровідністю з найбільшою теплоутримуючою властивістю порівняно з іншими теплоносіями. Здійснює хімічний (містить мінеральні масла та смоли) і сильний біологічний вплив, що викликає помітні зміни в організмі, особливо в судинній та нервово-гуморальній системах, підсилює крово- та лімфообіг, змінює водний та білковий обмін, проявляючи тим самим сильну протизапальну, розсмоктуючу і антиспастичну дію. При охолодженні об'єм озокериту зменшується в середньому на 15%, створюючи компресійний вплив на судинну систему шкіри, що зміцнює її трофіку та обмінні процеси. Використовується в вигляді аплікацій при захворюваннях органів травлення, опорно-рухового апарату (артрити, артрози, остеохондрози і ін.), гінекологічних і урологічних захворюваннях [44].

Основним лікувальним фактором курорту Моршин є питні природні лікувальні розсоли (ропа) двох типів: «Моршинська ропа №1» та «Моршинська ропа №6» [20].

Наявність корисних копалин сприяла утворенню різних за хімічним складом і лікувальними властивостями мінеральних вод, кожна з яких може містити в собі такі важливі для здоров'я людини елементи: натрій, марганець, мідь, залізо, бром, йод, сірководень, свинець, літій, вільна вуглекислота, кремнієва кислота [22, с. 124-128].

Загалом, природно-ресурсний потенціал міста Моршин, дозволяє говорити про наявність цілої низки лікувально-оздоровчих факторів, як-то: мінеральні води, бальнеологічні та пелоїдні ресурси.

Поблизу міста знаходяться рекреаційно-туристичні атракції, які доповнюють загальну картину лікування та оздоровлення людини:

1.Музей Івана Виговського, що розташований в селі Руда Жидачівського району Львівської області. Музей українському гетьману, експонати якого відображають боротьбу українського народу за волю і державність з часів виникнення козацтва.

2. Урочище Красний Камінь, котре знаходиться неподалік від села Верхнє Синьвиднє Сколівського району Львівської області. Геологічна пам'ятка природи. Створена з метою збереження в природному стані виходів скель Ямненських Пісковиків.

3. Скелі Довбуша, які стоять поруч з селом Бубнища Болахівського району Львівської області. Єдина в своєму роді пам'ятка історії та природи, комплекс печер та скель.

4. Водоспад під скелями, що протікає на річці Сукіль поруч з селом Паляниця, яке знаходиться на території комплексу Скелі Довбуша.

Такий різноманітний спектр санаторно-лікувальних і рекреаційно-дозвіллевих опцій, дозволяє всебічно отримати комплекс реабілітаційно-оздоровчих послуг.

2.3. Стан використання земельного фонду міста Моршин і області

Земельний фонд Львівської області складає 2183,1 тис.га, з яких 1290,736 тис.га (59,1%) зайнято сільськогосподарськими угіддями, з них 805,7 тис.га – рілля, 0,7 тис.га – перелоги, 23 тис.га - багаторічні насадження, 445,5 тис.га – сінокоси та пасовища. Третину території області – 694,7 тис.га (31,8%) займають ліси та лісовкриті площі, забудовані землі становлять 15,9 % (67,6 тис. га)[24].

Щодо ґрунтів, то у північній частині області переважають дерново-підзолисті, у північно-східній – чорноземи, в центральній – сірі лісові, опідзолені, в Карпатських районах – буроземні ґрунти, в долинах річок – лучні, лучно-болотні, дернові та болотні ґрунти (Рис.2.8).

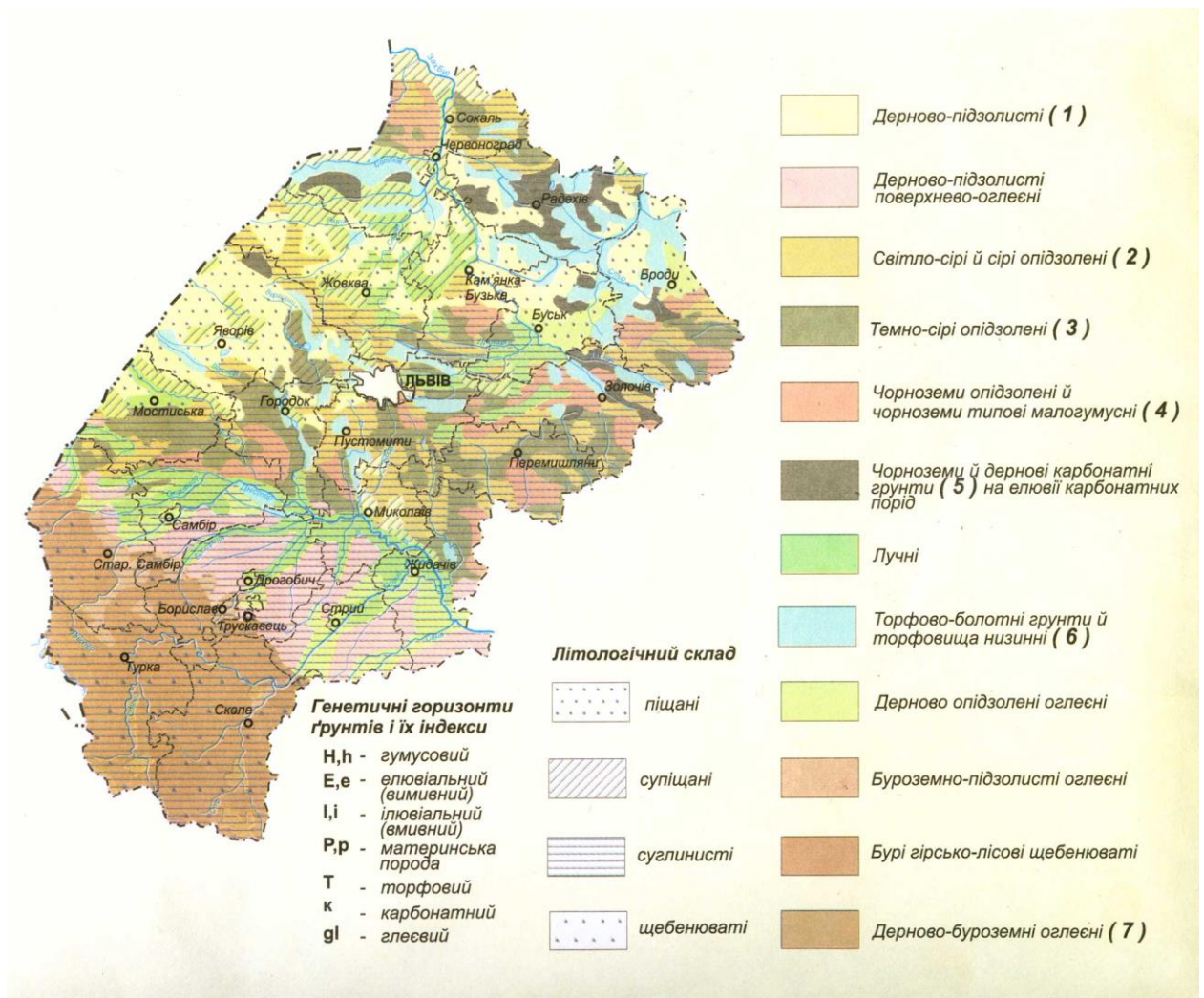

Рис. 2.8. Карта ґрунтів Львівської області та міста Моршин [1]

Доцільним буде зауважити, що близько 70% території регіону становлять ерозійно небезпечні ґрунти [26, с.87-92].

Основними проблемами використання земельних ресурсів в області є зменшення поживних речовин у ґрунтах, їх водна ерозія і недостатня рекультивация порушених земель. На кінець 2014 року площа порушених земель становила 12,0 тис. га, відпрацьованих – 8,8 тис. га. Упродовж 2021 року рекультивовано 6,5 га [28].

Напружена екологічна ситуація в більшості районів області зумовлена значною мірою недооцінкою, а нерідко й повним ігноруванням ерозійно-деградаційних процесів, зумовленими як законами природи, так і антропогенною діяльністю. Нинішній стан земельного фонду в області на

межі критичного і в поєднанні з посиленням процесів деградації ґрунтового покриву створює значну загрозу екологічній та продовольчій безпеці [26].

Аналіз способу використання земель й інформація про співвідношення природних і антропогенно порушених земель допомагають виділити потенційні загрози розвитку. У містах-курортах Львівської області спостерігається високий ступінь урбанізації, адже частка забудованих земель сягає 75%. Саме тому загалом бальнеологічні та мінеральні курорти Львівщини характеризуються високим ступенем антропогенної трансформації земель [28].

Варто звернути увагу на складне визначення реальної частки земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення. Форма державної звітності з обліку земель (б-зем) не дає змоги отримати частки земель різного призначення в кожній категорії угідь, оскільки можливі випадки коли, наприклад, землі рекреаційного чи оздоровчого призначення враховуються в забудованих чи інших землях. Дані щодо їхньої кількості та частки обраховуються від загальної площі курорту, що все ж дозволяє оцінити обсяги земель тих призначень, які важливі для стабільної екологічної ситуації на бальнеологічних курортах [47].

Вихідні статистичні та картографічні дослідження засвідчили, що в області зареєстровано значні контрасти щодо площ земель в межах міст обласного значення та адміністративних районів. З огляду на показники загальної площі земель міст обласного значення та адміністративних районів області можна виокремити шість груп міст та адміністративних районів області (табл. 2.1).

До першої групи міст із дуже великими показниками (17101–14288 га) загальної площі земель належить м. Львів (загальна площа земель становить 17101 га; з розрахунку на особу – 0,023 га).

Для другої групи характерні значні показники (5845–3032 га) загальної площі земель міст обласного значення. До цієї групи зачислено міста

Дрогобич (загальна площа земель 4446 га; 0,046 га/особу) і Борислав (3763 га; 0,023 га/особу).

Таблиця 2.1

Земельний фонд Львівської області станом на 1 січня 2022 р. [45]

Адміністративно-територіальні одиниці	Загальна площа земель, га / з розрахунку га на особу	Землі сільськогосподарського призначення, га / частка від загальної площі міст і районів, відсотки / з розрахунку га на особу	У тім числі				Ліси та лісовкриті площі, га / частка від загальної площі міст і районів, відсотки / з розрахунку га на особу	Забудовані землі, га / частка від загальної площі міст і районів, відсотки / з розрахунку га на особу	Землі під водою, га / частка від загальної площі міст і районів, відсотки / з розрахунку га на особу
			сільськогосподарські угіддя, га / частка від площі земель сільськогосподарського призначення, відсотки / з розрахунку га на особу	У тім числі					
				Рілля, га / частка від площі сільськогосподарських угідь, відсотки / з розрахунку га на особу	сіножаті, га / частка від площі сільськогосподарських угідь, відсотки / з розрахунку га на особу	Пасовища, га / частка від площі сільськогосподарських угідь, відсотки / з розрахунку га на особу			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Львівська область	<u>2183197</u> 0,862	<u>1290197</u> 51,9 0,509	<u>1261546</u> 97,8 0,498	<u>794121</u> 62,8 0,313	<u>187640</u> 14,8 0,074	<u>255828</u> 20,2 0,101	<u>694714</u> 31,8 0,274	<u>115610</u> 5,3 0,046	<u>42782</u> 1,9 0,017
Міста									
Львів	<u>17101</u> 0,023	<u>1698</u> 9,9 0,002	<u>1556</u> 91,6 0,002	<u>844</u> 54,2 0,001	<u>105</u> 6,7 0,0001	<u>73</u> 4,7 0,0001	<u>3403</u> 19,9 0,004	<u>11718</u> 68,5 0,015	<u>119</u> 0,7 0,0002
Борислав	<u>3763</u> 0,103	<u>721</u> 99,2 0,020	<u>720</u> 99,9 0,020	<u>502</u> 69,7 0,014	<u>4</u> 0,6 0,0001	<u>5</u> 0,7 0,0001	<u>459</u> 12,2 0,013	<u>1523</u> 40,5 0,042	<u>36</u> 1,0 0,0001
Дрогобич	<u>4446</u> 0,046	<u>1739</u> 39,1 0,018	<u>1722</u> 99,0 0,018	<u>1082</u> 62,8 0,011	<u>29</u> 1,7 0,0003	<u>60</u> 3,5 0,0006	<u>594</u> 13,4 0,006	<u>1979</u> 44,5 0,020	<u>115</u> 2,6 0,001
Моршин	<u>222</u> 0,037	<u>40</u> 18,0 0,007	<u>40</u> 100,0 0,007	<u>33</u> 82,5 0,006	-	-	-	<u>162</u> 73,0 0,027	<u>20</u> 9,0 0,003
Новий Розділ	<u>2367</u> 0,082	<u>291</u> 12,3 0,010	<u>286</u> 98,3 0,010	<u>180</u> 62,9 0,006	<u>16</u> 5,6 0,0006	<u>54</u> 18,9 0,002	<u>567</u> 24,0 0,020	<u>1459</u> 61,6 0,051	<u>42</u> 1,8 0,001
Самбір	<u>1548</u> 0,044	<u>118</u> 7,6 0,003	<u>118</u> 100,0 0,003	<u>42</u> 35,6 0,001	-	-	<u>61</u> 3,9 0,002	<u>1289</u> 83,3 0,037	<u>80</u> 5,2 0,002
Стрий	<u>1698</u> 0,029	<u>285</u> 16,8 0,005	<u>284</u> 99,6 0,005	<u>189</u> 66,5 0,003	<u>17</u> 6,0 0,0003	-	<u>34</u> 2,0 0,0006	<u>1049</u> 61,8 0,018	<u>108</u> 6,4 0,002
Трускавець	<u>820</u> 0,028	<u>55</u> 6,7 0,002	<u>55</u> 100,0 0,002	<u>15</u> 27,3 0,0005	<u>9</u> 16,4 0,0003	-	<u>36</u> 4,4 0,001	<u>602</u> 73,4 0,021	<u>65</u> 7,9 0,002
Червоноград	<u>2097</u> 0,026	<u>475</u> 22,7 0,006	<u>473</u> 99,6 0,006	<u>167</u> 35,3 0,002	<u>26</u> 5,5 0,0003	<u>17</u> 3,6 0,0002	<u>1</u> 0,05 0,00001	<u>1525</u> 72,7 0,019	<u>80</u> 3,8 0,001
Райони									
Бродівський	<u>116205</u> 1,962	<u>68920</u> 59,3 1,164	<u>67072</u> 97,3 1,132	<u>42340</u> 63,1 0,715	<u>11294</u> 16,8 0,191	<u>12204</u> 18,2 0,206	<u>40005</u> 34,4 0,675	<u>4286</u> 3,7 0,072	<u>1472</u> 1,3 0,025

Третя група міст із середніми показниками (3031–2329 га) загальної площі земель. До цієї групи належить м. Новий Розділ (загальна площа земель становить 2367 га; з розрахунку на особу – 0,082 га).

Четверта група міст об'єднує міста Червоноград (загальна площа земель 2097 га; з розрахунку на особу – 0,026 га) і Стрий (1698 га; 0,029

га/особу). Для цієї групи міст визначено помірні показники (2328–1626 га) загальної площі земель [28].

Для п'ятої групи характерні низькі показники (1625–923 га) загальної площі земель. До цієї групи зачислено м. Самбір (загальна площа земель становить 1548 га; з розрахунку на особу – 0,044 га).

До шостої групи міст із дуже низькими показниками (922–222 га) загальної площі земель належать міста Трускавець (загальна площа земель становить 820 га; з розрахунку на особу – 0,028 га) і **Моршин** (222 га; 0,037 га/особу) (рис.2.8) [28].

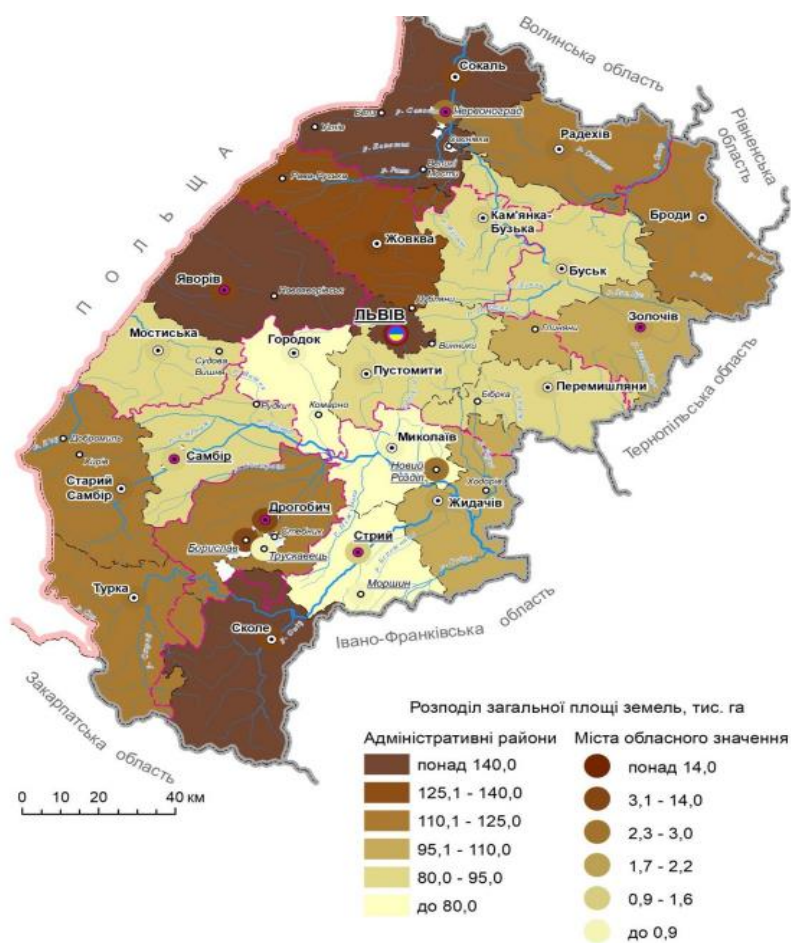

Рис.2.8. Площа земель в межах адміністративних районів та міст обласного значення Львівської області [1]

Загальна площа земель м.Моршин становить 222,0 га, кількість землевласників (землекористувачів) – 1614, з них:

– громадяни, яким надані землі у власність та користування – 1508 осіб, 57,81 га, в тому числі для здійснення не сільськогосподарської підприємницької діяльності – 71 особа, 7,41 га;

– заклади, установи, організації – 65 од., 34,31 га;

– промислові та інші підприємства – 14 од., 14,04 га;

– підприємства та організації транспорту, зв'язку – 8 од., 10,93 га;

– частини, підприємства, організації оборонного комплексу – 2 од., 0,43 га, підприємства і установи природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення – 16 од., 42,39 га;

– водогосподарські підприємства – 3,0 га;

– землі запасу та землі, не надані у власність та постійне користування в межах населених пунктів – 59,07 га (табл.2.1; рис.2.9) [31].

Таблиця 2.1

Земельний фонд міста Моршин за видами угідь, га [31]

	Роки				
	2014	2016	2018	2020	2022
Загальна земельна площа м. Моршин	222	222	222	222	222
Сільськогосподарські землі	40	40	40	40	40
Землі лісового фонду	-*	-*	-*	-*	-*
Забудовані землі	162	162	162	162	-*
Відкриті землі, заболочені	-	-	-	-	-
Землі водного фонду	20	20	20	20	20

-* - статистичні дані не уточнені, або різняться за публічними даними

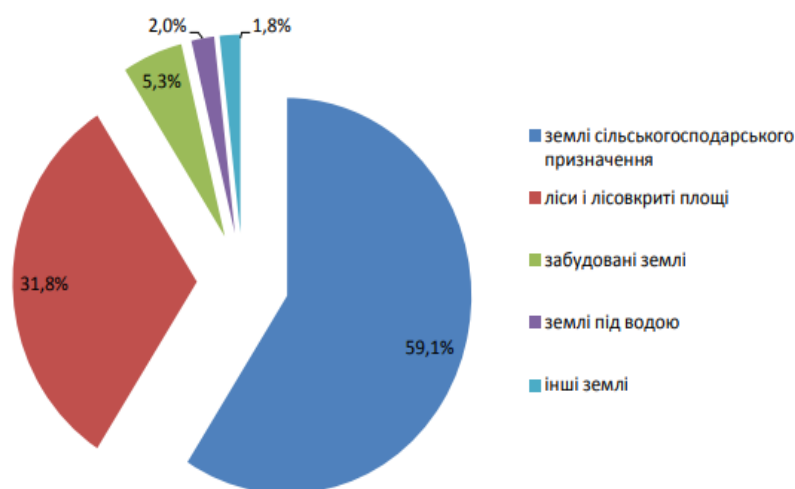

Рис.2.9.Частка категорій земель від загальної площі території м. Моршин

Землі адміністративно-територіальних одиниць області за формами власності розподілено так:

1) 618 сільськогосподарських підприємств у власність та користування отримали 238,4 тис. га земель або 10,9 % від загальної площі земель області, у тім числі:

а) 525 недержавних сільськогосподарських підприємств – 213,6 тис. га (9,8 %) (рис. 2.10) [61];

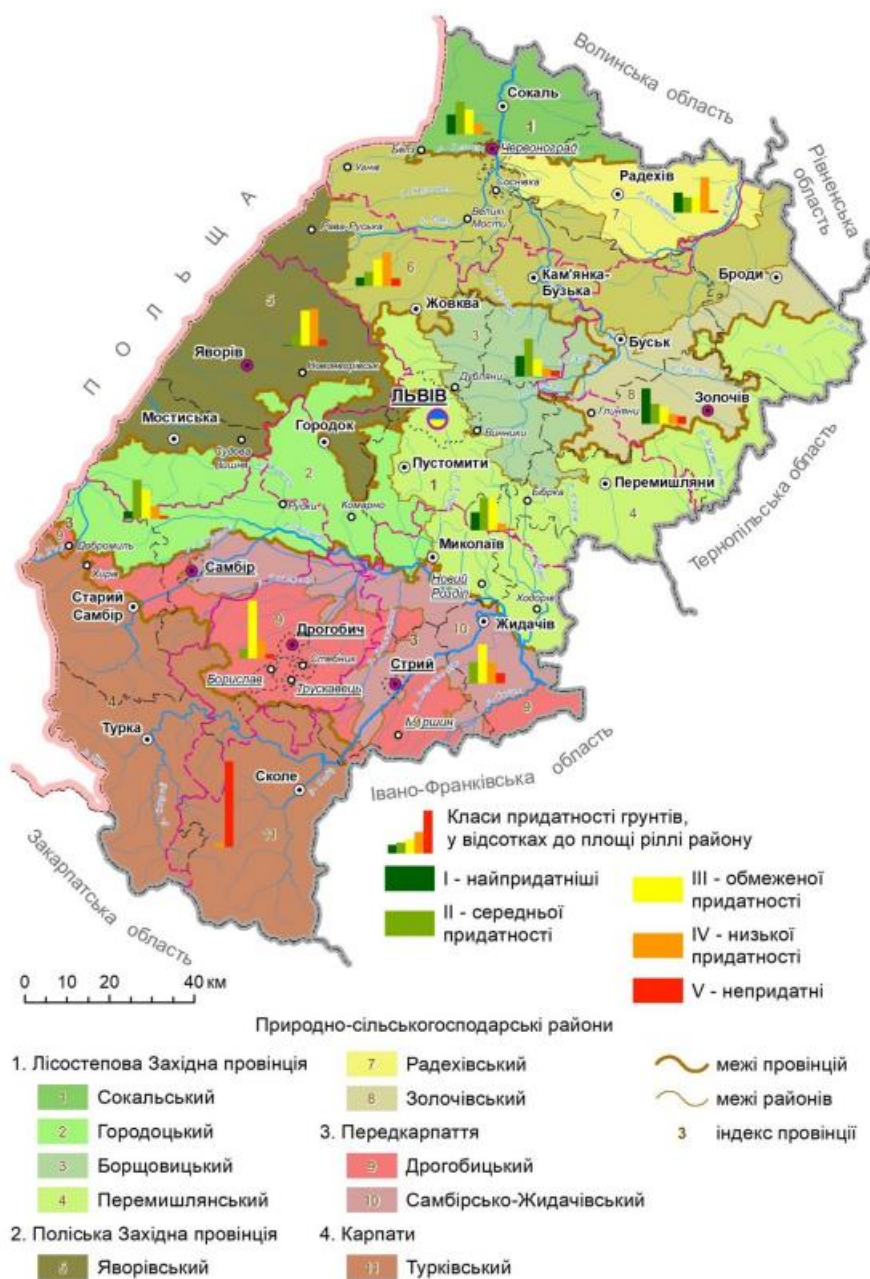

Рис.2.10. Структура придатності ґрунтів природно-сільськогосподарських районів Львівської області [1]

б) 86 державних сільськогосподарських підприємств – 24,8 тис. га (1,1 %);

2) 1 333 613 громадян отримали 807 тис. га земель у власність і користування або 37 % від загальної площі земель області, у тім числі:

а) 1 298 селянські (фермерські) господарства – 48,8 тис. га (2,2 %);

б) 227 282 громадян отримали ділянки земель для ведення товарного сільськогосподарського виробництва загальною площею 364,6 тис. га (16,7 %), у тім числі 48 859 громадян – для ведення товарного сільськогосподарського виробництва на земельних паях загальною площею 70,5 тис.га або 19,3 % від загальної площі земельних ділянок (Рис 2.11) [59];

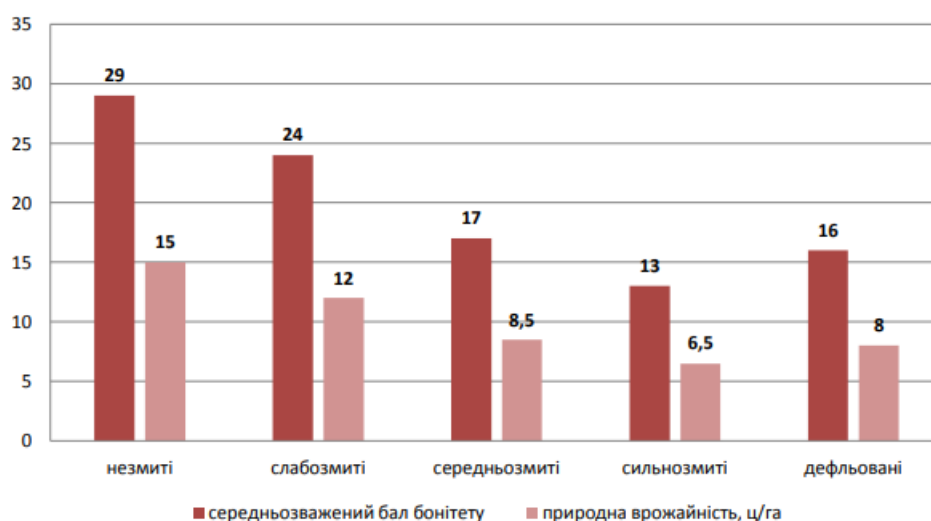

Рис.2.11.Середньозважений бал бонітету ріллі Львівської області [59]

в) 383 277 громадян мають 186,8 тис. га (8,6 %) земель для ведення особистого підсобного господарства;

г) 464 025 громадян володіють 81,2 тис.га земель (3,7 %) для будівництва та обслуговування житлового будинку і господарських будівель (присадибні ділянки);

г) 112 451 громадянам відведено 7,3 тис.га (0,3 %) земель для садівництва;

д) 1 137 громадян отримали 0,1 тис.га (0,005 %) земель для дачного будівництва;

е) 31 828 громадянам відведено 0,4 тис.га (0,018 %) земель для гаражного будівництва;

є) 104 323 громадян користуються 16,8 тис.га (0,8 %) земель для городництва;

ж) 7 992 громадяни мають у користуванні 1,7 тис. га (0,077 %) земель для здійснення несільськогосподарської підприємницької діяльності (рис.2.12) [59];

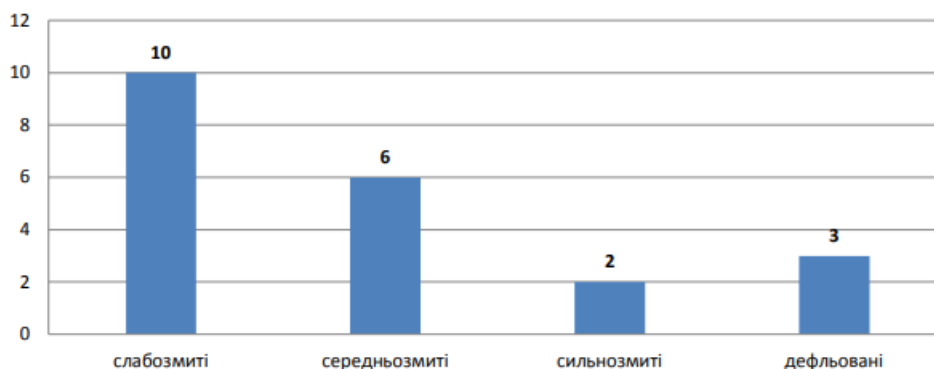

Рис.2.12. Частка еродованих ґрунтів орних земель Львівської області [59]

з) 99,3 тис. га земель (4,5 % від загальної площі земель області) займають ділянки для сінокосіння та випасання худоби;

3) 12 869 закладів, установ та організацій розміщено на ділянках, площею 19,2 тис. га (0,9 % від загальної площі земель області);

4) 2 380 промислових та інших підприємств області розміщено на ділянках, площею 21,7 тис. га (1,0 %);

5) 640 підприємств та організації транспорту і зв'язку займають площу 27,8 тис. га (1,3 %);

6) 388 частин, підприємств, організацій, установ і навчальних закладів оборони розміщено на землях площею 61,5 тис. га (2,8 %);

7) на земельних ділянках площею 31,2 тис. га (1,4 %) розміщено 363 організації, підприємства і установи природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення;

8) 17 лісогосподарських підприємств охоплюють 605,8 тис. га земель (27,7 %);

9) 59 водогосподарських підприємств – 8,2 тис. га земель (0,4 %);

10) 115 спільних підприємств, міжнародних об'єднань і організацій з участю українських, іноземних юридичних та фізичних осіб розміщено на земельних ділянках площею 5,2 тис. га (0,2 %);

11) 357,1 тис. га земель (16,4 % від загальної площі земель області) відведено під землі запасу та землі, не надані у власність та постійне користування в межах населених пунктів (які не надані у тимчасове користування) [54].

Доволі важливим для аналізу бальнеологічних курортів є характеристика стану, використання й обслуговування об'єктів природно-заповідного фонду. Вони відіграють значну роль у функціонуванні курортів, адже майже всі важливі джерела лікувальних вод мають важливе геологічне значення і є заповідними пам'ятками природи. Парки, заказники, сквери також сприяють оздоровленню та відпочинку, а при докладанні деяких зусиль можуть виконувати і деякі корисні функції.

Площа земель природоохоронного призначення – територій та об'єктів природно-заповідного фонду в області – за останні роки значно зросла і становить близько 114 тис. га, або 6 % від загальної площі регіону (рис.2.13) [37].

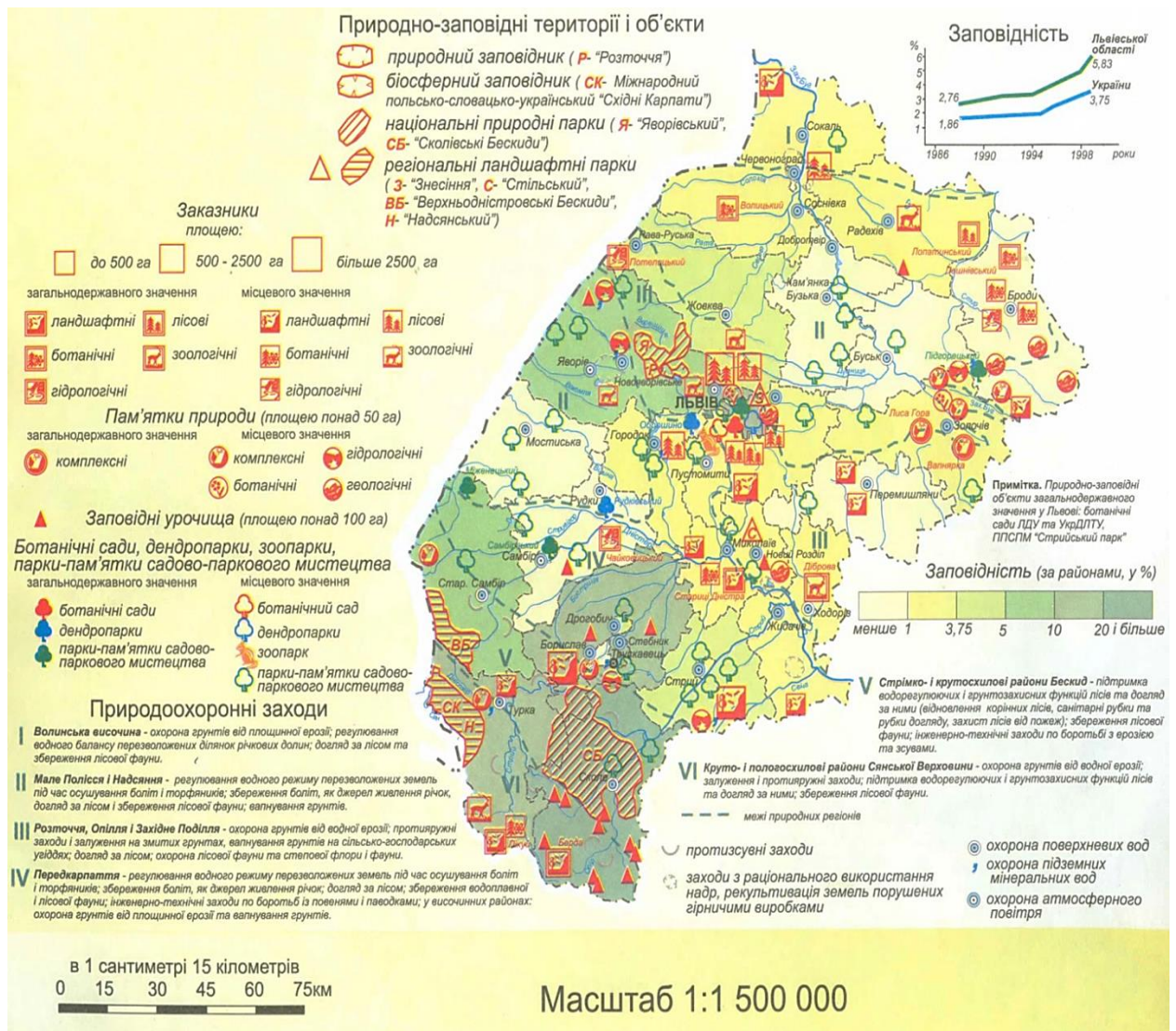

Рис. 2.13. Карта природно-заповідного фонду Львівської області[1]

Із земель природоохоронного призначення природні заповідники розташовані на площі – 2,1 тис. га, національні природні парки – відповідно 42,76 тис. га, заказники загальнодержавного значення – 3,3 тис. га, регіональні ландшафтні парки – 28,26 тис. га, ландшафтні заказники – 12,16 тис. га, лісові заказники – 10,3 тис. га, заповідні урочища – 6,5 тис. га тощо[7, с. 463–467].

Спільною особливістю об'єктів ПЗФ у місті Моршин є відсутність встановлених на місцевості межових знаків територій, що охороняються, хоча таке встановлення є вимогою Закону України «Про природно-заповідний фонд України». Відсутність таких знаків призводить до випадків

паркування автомобілів під заповідним об'єктом або нецільового використання земельних ділянок парку. Щодо власне екологічного стану об'єктів, то найбільше проблем виникає в місцях великого скупчення відпочивальників. Зокрема, в парковій зоні зафіксовані засмічені ділянки у віддалених частинах парку (при цьому урн для сміття є достатньо), наявне витоштування, зсувні процеси внаслідок ерозійної діяльності невеликих струмків. Водночас навколо джерел мінеральних вод територія прибранна й облаштована [45].

Велику роль у формуванні правильного екологічного стану відіграють зелені насадження, які можуть існувати у вигляді парків, алей, скверів. Зокрема, у місті Моршин створено декілька курортних парків для відпочинку. Згідно із законодавством нормативна площа зелених насаджень на одного жителя для населених пунктів коливається залежно від природних умов і чисельності населення. Для бальнеологічних курортів Львівської області цей показник становить 10-13 м²/особу. Оскільки у місті Моршин він становить 18,38 м², то курорт відповідає нормам необхідної кількості насаджень [6, с. 78–85].

Забудова міста, розпочата минулому столітті, не передбачила різкого зростання кількості автотранспорту в місті. Це привело до завантаженості автотранспортом міських вулиць, створення самовільних автостоянок на прибудинкових територіях, поступово знищуючи їх. Теренкур лісопарку, що знаходиться за межами міста, не утримується в належному стані. Відсутність схеми розмежування території та недобросовісність власників і орендарів приводить до засміченості території міста. Довготривала експлуатація інженерних мереж ремонтів призводить до зниження якості питної води, аварійних витоків нечистот і заболоченості території, підтоплення підвальних приміщень житлового фонду [37].

На житлову забудову припадає 59 га. Інститут «Містопроект» на замовлення виконавчого комітету міської ради провів коригування генерального плану міста Моршин. Наявні запаси мінеральних вод

дозволяють збільшити кількість місць у санаторно-курортних і оздоровчих закладах з 3,7 тисяч до 4,8 тис.місць. Оскільки територіальні резерви міста вичерпані, генпланом визначено нові адміністративні межі з освоєнням 100 газемель Станківської, 9 га земель Лисовицької сільських рад та 89 га лісів [13]. Чисельність населення складає близько 6 тис.осіб, які проживають у 41 багатоквартирному будинку та 522 індивідуальних[43].

Основу містоутворюючої бази міста складає курортне господарство. Доповнюють господарський комплекс міста Моршина промисловість, будівництво, транспорт, зв'язок, торгівля, установи і організації регіонального значення тощо. Загальна кількість працюючих в місті складає 3800 працівників.

Найбільшим підприємством курорту є Дочірнє підприємство «Санаторнокурортний комплекс «Моршинкурорт» ЗАТ «Укрпрофоздоровниця», до складу якого входять 5 санаторіїв («Перлина Прикарпаття», «Світанок», «Черемош», Дністер», «Лаванда»), бальнеологічна лікарня, бювет мінеральних вод (Рис.2.14) [47].

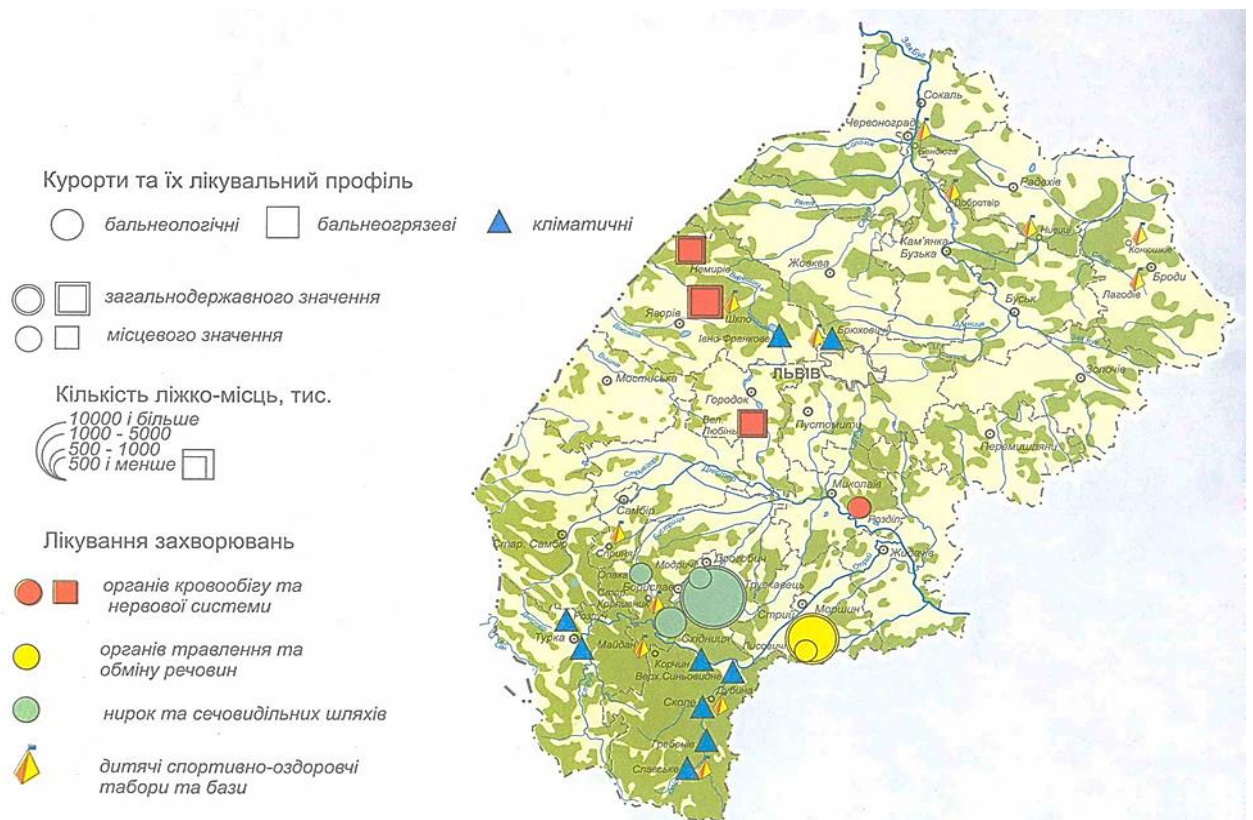

Рис.2.14. Курорти Львівської області і міста Моршин [47]

Крім санаторіїв ДП ЗАТ «Укрпрофоздоровниця» на території міста діють санаторії: ДП «Санаторій «Моршинський» Державного управління справами, «Мармуровий Палац», «Аркадія», «Арніка», пансіонати «Зорецвіт» Генеральної прокуратури України, «Троянда», «Моршин», спортивно-оздоровча база «Динамо», кімнати відпочинку ст.Моршин, відпочинково-оздоровчий комплекс «Моршинська вежа», «Дюк», «Максим», «Оберіг», «Оріон», «Віват», «Парк+», «Богдан», «Одеса», «Боніфацій», туристична агенція «Мінерали Карпат С», вілла «Анна», гостинний двір «Віта Люкс», МПП «Нік» та приватні садиби [47].

Місткість курорту станом на 01.01.2016 року становить 3225 місць, в т. ч. в санаторіях – 2352 місць та в інших закладах 873 місць. Протягом 2015 року в санаторно-курортних закладах (ДП СКК «Моршинкурорт», «Моршинський», «Аркадія», «Арніка», пансіонат «Зорецвіт») міста за даними моніторингу оздоровлено 27656 відпочиваючих, з них: 398 - діти; та 2160 – іноземці, що перебували на оздоровленні, найбільше відпочивальників було з Білорусії (40,5%), Молдови (29%), Азербайджану (15,8%) [45].

Розвиток галузі промислового виробництва в місті-курорті Моршин обмежений. Промислове виробництво міста представлене підприємствами переробної галузі: ПрАТ «Моршинський завод мінеральних вод «Оскар» спеціалізується на видобутку та розливі мінеральної води під торговою маркою «Моршинська», ТзОВ «Українська Геотехнічна Дорога» спеціалізується на випуску виробів з пластмаси та підприємствами по виробництву та розподілу електроенергії, газу та води [44].

Забезпечують життєдіяльність міста комунальні підприємства: КП «Моршинтеплоенерго», Підприємство житловокомунального господарства та КП «Зелене місто». На території міста здійснюють діяльність понад 600 суб'єктів підприємницької діяльності, з них 213 – юридичні особи та 390 фізичних осіб.

2.4. Оцінка еколого-рекреаційного стану міста Моршин для розвитку курортно-санаторної сфери оздоровлення

Лікувально-оздоровчий комплекс «Моршин» є одним з найперспективніших гастроентерологічних курортів України і зарубіжжя. Сервісне обслуговування, лікувально-оздоровчі послуги, європейський імідж комплексу відомі в Польщі, Румунії, Словаччині, Чехії та інших прикордонних державах. Його основні переваги – джерела мінеральних вод з унікальними лікувальними властивостями, сучасна медична база, кваліфікований медичний персонал, оновлений до європейських стандартів номерний фонд, унікальне розташування корпусів тощо. Мінеральні джерела цього курорту завдяки підвищеному вмісту сульфатно-магнієвих солей є ефективними в лікуванні захворювань органів травлення, цукрового діабету та інших видів захворювання та хвороб.

Лікувально-оздоровчий комплекс розміщений окремо від житлової зони м. Моршин, у лісопарковій зоні. Становленню та розвитку курорту «Моршин» сприяли його головні лікувальні чинники - джерела мінеральних вод (розсоли) № 1, 4, 6 [43].

Джерело № 1 - це шахтний колодязь глибиною близько 50 м. Його вода високомінералізована (ропа, розсол). Ця властивість вирізняє його від багатьох лікувальних джерел курортів світового значення. Загальна мінералізація ропи з глибиною колодязя збільшується з 16 г/л (поверхневий шар) до 400 г/л (придонний шар). Рівнобіжно, залежно від глибини колодязя змінюється співвідношення між окремими хімічними елементами [46].

Виділяються три шари води різного типу: поверхневий шар – хлоридно-сульфатно-натрієва вода з загальною мінералізацією 16 г/л, середній шар – хлориднонатрієва з загальною мінералізацією 336 г/л, придонний шар – хлоридно-сульфатно-натрієво-магнієва із загальною мінералізацією до 400 г/л. Рівень мінералізації ропи змінюється не тільки з

глибиною колодязя, але й від пори року, метеорологічних умов, інтенсивності експлуатації джерела. Ропа поверхневого шару колодязя використовується для зовнішнього застосування, ропа придонного шару внутрішньо. Істотно доповнюють терапевтичну цінність води мікроелементи (мідь, цинк, залізо, алюміній, стронцій, титан, кобальт). На території комплексу є кілька свердловин, що мають різну, але високу мінералізацію води [34].

Значно розширює діапазон дії лікувальних властивостей курорту та створює передумови для розвитку його як поліфункціонального рекреаційного комплексу джерело № 4. Вода цього джерела за мінералізацією близька до дощової (0,17 г/л), за хімічним складом – гідрокарбонатно-кальцієва. Крім відмічених інгредієнтів до її складу входять калій, натрій, магній, залізо, сульфати. Крім цього, вода радіоактивна, з постійним вмістом радону і підвищеним вмістом розчиненого кисню. Джерело № 6 використовується з 1968 р. Свердловина багата та перспективна (дебіт 123,4 м³ / добу) [34].

За хімічним складом вода (ропа) сульфатнохлоридна, натрієво-магнієво-калієва із загальною мінералізацією до 238 г/л, характеризується високим вмістом сульфатів магнію і калію, які зумовлюють специфічну дію при лікуванні захворювань печінки, жовчовивідних шляхів, підшлункової залози, гастритах, цукрового діабету [29].

Ефективним методом бальнеотерапії є зовнішнє застосування мінеральних вод у вигляді ванн. Для них використовується високомінералізована ропа поверхневого шару джерела № 1 і свердловина № 20. Вода свердловини № 20 – це хлориднонатрієва ропа з мінералізацією 250-300 г/л. Дебіт свердловини - 36 м³ /добу. Внутрішнє застосування води особливо ефективно при лікуванні органів травлення. Використовуються мінеральні води для інгаляцій, особливо при хронічних інфекційноалергічних захворюваннях верхніх дихальних шляхів [18].

Співвідношення елементів та хімічний склад води «Моршинська» є оптимальними для столової мінеральної води, яку можна споживати щоденно (загальний рівень її мінералізації – 0,1-0,4 г/л) (табл.1) [58].

Таблиця 2.2

Хімічний склад води «Моршинська» (мг/дм³)[58]

Аніони		Катіони	
HCO ₃ -	30 - 200	(Na+K) ⁺	< 70
SO ₄	2- < 100	Ca ²⁺	5 - 80
Cl ⁻	< 60	Mg ²⁺	< 50
Загальна мінералізація (г/дм ³): 0,1 - 0,4			

Завдяки своїй природній чистоті та збалансованості вона не потребує штучного технічного вдосконалення. «Моршинська» легко засвоюється організмом, оскільки за показником щільності рідини вона наближена до плазми крові людини й без зайвих витрат енергії заповнює клітини. Завдяки низькому вмісту мінералів «Моршинська» при кип'ятінні практично не залишає накипу.

Моршинські мінеральні води – єдині в Україні природні води для щоденного споживання, що визнано Євросоюзом. Нині використовується лише близько 10% добового дебету мінеральних вод курорту, отже є велика перспектива його розвитку. Лікувальні та оздоровчі чинники ЛОК мають високу терапевтичну цінність, медичну та соціально-економічну ефективність. Розширення їх застосування забезпечить можливість подальшого розвитку курорту «Моршин» як сучасного лікувально-оздоровчого комплексу.

У центральній частині курорту розташована будівля загальнокурортного бювету мінеральних вод (архітектор А.Ю. Мельник), де одночасно можуть приймати мінеральну воду з джерела № 1 та свердловини № 6 близько 6 тис. осіб. Приготування та підігрів води здійснюється у спеціальному відділенні бювету під постійним контролем гідрохімічної лабораторії та санітарних установ [10].

Найбільш популярними зонами відпочинку є:

- Парк курорту м.Моршин - пам'ятка садово-паркового мистецтва, площею 6,0628 га;
- лісопаркова зона, орієнтовною площею 6 га, на землях Стрийського району, обслуговується ДП «Стрийський лісгосп»;
- міський став площею 3 га;
- озеро площею 3 га на землях Стрийського району, обслуговується ТзОВ «Санаторій для дітей з батьками «Пролісок» [47].

Задля збереження якісних показників земельних ресурсів визначаються програмні заходи зі збереження земельного фонду міста Моршина (Додаток А, Б, В).

Програма встановлює правила планування природоохоронних заходів з метою часткового їх фінансування протягом бюджетного року за рахунок коштів фондів охорони навколишнього природного середовища (ФОНПС) [53, 54]:

1. Перелік заходів щодо реалізації Програми формується відповідно до умов, які визначені Положенням про порядок планування та фінансування природоохоронних заходів з державного та обласного фондів охорони навколишнього природного середовища.

2. Головними критеріями відбору природоохоронних заходів за рахунок коштів ФОНПС є:

- державне та регіональне значення об'єкта (заходу);
- наявність проектно-кошторисної документації;
- високий ступінь готовності об'єкта (робіт) до проведення заходу;
- співфінансування за всіма джерелами акумулювання коштів збору за забруднення довкілля (Державний бюджет України, Державний фонд ОНПС, місцевий бюджет, інші кошти);
- спрямування з місцевого бюджету на реалізацію екологічного заходу не менше ніж 20% коштів від його загальної вартості.

3. Кошти ФОНПС спрямовуються на фінансування заходів, що відповідають основним пріоритетним напрямам державної політики у виглядіохорони довкілля, використання природних ресурсів і гарантування екологічної безпеки, визначених Програмами охорони навколишнього природного середовища, а також Стратегією та Програмами соціально-економічного та культурного розвитку міста.

4. Основою для розгляду та введення природоохоронного заходу являється запит на фінансування, форма якого затверджена наказом Міністерства екології та охорони природних ресурсів від 12.06.2015р. № 194 (державний ФОНПС) та рішенням Львівської обласної ради від 22.10.2013р. № 906 (обласний ФОНПС) (із змінами та доповненнями).

Перелік природоохоронних заходів м. Моршина, що передбачають фінансування із залученням різноформатних коштів на 2020-2025 роки, наведено у додатку А [54].

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕДУРИ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ КУРОРТНОГО КОМПЛЕКСУ «МОРШИНСЬКИЙ» ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Санаторій «Моршинський» в системі курортно-оздоровчого комплексу міста Моршин

Моршин – популярне курортне місто Прикарпаття, широко відоме в Україні та за кордоном. Воно знаходиться далеко від промислових центрів і галасливого світського життя. Місто оточене лісами та пагорбами, що створює неповторну красу та передумовиякісному відпочинку людини. Одним з головних гасел даного рекреаційно-оздоровчого куточка є «єднання з природою, тиша, зміцнення здоров'я». Красиві парки, річки, озера, чисте повітря, приголомшливий вигляд і сучасна медицина швидко упорядковують психологічний та фізичний стан людини.

У межах курортно-оздоровчого комплексу міста Моршин функціонують 6 санаторіїв, державної форми власності, підпорядкованих ЗАТ «Укрпрофоздоровниця» - «Світанок», «Дністер», «Лаванда», «Черемош», «Перлина Прикарпаття», «Пролісок». До підпорядкування даних структур відноситься міський Будинок культури та загальнокурортний бювет мінеральних вод[44].

До приватної форми власності належать 3 приватні санаторії — «Моршинський», «Мармуровий Палац» та пансіонат «Борис», а також відомчі (комунальні) — пансіонат «Зіркоцвіт», санаторій «Геолог Прикарпаття». У сусідньому селі Лисовичі — санаторії «Нива» та «Прикарпатська ватра». Загальна місткість санаторіїв – близько 5000 пацієнтів щомісяця (Рис.3.1) [47].

Рис.3.1. План–схема розташування курортно-санаторного комплексу міста Моршин [45]

На базі санаторіїв засновані Спеціалізовані реабілітаційні відділення для лікування цукрового діабету та найбільш поширених захворювань органів травлення.

А також варто згадати про відділення для вагітних та постраждалих внаслідок аварії на ЧАЕС, печінковий та кишковий центри, відділення для дітей з батьками, відділення для лікування хворих на цукровий діабет та інші види нозологій (Рис.3.2).

Відпочинок в санаторіях Моршина –це чудове поєднання унікальних оздоровчих процедур, потужної лікувальної бази, висококласного сервісу та приємного дозвілля для гостей будь-якого віку. Інфраструктура багатьох санаторіїв передбачає наявність власних бюветів, спортивних майданчиків, кафе, ресторанів, салонів краси, більярдних і тенісних залів та багато іншого.

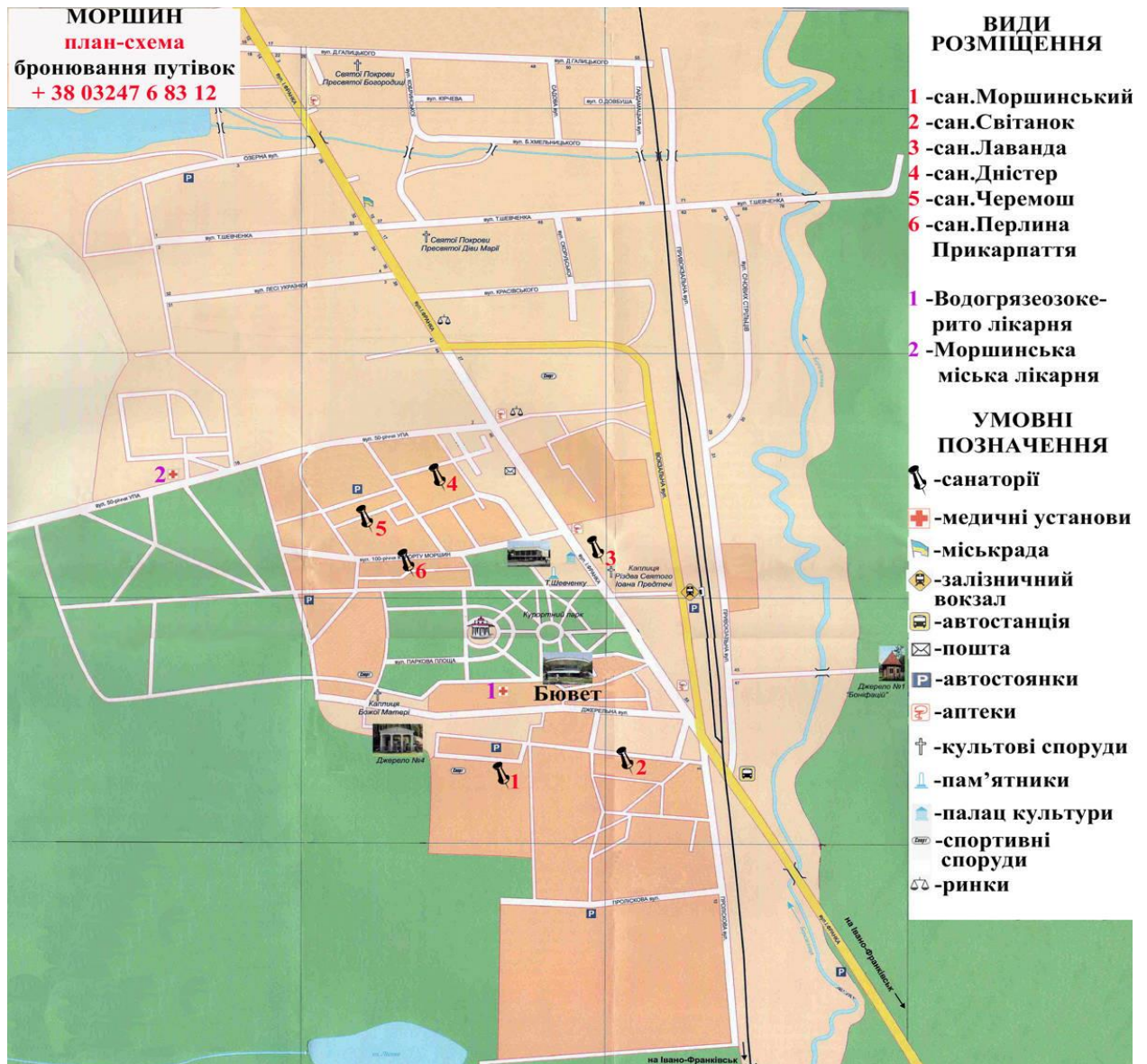

Рис.3.2. Структура санаторно-курортного комплексу міста Моршин Львівської області [43]

Лікувальна база Моршина, до якої входить Бальнеологічна лікарня, центр лікування і діагностики, а також Моршинські мінеральні джерела, відповідає всім європейським вимогам. Комплекс лікування, окрім основних процедур, передбачає лікувальну фізкультуру, купання в цілющих водах, інгаляцію. Проводячи тут відпочинок в Карпатах, ви зможете покращити не тільки фізичне здоров'я, але й емоційний стан (Рис.3.3) [44].

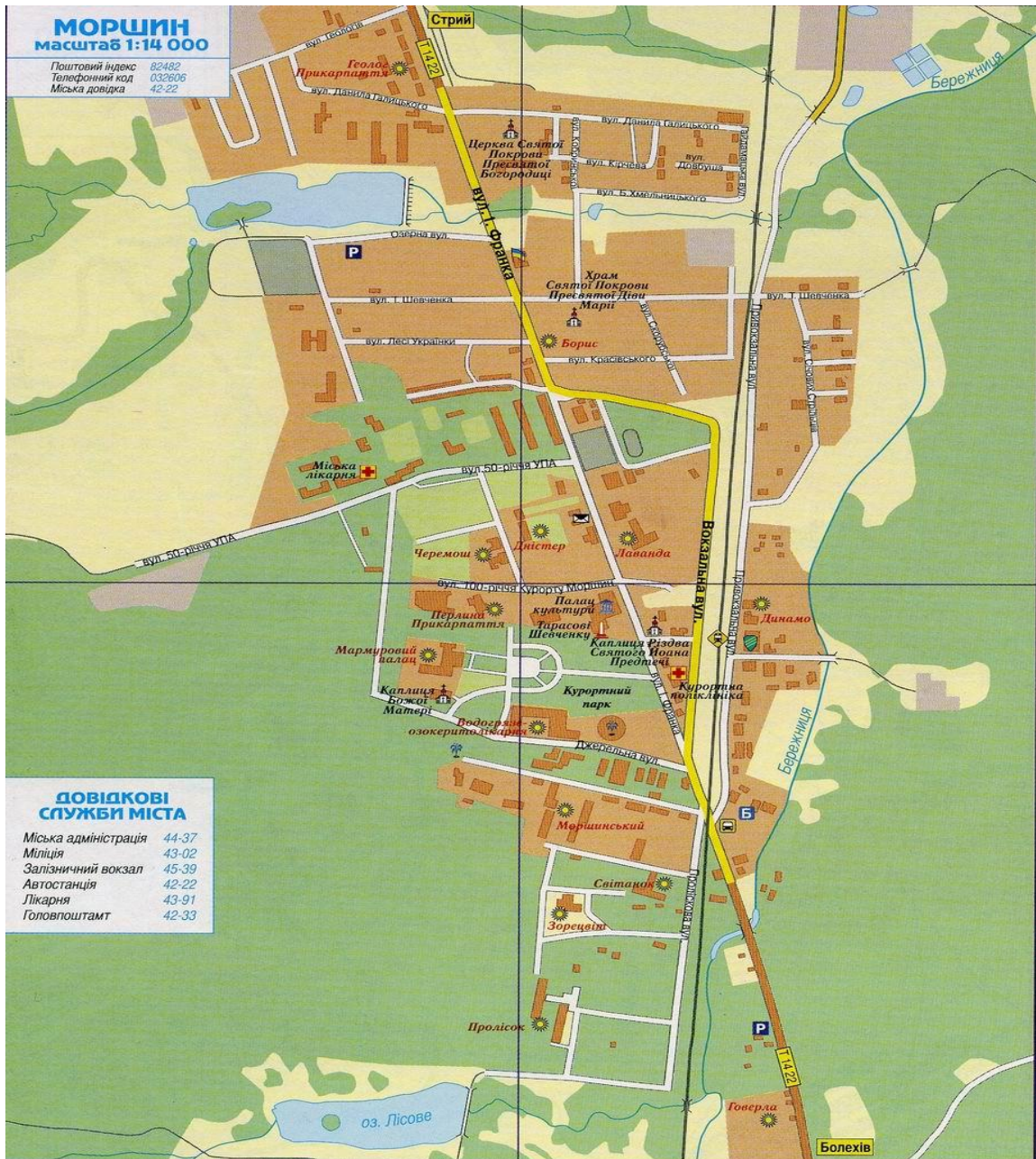

Рис.3.3. План інфраструктури міста Моршин [43]

Основним лікувальним фактором на курорті Моршин є внутрішній прийом мінеральних вод – джерела №1, №4, №6.

Додатковими методами лікування є бальнеотерапія (хвойні та мінеральні ванни, циркулярний та висхідний душ, підводний-душ масаж, різноманітні зрошення), теплолікування, ЛФК, масажі, нетрадиційна терапія та багато іншого.

Одним з таких курортно-санаторних комплексів є санаторій «Моршинський» (Рис.3.4) [44].

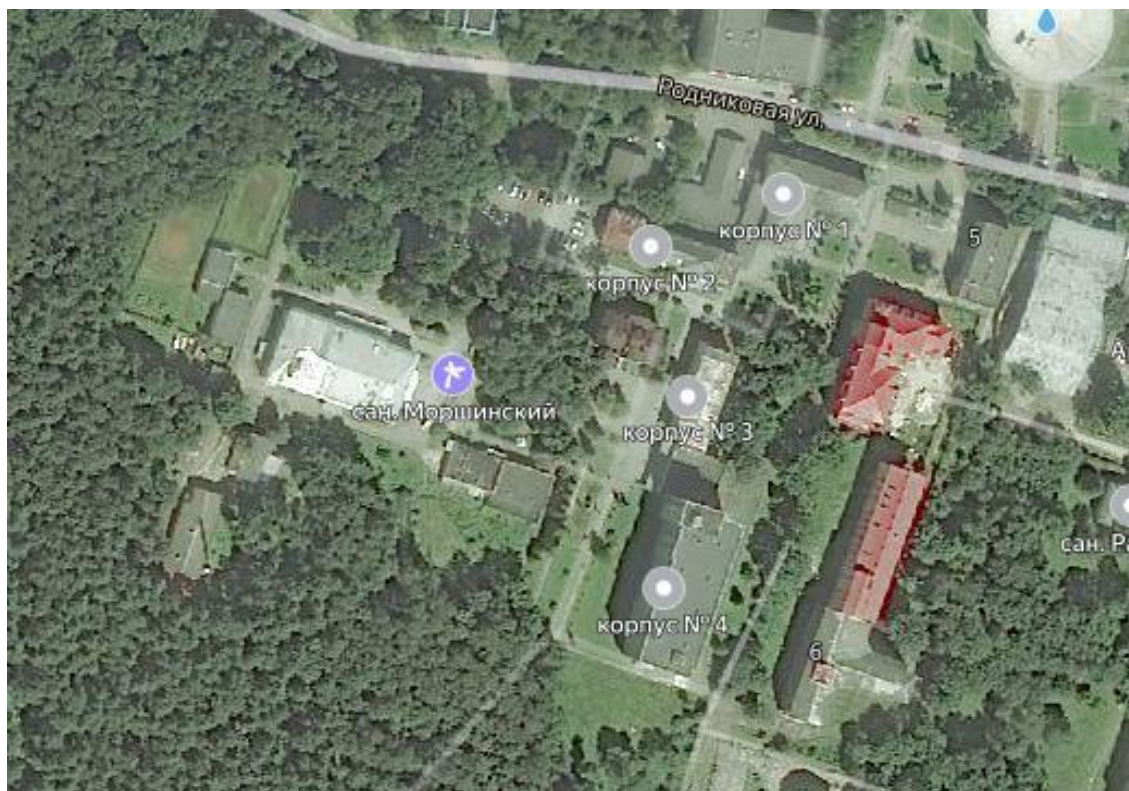

Рис.3.4. Санаторій «Моршинський» [44]

Санаторій «Моршинський» розташований у самому центрі курортного містечка Моршин, займаючи територію 8 га. На цій ділянці розташувалися: адміністративний корпус, спальні корпуси з лікувальними кабінетами, їдальня, спортивний та дитячий майданчик, тенісний та волейбольний корт, косметологічний салон, автостоянка, аптека, тренажерний зал, бар, диско-клуб, сауна, дерев'яні альтанки та багато іншого. Неподалік є велике озеро з джерельною водою, де надають на прокат човни та катамарани. До центрального бювету мінеральних вод лише 30 м, до паркової зони – 50 м, до автовокзалу – 200 м. Щороку цей санаторій приймає на оздоровлення тисячі туристів із різних куточків світу (Рис.3.5) [45].

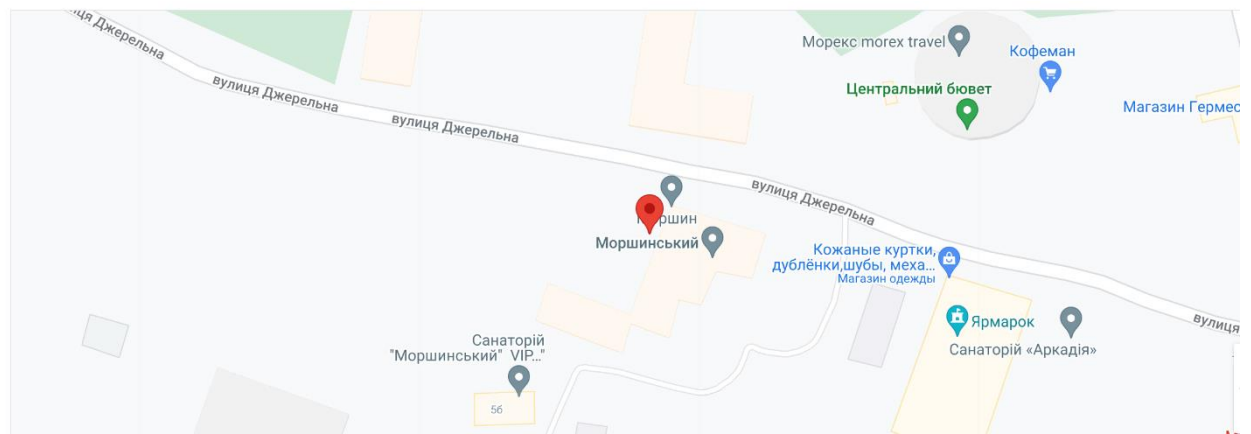

Рис.3.5. Інфраструктура санаторію «Моршинський» [45]

Спеціалізація санаторію: хронічний гастрит, дискенізія жовчовивідних шляхів, стан після резекції шлунку, холелітіаз, хронічний коліт, гепатит, панкреатит, холецистит, холангіт, синдром роздратованого кишківника, порушення обмінних процесів. Лікування проводять з використанням цілющих душів, мінеральних ванн, кишкових і гінекологічних зрошень, прийому мінеральних вод у процедурних кабінетах водолікарнях, медичному центрі[47].

Санаторій «Моршинський» має свої особливості та відмінності у порівнянні з іншими санаторіями міста Моршин. За структурою розміщення основних лікувально-профілактичних і розважально-дозвіллевих будівель, на території санаторію знаходяться: лікарня, залізничний та автомобільний вокзали, банкомати та банківські відділення, пожежна частина, дитячий садочок, загальноосвітня школа, мистецька школа, Палац культури, автомийка, автостоянка, ярмарок-вернісаж, кафе, бари, великий і малий стадіони, тенісний корт, тренажерний зал, дитячі майданчики, соляна печера, більярд, сауна з міні-басейном, 2 відкриті для купання озера, косметичні кабінети, екскурсійні бюро, туристичні агентства, і, навіть, нічні клуби [47].

Враховуючи цільове призначення земель, на яких існує санаторій «Моршинський», необхідно звернути увагу на те, що за нормативно-правовими документами, використання земель оздоровчого призначення потребує виконання низки правил поведіння на землях даної категорії. Такі

правила входять до певних документів нормативно-правової бази, в яких зазначається, що землі оздоровчого призначення мають санітарно-гігієнічне зонування (детальна інформація з даного питання зазначається у пункті (1.3). Для узагальнення інформації по даному питанню, наводимо картографічну характеристику санітарно-гігієнічної зональності в межах використовуваних земель під курортно-оздоровче господарства санаторію «Моршинський» (Рис.3.6) [44].

Рис.3.6. Санітарно-гігієнічне зонування санаторію «Моршинський» [44]

Культурно-розважальні заходи передбачені для всіх вікових категорій. Наприклад, тут організують різноманітні концерти, фестивалі, майстер-класи, відпочинок в човнах, піші та велосипедні прогулянки, барбекю на лісовому озері, поїздки на квадроциклах, дискотеки в нічних клубах та Палаці культури, а зимою – катання на сноубордах та лижах. Для дітей передбачені оригінальні дитячі майданчики, захоптиві квести та

головоломки, ігрові кімнати, допомога кваліфікованого персоналу, смачне меню для дітей в ресторанах.

Для тих, хто хоче потурбуватися про своє тіло є джакузі, басейн, сауни, які працюють за принципами різних бань світу, ароматерапія, салони краси, фітотерапія, масаж та багато іншого. Для гурманів європейської і української кухні пропонуються знамениті страви угорської та закарпатської кухні.

Санаторій налічує 180 номерів та розрахований на розміщення одночасно 350 осіб.

Корпуси:

Адміністративний корпус – 2-поверхова будівля, де відбувається оформлення відпочиваючих.

Корпус №1 – 2-поверхова будівля з кімнатами для проживання.

Корпус №2 – 2-поверхова будівля з кімнатами для проживання. Також у цьому корпусі є водолікарня.

Корпус №1 та корпус №2 з'єднані між собою.

Корпус №3 – 3-поверхова будівля з кімнатами для проживання та процедурними кабінетами.

Корпус №4 – 7-поверхова будівля з кімнатами для проживання та медичним центром. У цьому корпусі є ліфт. Корпус №3 та корпус №4 з'єднані між собою.

Новий корпус – це найновіший корпус із сучасним ремонтом.

Їдальня – це окрема будівля неподалік спальних корпусів. Харчування відбувається на 1 та 2 поверсі [47].

Також санаторій «Моршинський» відомий своєю лікувальною частиною та лікарями-фахівцями. До послуг відпочиваючих пропонується лікування таких захворювань, як хронічний гастрит, холецистит, гепатит, коліт, ентерит, холангіт, панкреатит, синдром подразненого кишківника та порушення обміну речовин.

Лікування проводять з використанням цілющих душів, мінеральних ванн, кишкових і гінекологічних зрошень, прийому мінеральних вод.

3.2. Особливості використання земель в межах курорту «Моршинський»

Бальнеологічні курорти Львівської області розміщені безпосередньо в місцях залягання покладів бальнеологічних ресурсів, у зв'язку з тим, що лікувальні мінеральні води і пелоїди непридатні до тривалого транспортування через втрату своїх лікувальних властивостей.

У межах Львівської області містяться сім бальнеологічних курортів (БК): Трускавець, Моршин, Східниця, Великий Любінь, Немирів, Шкло, Розлуч, де сформувалась відповідна лікувально-оздоровча база (санаторні заклади, курортна інфраструктура). Адміністративно вони розташовані в різних районах північно-західної і південно-західної частини області.

Завдяки особливим геологічним умовам у Львівській області утворились унікальні за своїми лікувальними властивостями родовища підземних мінеральних вод і пелоїдів. БК володіють значними запасами мінеральних вод і пелоїдів.

Хоча ґрунтовне вивчення сучасних запасів щодо багатьох джерел не проведено. Серед типів мінеральних вод тут наявні сульфідні, залізисті, содові, хлоридно-натрієві (Моршин) та інші багатоконпонентні лікувальні мінеральні води (Немирів). Наявні також торф'яні пелоїди, які експлуатуються на єдиному курорті (Великий Любінь).

Природні умови бальнеологічних курортів у межах Львівської області схожі, проте мають свої відмінності, незважаючи на територіальну близькість. Східниця, Трускавець, Моршин і Розлуч знаходяться в передгір'ї Українських Карпат; Шкло, Немирів – в межах Розточчя, а Великий Любінь – на Опіллі. Це створює різноманітність бальнеологічних ресурсів та сприятливі можливості для лікування (таблиця 3.1)[24].

Наявність бальнеологічних ресурсів на курортах Львівської області [24]

Назва курорту	Тип мінеральної води/пелоїдів	Затверджені/оцінені запаси, м ³ /добу		Обсяги видобування/використання, м ³ /добу	% використання
		затверджені	лише оцінені		
Трускавець	Нафтуса	25	-	6-10 (13 _{max})	20-40
	Сульфатно-хлоридно натрієва	32,8	-	3-5 (7 _{max})	9-15
	Сульфатно-хлоридно магнієво-натрієві розсоли зі специф. комп.	463	-	15-50	3-10
Моршин	Сульфатно-хлоридно магнієво-натрієві розсоли (дж. №1)	4	-	4	100
	Слабомінералізовані (дж. №4)	-	-	до 30	-
	Хлоридно-натрієві сульфатні розсоли (дж. №6)	1	-	1	100
Східниця	Нафтуса	65,6	-	11,88	18
	Різнотипні	-	-	16	-
Великий Любінь	Сірководнева	442	-	7,7 (18 _{max})	≈1
	Сірководнева ("Адольф")	-	до 26	8,64	≈33
	Торфові пелоїди	204700 т	-	11 (т/рік)	<0,1
Немирів	Сірководнева	115	-	19,2	≈17
	Хлоридно-натрієва (дж. "Анна")	-	172,8	до 1	<1
Шкло	Нафтуса (колодязь №1)	4	-	0,31	≈8
	Сірководнева	-	550	20,44	≈4
Розлуч	Нафтуса №1	-	5,2	2,1-4,8	40-92
	Нафтуса №2	-	1	0,07-0,1	10
	Содова	-	-	1,7-3,4	-
	Залізіста	-	-	4,32-7,2	-

БК Львівської області неоднакові за своїм статусом, площею, чисельністю населення, розвиненістю курортного комплексу, обсягами відпочивальників (табл. 3.2).

Ці відмінності спричинюють наявність типових та індивідуальних проблем і загроз, що формують різний екологічний стан курортів. Важливою характеристикою природних умов курортів є наявність унікальних природних об'єктів, для яких забезпечено певний рівень заповідання і які можуть здійснювати стабілізуючий вплив на еколого-географічну ситуацію.

На території БК Львівської області знаходяться 32 об'єкти ПЗФ місцевого значення, з них 22 свердловини (джерела) мінеральних вод, які є гідрологічними (таблиця 3.2).

Наявність бальнеологічних ресурсів на курортах Львівської області [46]

Бальнеологічні курорти	Площа, км ²	Чисельність постійного населення, осіб	Середньорічна кількість наявного населення, осіб	Щільність населення, осіб/км ²	Кількість санаторних закладів, шт.	Кількість ліжкомісць	К-сть відпочивальників на рік, осіб
м. Трускавець	8,20	20951	29482	3595,4	63	12721	200293
м. Моршин	2,22	4516	6086	2741,4	23	3113	45900
смт. Східниця	6,93	2131	2182	314,9	31	2800	47000
смт. Шкло	4,53	5767	5816	1283,9	1	500	4734
смт. Великий Любін	3,89	4487	4554	1170,7	1	250	2471
смт. Немирів	1,74	1871	2005	1152,3	2	268	3218
с. Розлуч	5,91	1150	1150	194,6	4	≈150	н.д.

Екологічний стан довкілля бальнеологічних курортів є визначальним в екологогеографічній характеристиці їхніх територій. Наявність певних екологічних проблем посилює загрози для розвитку та збереження цінних бальнеологічних ресурсів [50].

Найвагоміше значення має рівень забруднення атмосфери, водних об'єктів та ґрунтів. Рівень забруднення атмосфери, насамперед залежить від обсягів викидів. Однак, облік емісії у більшості курортів відсутній. Наявні дані лише щодо Трускавця, Моршина і найбільших підприємств (В. Любін). Значним забрудником атмосферного повітря є пересувні джерела забруднення, зокрема у Трускавці (54 %). Аналіз динаміки забруднення показує збільшення викидів за останні роки від пересувних джерел забруднення у Трускавці (1,3 разів), від стаціонарних у В. Любіні (1,2 разів) і викидів CO₂ від пересувних джерел у Моршині (1,07 разів). Однак від стаціонарних джерел емісія викидів у Трускавці й Моршині зменшується (таблиця 3.3)[46].

Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин
у м. Трускавець і м. Моршин [36]

Курорти	Викиди CO ₂			Сумарні викиди решти ЗР		
	2011	2012	2013	2011	2012	2013
	<i>Викиди від стаціонарних джерел забруднення, тонн</i>					
Трускавець	16940,5	20075,4	19173,6	70,6	44,1	39,9
Моршин	8831,1	8893,4	8120,2	56,3	56,8	49,4
В. Любінь	508,2	675,2	814,8	2,2	19,4	18,9
	<i>Викиди від пересувних джерел забруднення, тонн</i>					
Трускавець	20142,1	16083,1	20804,6	1481,0	1275,5	1730,6
Моршин	4695,9	4394,0	4690,9	381,0	342,2	340,6

Еколого-географічний стан території залежить не стільки від загальних об'ємів викидів скільки від щільності забруднення. У Трускавці величина викидів на особу (1271,22 кг/особу) наближається до аналогічної величини в м. Львові (1692,01 кг/особу), однак не перевищує її. Натомість у Моршині, попри невеликі обсяги викидів, при розрахунку відносних показників спостерігаємо на чверть більше викидів на одиницю площі (61,65 т/га), ніж у Трускавці (45,71 т/га), а обсяги викидів на одну особу – понад 75 % (2245,83 кг/особу). При цьому на одного жителя припадає набагато більше викидів, ніж в обласному центрі, що свідчить про значне навантаження на довкілля. У решті курортів не проводиться облік викидів від пересувних джерел, тому, наприклад, у Великому Любені відносні показники є на порядок меншими, ніж на інших курортах [45].

Попри переважання сфери лікувально-оздоровчих послуг у господарстві курортів, тут функціонують промислові підприємства, які можуть негативно впливати на довкілля. А саме: теплоенергетика й комунальні котельні, розлив мінеральних вод (Трускавець, Моршин), добування нафти (Східниця), виробництво будматеріалів і побутової хімії (Шкло). З них лише одиниці мають відповідні дозволи на викиди. Єдиним курортом, де відсутні будь-які промислові підприємства, є Розлуч –

унаслідок розміщення в сільському населеному пункті й низького соціально-економічного розвитку курорту [36].

Для цього необхідно провести геологічне вивчення або ж, за його наявності, надати довідку про геолого-економічну оцінку із затвердженням запасів підземних вод, а також ідентифікувати всі водозабірні споруди (їхні ресурси, місцезнаходження й дозвільні документи).

Особливу небезпеку довкіллю курорту становлять наслідки діяльності колишніх гірничодобувних підприємств (Стебницькі родовища калійних солей, Шкло – видобуток сірки), негативні фізико-географічні процеси (зсуви, ерозія, підтоплення), які спостерігаються практично на всіх курортах, в тому числі й у місті Моршин, і потребують постійного моніторингу або відповідних відновних заходів.

Важливе значення для стану водних ресурсів має система водопостачання, об'єми водоспоживання й водовідведення. На всіх бальнеологічних курортах Львівської області, за винятком Розлуча, наявні системи централізованого водопостачання. У Моршині амортизація комунікацій складає 70 %, тому відбуваються втрати питної води, які за офіційними даними сягають 30 % [36].

Значний вплив на виникнення загроз для курорту мають способи поводження з твердими побутовими відходами (ТПВ). Наявність звалищ чи полігонів побутових відходів на курортних територіях недопустима згідно із законодавством, тому поблизу всіх бальнеологічних курортів Львівської області відсутні санкціоновані полігони ТПВ чи звалища сміття. Найкраще налагоджена система поводження з відходами у Моршині та Трускавці.

У підсумку, виявлений рівень антропогенного впливу можна узагальнити у вигляді відповідних картосхемах (Рис.3.7) для кожного курорту [44].

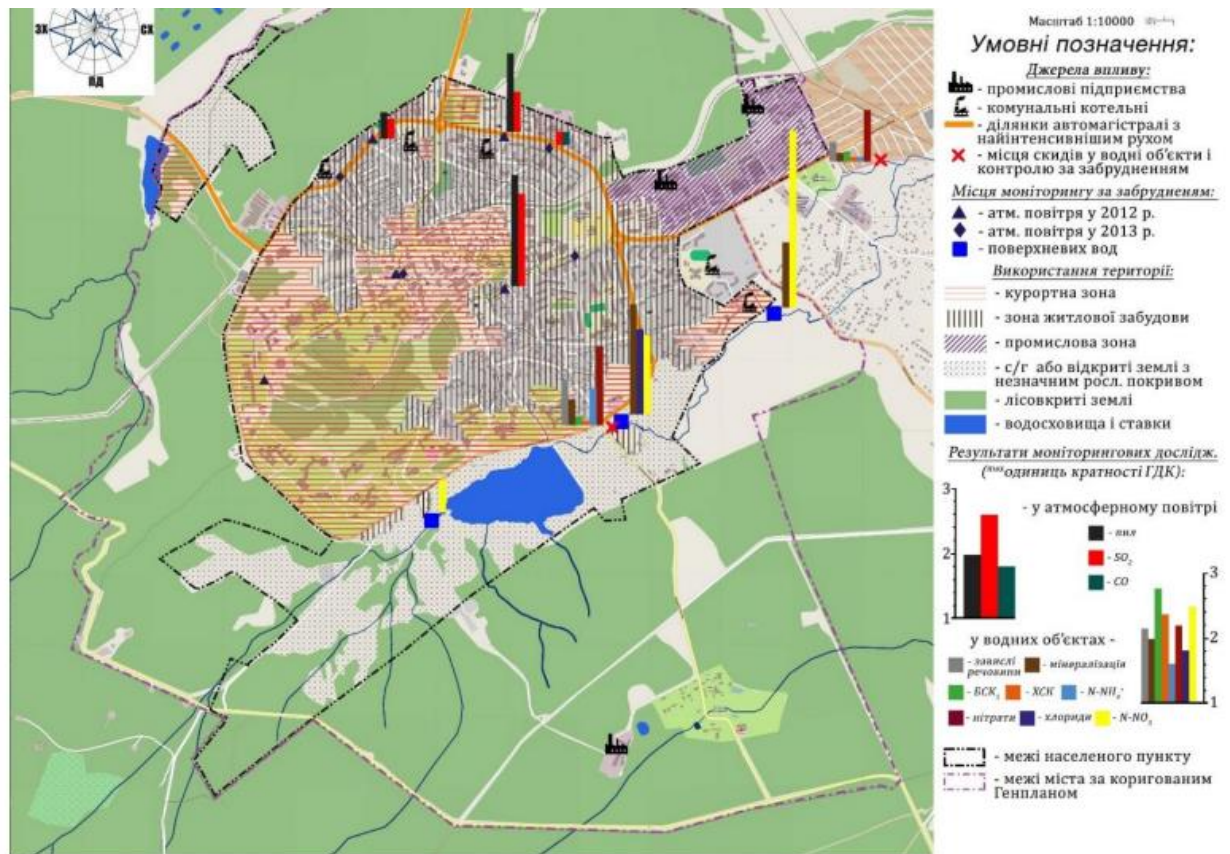

Рис.3.7. Картохема антропогенного впливу у межах курорту Моршина [1]

Аналіз способу використання земельних ресурсів та інформація про співвідношення природних і антропогенно перетворених земель допомагає виокремити потенційні загрози для розвитку.

Зрис. 3.8 бачимо, що БК Львівської області характеризуються високим ступенем антропогенної трансформації земель. В Моршині і Трускавці частка забудованих земель сягає 75 %. Зворотня ситуація спостерігається на курортах, що розташовані в селищах і селах, де існує висока частка земель сільськогосподарського призначення, з них ріллі – до 90 %. Винятком є хіба що Східниця, де структура земельних ресурсів більш збалансована.

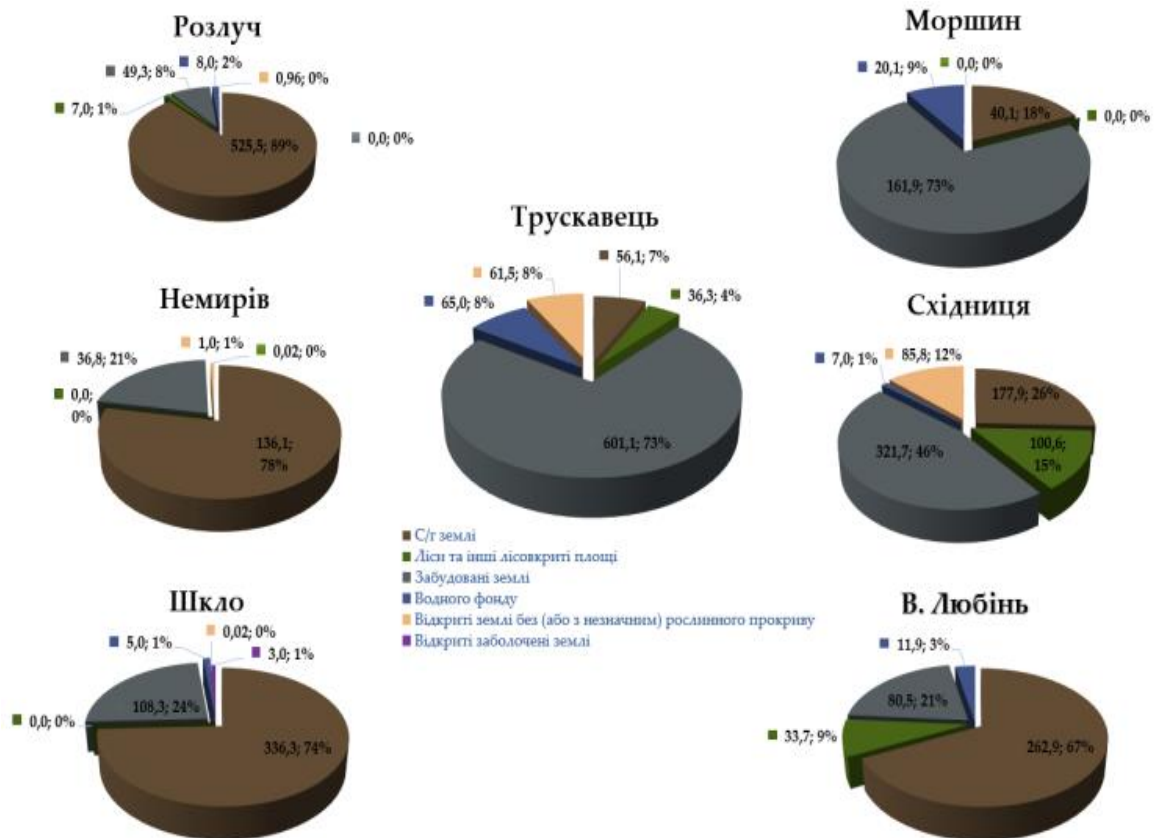

Рис.3.8. Структура земельних ресурсів бальнеологічних курортів курортних міст Львівської області [44]

Ураховуючи вищезгадані проблеми, на деяких БК місцевими адміністраціями було складено й затверджено комплексні екологічні програми. Проте вони не враховують усі аспекти функціонування курортів, не завжди повністю виконуються, у т. ч. через недофінансування. На жодному курорті немає окремих фахівців, які б займалися вирішенням екологічних проблем. Природоохоронні функції виконують інші відділи, а контроль за виконанням робіт покладено на депутатські комісії в місцевих радах.

Порівняння обсягів затверджених або оцінених запасів із рівнем сучасного видобування чи споживання показує забезпеченість курортів бальнеологічними ресурсами (табл. 3.4).

Еколого-географічна оцінка бальнеологічних курортів Львівської області

Курорт	Переваги	Курорт	Загрози
<i>Міста</i>			
Моршин	4Е/3Р/6І	Трускавець	5Е/2Р/2І
Трускавець	1Е/3Р/5І	Моршин	4Е/2Р/1І
<i>Селища</i>			
Східниця	2Е/5Р/5І	Великий Любінь	6Е/1Р/4І
Великий Любінь	2Е/4Р/2І	Східниця	4Е/2Р/3І
Немирів	2Е/4Р/1І	Немирів	3Е/1Р/5І
Шкло	2Е/4Р/1І	Шкло	3Е/1Р/4І
<i>Села</i>			
Розлуч	3Е/4Р/0І	Розлуч	2Е/2Р/8І

Як бачимо у Моршині воно стовідсоткове, але це пояснюється затвердженням запасів залежно від поточних потреб курорту. При їхньому зростанні в результаті розвитку курорту запаси мають перезатверджуватись. Дані з дослідження родовища свідчать про його спроможність задовольнити майбутні потреби при їхньому збільшенні (Рис.3.9) [16, с. 128-134].

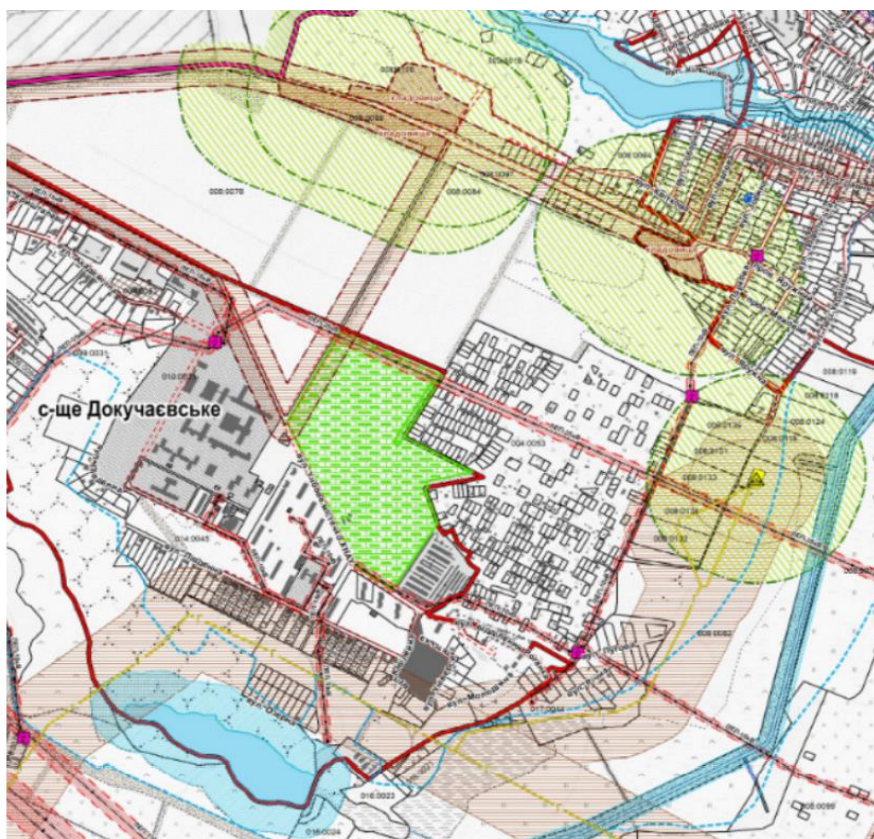

Рис.3.9. Курортний комплекс «Моршинський» на карті міста Моршин [44]

Попри наявність подібних проблем, БК потребують певних рекомендацій з індивідуальним підходом для поліпшення екологічного стану.

У Моршині рекомендовано здійснити заходи щодо відновлення законсервованих гідрологічних пам'яток природи, з подальшим можливим використанням їхніх мінеральних вод, провести реконструкцію системи водопостачання.

Загальною рекомендацією для бальнеологічних курортів, які володіють тими чи іншими перевагами, є вживання всіх необхідних зусиль задля їхнього збереження. Водночас потрібно працювати над збільшенням цих переваг, зокрема розширюючи спектр рекреаційних послуг шляхом створення нових паркових зон, інтенсивнішого використання для рекреації наявних водойм, поліпшення їхньої інфраструктури, розробки і впровадження екологічних стежок, використовуючи при цьому потенціал об'єктів ПЗФ, що розташовані на околицях курортів. Поліпшити інформаційне забезпечення шляхом встановлення відповідних інформаційних та охоронних знаків поблизу джерел і об'єктів ПЗФ, стимулювати розвиток малих курортів для диверсифікації потоків відпочивальників, водночас визначити оптимальні показники рекреаційного навантаження на різні курорти. Отриманий досвід і методику ведення ЕП передати в інші області України для створення загальнодержавної бази даних БК.

3.3. Головні проблеми стабільного розвитку оздоровчого комплексу «Моршинський»

Незважаючи на активний розвиток санаторно-курортного господарства Львівської області, залишається ще багато проблем, які здійснюють негативний вплив на реалізацію туристичного потенціалу регіону (рис.3.10).

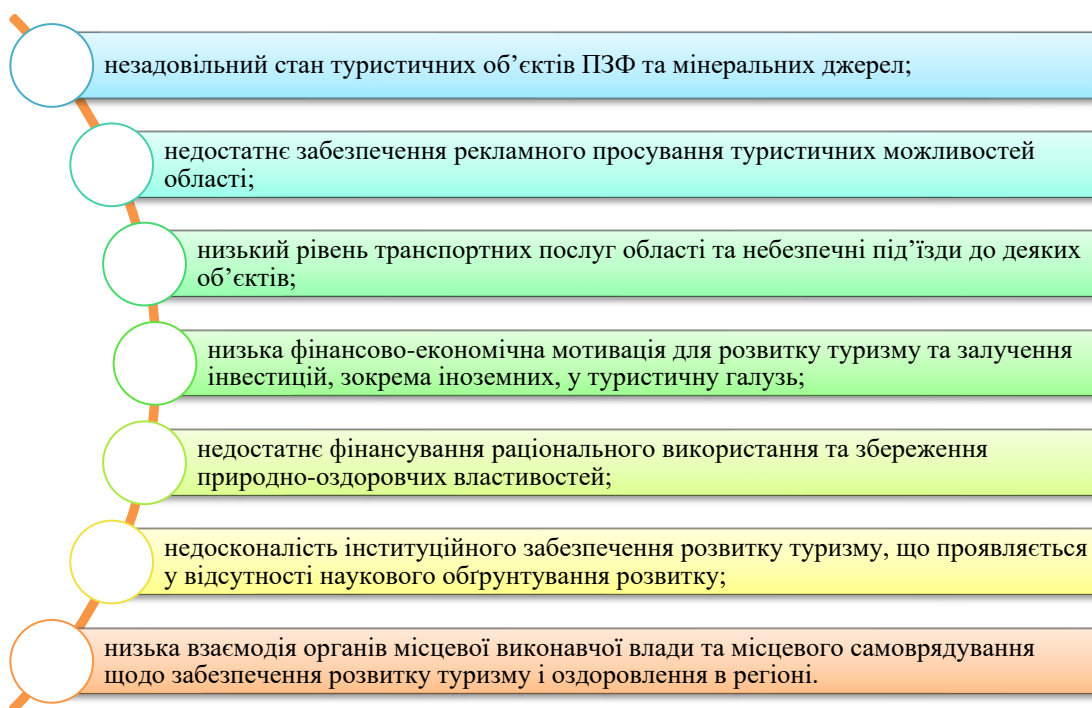

Рис. 3.10. Проблеми туристичного потенціалу регіону[31]

Для раціонального використання туристичного потенціалу Львівщини необхіднорегулярно проводити політику, спрямовану на максимальне використання можливостей області, як туристичного регіону, та вжити заходи щодореалізації даного проекту (рис.3.11) [31].

Аналізуючи стан курортно-оздоровчого комплексу «Моршинський», необхідно звернути увагу й на позитивну динаміку розвитку регіону. На Львівщині активно зростають туристичні потоки, розвивається туристична інфраструктура регіону загалом, розширюється спектр туристичних послуг та підвищується якість обслуговування.

Санаторно-курортна справа є одним з пріоритетних видів економічної діяльності у Львівській області, що в ринкових умовах зазнає якісних змін – з'являються санаторії, пансіонати та СПА-курорти найвищого європейського рівня[19].

Рис. 3.11. Рекомендовані заходи для покращення туризму в області

Найбільш вагомими сильними сторонами громади є наявність мінеральних вод, що використовуються в лікувально-профілактичних цілях та розвинутий санаторнокурортний комплекс. Найбільший вплив на посилення сильних сторін Моршинської громади, а відповідно і її розвиток, мають три зовнішні фактори: отримання статусу курорту державного значення, євроінтеграційні процеси України, з якими пов'язані інвестиції і міжнародна технічна допомога, та міжнародна сертифікація мінеральних вод курорту. Статус державного курорту сприятиме його промоції на міжнародному рівні через Державне агентство розвитку туризму України, яке щорічно бере участь у міжнародних туристичних виставках. У комплексі з отриманням міжнародного сертифікату на мінеральні води це може призвести до збільшення іноземних туристів, що не володіють знайомими для нашого персоналу українською чи російською мовами. Приїзд туристів з

іншим культурним корінням, наприклад, із арабських чи азійських країн, призведе до необхідності в перенавчанні усього персоналу та володінні іноземними мовами (рис. 3.12).

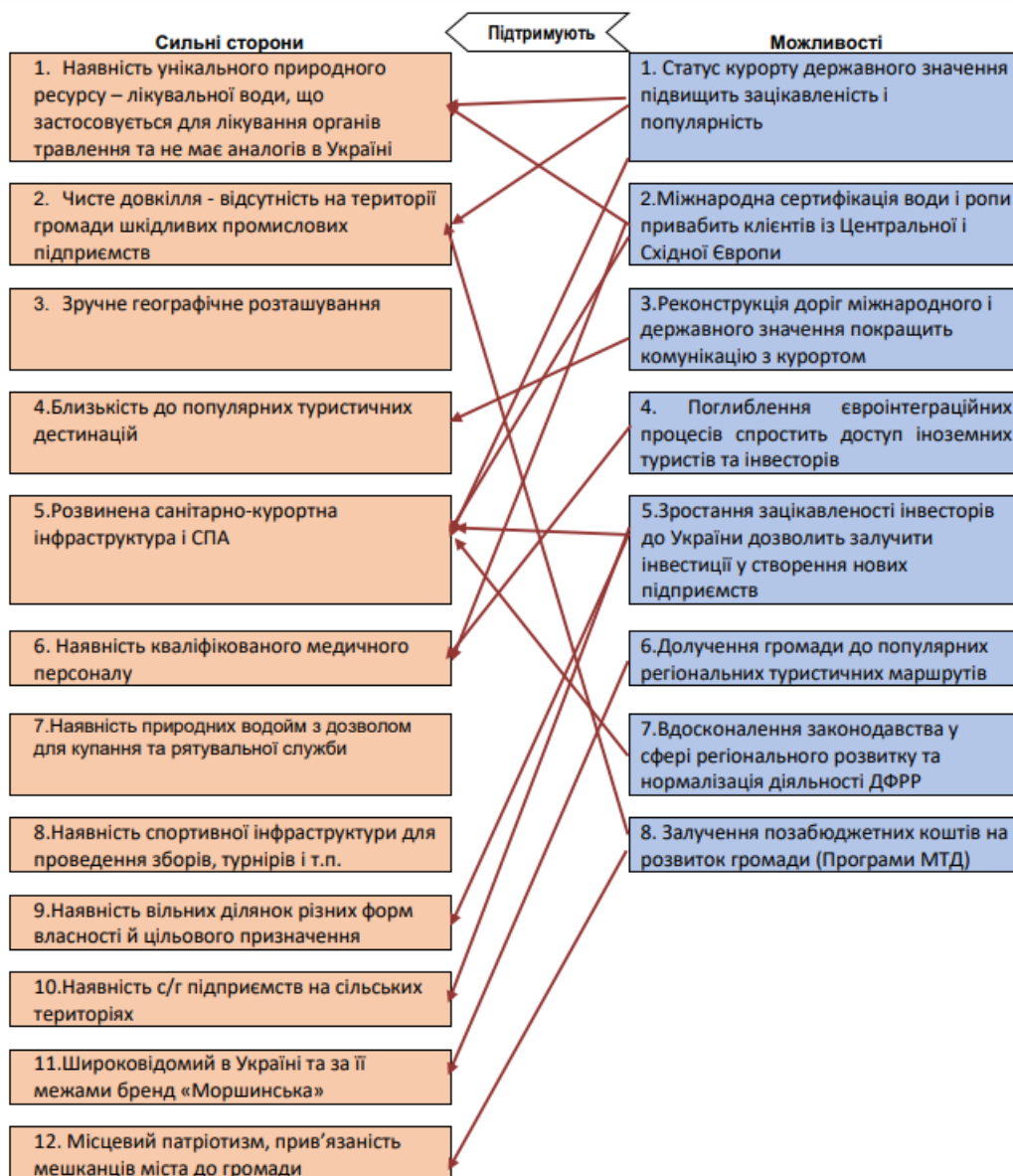

Рис.3.12. Аналіз взаємозв'язків факторів SWOT в квадрантах «чистих» стратегій. Тип стратегії – агресивна, наступальна.

Інформація про основні фактори розвитку курортної справи в Моршинській ОТГ надано у вигляді методу SWOT- аналізу, завдяки якому можна узагальнити фактори впливу як негативних так і позитивних сторін розвитку регіону чи окремої території (таблиця 3.5).

Фактори SWOT- аналізу

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Наявність унікального природнього ресурсу – лікувальної води, що застосовується для лікування органів травлення та не має аналогів в Україні. 2. Чисте довкілля - відсутність на території громади шкідливих промислових підприємств. 3. Зручне географічне розташування. 4. Близькість до популярних туристичних DESTINATION. 5. Розвинена санаторно-курортна інфраструктура і СПА. 6. Наявність кваліфікованого медичного персоналу. 7. Наявність природних водойм із дозволом для купання та рятувальної служби. 8. Наявність спортивної інфраструктури для проведення зборів, турнірів і т.п. 9. Наявність вільних ділянок різних форм власності й цільового призначення. 10. Наявність с/г підприємств на сільських територіях. 11. Широковідомий в Україні та за її межами бренд «Моршинська». 12. Місцевий патріотизм, прив'язаність мешканців міста до громади. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність промоції курорту в Україні і світі. 2. Рівень надання туристичних, медичних послуг не відповідає світовим (європейським стандартам). 3. Нестача (брак) відпочинкової інфраструктури. 4. Монопрофільна економіка (бальнеологія – місто, с/г – села). 5. Непридатні ґрунти для розвитку рослинництва, крім кормів. 6. Неефективне використання земель у сільській місцевості. 7. Відсутність інфраструктури підтримки підприємництва. 8. Високий рівень тіньової зайнятості (винаймання квартир, пилорами, «ліві» путівки, неофіційний продаж ропи). 9. Постійне скорочення чисельності населення. 10. Неякісні дорожня інфраструктура та благоустрій (тротуари, зупинки, громадські простори). 11. Погане транспортне сполучення з сільськими населеними пунктами громади.

Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Статус курорту державного значення підвищить зацікавленість і популярність. 2. Міжнародна сертифікація води і ропи привабить клієнтів із Центральної і Східної Європи. 3. Реконструкція доріг міжнародного і державного значення покращить комунікацію з курортом. 4. Поглиблення євроінтеграційних процесів спростить доступ іноземних туристів та інвесторів. 5. Зростання зацікавленості інвесторів до України дозволить залучити інвестиції у створення нових підприємств. 6. Долучення громади до популярних регіональних туристичних маршрутів. 7. Вдосконалення законодавства у сфері регіонального розвитку та нормалізація діяльності ДФРР. 8. Залучення позабюджетних коштів на розвиток громади (Програми МТД). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Пандемія COVID-19 разом із карантинними обмеженнями триває у 2022 р. 2. Погіршення інвестиційного клімату в Україні. 3. Поглиблення інфляційних процесів. 4. Перекладання повноважень із центрального рівня на місцевий без фінансового забезпечення. 5. Стрімке зростання вартості енергоносіїв. 6. Виїзд молоді на навчання в інші міста та їх неповернення. 7. Посилення конкуренції між громадами за людські та фінансові ресурси.

Євроінтеграційні процеси сприятимуть збільшенню довіри інвесторів до України загалом і до місцевих громад зокрема. Тому інвестиційні пропозиції громади необхідно активно промувати та залучати інвесторів як до розвитку санаторно-курортної галузі, розважально-відпочинкової інфраструктури, так і до інших сфер економічного розвитку, таких, як кологічне/органічне сільськогосподарство та пов'язана з ним переробка. Розміщення громади на території Львівської області, яка потрапляє під дію багатьох програм міжнародної технічної допомоги, особливо транскордонних, дозволить брати участь у набагато більшій кількості конкурсів у порівнянні з громадами Центральної України.

Отже, для використання зовнішніх можливостей для розвитку громади необхідно створити підрозділи супроводу інвесторів та проектний відділ. Підготувати необхідний персонал та забезпечити розвиток даних інституцій, що сприятиме розвитку малого та середнього підприємництва. Активне використання бренду «Моршин оздоровлює» та включення громади в національні та регіональні туристичні маршрути сприятиме більшій популяризації курорту та збільшенню відпочивальників.

3.4. Стратегічні напрямки розвитку міста Моршин як територіальної громади

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», постанови Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2027 року», постанови Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 року № 932 «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів», а також на підставі Договору про співпрацю щодо розроблення Стратегії розвитку Моршинської територіальної громади до 2027 р. та Плану

заходів з реалізації Стратегії на 2022-2024 рр. між Асоціацією місцевих рад «Ради Львівщини» та Моршинською міською радою, підписаного 15 травня 2021 р., реалізовано заходи з розроблення Стратегії розвитку Моршинської територіальної громади до 2027 р. та Плану заходів з реалізації Стратегії на 2022-2024 рр.

Стратегія розвитку Моршинської територіальної громади скерована на покращення умов життя як мешканців громади, так і гостей, туристів, інвесторів через поліпшення бізнес- та інвестиційного клімату, його культурної привабливості, якості міського середовища та системи надання ринкових і неринкових послуг.

Основою для Стратегії стали конкурентні переваги громади, а також ті можливості, які відкриваються через зміни в його зовнішньому оточенні.

Очікуваними результатами втілення Стратегії повинні стати:

- збільшення кількості робочих місць;
- підвищення рівня доходів домогосподарств;
- підвищення рекреаційної, туристичної та бізнесової привабливості громади через поширення бренду серед інвесторів та туристів;
- підвищення рівня комфортності міського середовища та якості надання послуг [51].

Реалізація Стратегії передбачається в рамках стратегічного партнерства влади, громади та бізнесу, де кожен партнер зможе знайти своє місце й інтереси та внести відповідний вклад у розвиток міста.

Стратегії містить два компоненти – «стратегічний», тобто систему стратегічних і оперативних цілей, досягнення яких повинно призвести до стратегічного бачення розвитку міста, та «операційний», як окремі програми кожного стратегічного напрямку, що складаються з проєктів місцевого розвитку, в рамках яких передбачені реалістичні цілі, конкретні заходи, потенційні виконавці та фінансові ресурси, необхідні для реалізації проєкту. Завершується документ каталогом карток технічних завдань (ТЗ) на проєкти місцевого розвитку [59].

При підготовці дослідницько-аналітичних розділів Стратегії було використано матеріали Міністерства економічного розвитку й торгівлі України, інших міністерств та відомств, Львівської обласної державної адміністрації, науково-дослідних організацій, Державного комітету статистики України, Головного управління статистики у Львівській області, Моршинської міської ради та її виконавчих органів. У процесі опрацювання Стратегії розвитку Моршинської територіальної громади консультанти АМР «Ради Львівщини» здійснювали методичне забезпечення, експертний аналіз даних і результатів досліджень, отриманих під час здійснення процесу планування, забезпечували надання консультаційних послуг із питань, які належать до всіх аспектів стратегічного планування[31].

Методологія розробки Стратегії містить кілька рівнів, серед яких – метод стратегічного управління розвитком територіальної громади як територіальної соціально-економічної системи, сукупність процесів (етапів, кроків) при укладанні (розробленні) Стратегії, а також прикладні методики та техніки, які застосовуються в тому чи іншому процесі. В рамках розроблення Стратегії розвитку громади на практиці метод стратегічного управління застосовується через логічно несуперечливу послідовність процесів або кроків, які відображає наступна схема (рис.3.13)[31].

Рис.3.13. Схема процесу розробки Стратегії[31]

Як і кожен інший документ такого рівня, Стратегія має ієрархічну природу, тобто вона складається із цілей, нижчі з яких підпорядковані вищим і перебувають у системних взаємозв'язках між собою (Рис.3.14).

Рис.3.14. Схема побудови Стратегії[31]

Методологія підготовки та впровадження Стратегії ґрунтується на припущенні, що її впровадження відбудеться лише за умов об'єднання зусиль виконавців заходів та всіх зацікавлених сторін. У результаті цієї роботи будуть досягнуті визначені цілі, реалізовані спільні проекти, які в цілому забезпечуватимуть сталий розвиток громади [31].

Документ має модульний характер: окремі його напрями є самодостатніми, автономними, сформованими в розрахунок на подальше впровадження через реалізацію проєктів, кожен із яких є окремим елементом впровадження Стратегії, але впливатиме на загальний результат.

При потребі документ може бути доповнений іншими напрямками розвитку, які в подальшому громада визначить як ключові. Стратегія ґрунтується на інших документах стратегічного характеру, зокрема місцевих цільових програмах, які вже прийняті міською радою і впроваджуються її виконавчими органами.

Основні положення Стратегії мають враховуватися при розробці щорічних та середньострокових Програм економічного й соціального

розвитку громади, галузевих та цільових програм розвитку. Залучення широкого кола громадян до створення Стратегії розвитку громади дозволяє ідентифікувати та знайти прийнятні шляхи усунення проблем громади, забезпечити налагодження діалогу між громадськістю та владою. При цьому однією з основних складових процесу планування є обов'язкова участь у ньому всіх активних та зацікавлених представників громади.

Розроблена таким чином Стратегія відображає інтереси усіх громадян, а тому сприймається громадою як «своя». Створена разом із громадою Стратегія незалежно від особистісних якостей керівників або політичної ситуації спрямовується на покращення стандартів життя, зміцнення місцевої економіки та системи надання послуг [31].

Курорт може похвалитися двома родовищами мінеральних вод – Моршинським та Нинівським. Загалом у Моршинській ОТГ є сім санаторіїв. При цьому п'ять у самому місті та ще два поза його межами. Діють тут 17 готельно-оздоровчих комплексів. І все це у невеликому містечку, яке можна обійти пішки за 15-20 хвилин[46].

У 2022 році було затверджено протокол узгодження позицій – обов'язкова процедура напередодні подання документації Моршина до Міністерства культури та інформаційної політики, а згодом і в Кабмін, де готуватимуть проєкт закону «Про оголошення природних територій міста Моршина з природними територіями Моршинського й Нинівського родовищ мінеральних вод (розсолів) курортом державного значення» з подальшим затвердженням Верховною Радою [44].

Також пропонується затвердити межі округу і зон гірничо-санітарної охорони курорту «Моршин». Таке рішення ухвалене на засіданні уряду 27 грудня 2022 року.

Місто побудоване так, що одна частина є житловим масивом з будинками і приватними садибами, а в другій розташовані санаторії, де мешкають туристи. У Моршині є два дитсадки, одна школа-ліцей, лікарня,

бібліотека та будинок культури, але не комунальний, а в приватній власності санаторію «Моршинкурорт» [45].

З початку повномасштабного вторгнення росії тимчасовий прихисток тут дали майже 10 тисячам ВПО. Зараз у Моршині до 2,5 тисячі переселенців. Деякі з них тут вже осіли, придбали квартири. Однокімнатне помешкання коштує майже 30 тисяч доларів. Безкоштовне житло надали деякі санаторії, як-то «Моршинкурорт» [44].

Головна принада – парк. Це екологічно чиста зона, яку в 2013 році реконструювали за грантові європейські кошти. Ідемо парковою алеєю до бетонного містка, під яким тече джерельна вода, є бювет, а трохи далі видніється старий бювет «Грибочок». Зараз він не діє, хоча його, як і всю довколишню територію, реконструювали. Тепер це невід’ємний атрибут міста, його, можна сказати, візитівка. Коли парк відновлювали, навколо старого бювету створили амфітеатр, де тепер проводять концерти, вистави та нічні кінопокази.

Моршин може стати першим курортом державного значення на Львівщині. Зараз в Україні є шість таких курортів: Куяльник (Одеська область), Миргород (Полтавська область), Скадовськ (Херсонська область), Хмільник (Вінницька область), Слов’янськ (Донецька область), Бердянськ (Запорізька область).

Отже, звертаючи увагу на всі сприятливі передумови та певні негативні сторони розвитку оздоровчого туризму на Львівщині пріоритетами державної регіональної політики повинні стати заходи, щодо покращення планування та більш ефективного використання природно-лікувальних ресурсів.

ВИСНОВОК

Використання земель оздоровчого призначення для існування курортно-санаторного господарства України, розглядається як комплекс завдань, концепцій і стратегій, які дозволяють зазначити проблематику та визначити пріоритети розвитку бальнеологічних курортів. Досліджуючи цю проблематику в даній дипломній роботі ми дійшли наступних висновків:

1. Процес узагальнення теоретичних основ процедури використання земель курортно-оздоровчого призначення, дозволив побудувати загальну структуру оцінки раціонального використання земель даної категорії і акцентувати увагу на основних теоретичних положеннях, які стосуються даного питання.

2. Досліджуючи алгоритм віднесення земельних ділянок до категорій оздоровчого призначення, ми з'ясували, що землі оздоровчого призначення входять до основного складу категорій земель за цільовим призначенням, згідно нормативно-правових документів.

3. Проаналізувавши функціонування й розвиток земельних ресурсів в межах курортних зон було визначено низку положень дискусійного плану. Оцінюючи стан використання земель Львівської області та курорту Моршин варто звернути увагу на те, що недостатньо уваги приділяється охороні збереженню родючості ґрунтів. У зв'язку з активною деградацією ґрунтів, доцільним буде впровадження заходів по збільшенню їх родючості та більш раціонального використання. Регулювання цих заходів повинно здійснюватися на державному та регіональному рівнях, оскільки є реальна загроза втратити такі важливі для населення землі оздоровчого призначення.

4. За статистичними та картографічними джерелами було надано якісну оцінку використання земель оздоровчого комплексу «Моршинський». Бальнеологічні курорти – особливі об'єкти, на яких діють високі вимоги до якості довкілля, контроль за якими на даному етапі здійснюється не так ефективно, як повинен. Внаслідок екологічного аналізу, було виявлено, що

курорт Моршин володіє дуже комфортними природними умовами для бальнеолікування, значними й унікальними запасами мінеральних вод та покладів озокериту, які можуть застосовуватись для лікування широкого спектру захворювань. Саме тому функціонування курортів залежить від наявності і якості лікувальних ресурсів, та відмінного екологічного стану оздоровчих земель.

Особливістю природних цілющих ресурсів є їх використання безпосередньо в місцях їх залягання та видобутку - на курортах. Прикладом використання курортнолігічних ресурсів є санаторій «Моршинський», який є одним з найбільших і розвиненіших курортно-санаторних комплексів міста Моршин. Загальна характеристика земельного фонду, курортно-санаторного господарства, дозволила визначити пріорітети та проблеми розвитку як міста Моршин в цілому, так і санаторію «Моршинський», зокрема.

5. Визначено проблемні питання щодо використання земель оздоровчого призначення, як негативний фактор, та запропоновано шляхи усунення загроз, які негативно впливають на сталий розвиток земель оздоровчого призначення. Землі оздоровчого призначення, будучи унікальним природним ресурсом, в процесі господарської діяльності, перетворюються в засіб виробництва та предмет соціально-економічних зв'язків людей. При своїй неповторності земля виконує функцію загальнонародного надбання, використовуваного і охороняється в інтересах проживає населення, соціального, економічного та екологічного простору. Коли на ній присутні ще й цілющі ресурси, то потрібна вдвічі більша відповідальність за її охорону.

6. Запропоновано стратегію позитивного розвитку санаторію «Моршинський» у складі Моршинської ОТГ. Рациональне використання незалежно від її властивостей належать до обов'язкових умов ефективного розвитку економіки і природокористування. Організація рационального господарювання, використання і охорони земель збільшує потенціал

території, підвищує рівень соціально-економічного розвитку регіону та її значення у міжнародних зв'язках.

З метою проведення ефективних заходів по збереженню і відтворенню якості земель оздоровчого призначення, які не раціонально використовуються доцільним є розробка та затвердження Кабінетом Міністрів України більш детальних та поглиблених законодавчих актів.

Для забезпечення раціонального використання земель оздоровчого призначення потрібно докладати необхідних зусиль для збереження й розширення переліку наявних переваг. Цьому допомогли б розвиток туристичного потенціалу в сфері оздоровлення та залучення міжнародних інвестицій.

Наведені рекомендації та перспективи можуть привабити великі інвестиції в цю сферу та активізувати зовнішні економічні зв'язки, що призведуть як до росту та збільшення внутрішнього споживання, так і до експорту вироблених продуктів. Для самих територій оздоровлення та рекреації це дасть можливість оптимізувати діючу структуруприродно-ресурсного потенціалу та використовувати її для залучення іноземних інвестицій та вкладень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атлас Львівської області : навч. посіб. / Погурельська Т.В. (ред.), 8-ме вид., виправ. і доп. — К.: Мапа, 2012. — 20 с.
2. Белоусова Н.В, Повшук В.О. Особливості охорони земель оздоровчого призначення: тези доповідей на міжнарод. наук.-практ. конф. / Політ. — Київ, 2020.
3. Гавриленко О.П. Екогеографія України // навч.посібник — К., 2008. — 646с.
4. Гнаткович С.А. Правове визначення земель оздоровчого призначення. Вістник Львівського національного аграрного університету. 2013. №20 (2). — С.76-79
5. Головатий М. В. Сучасний антропогенний вплив на бальнеологічні курорти Львівської області / І. Б. Койнова, М. В. Головатий // Науковий вісник Чернівецького університету : збірник наукових праць. — Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. — Вип. 612-613 : Географія. — С. 83–87.
6. Головатий М. В. Проблеми рекреаційного використання бальнеологічних курортів (на прикладі Львівської обл.) / М. В. Головатий // Вісник Львівського університету. Серія географічна. — 2014. — Вип. 42. — С. 78–85.
7. Головатий М. В. Сучасний стан об'єктів природно-заповідного фонду в межах бальнеологічних курортів Львівської області / М. В. Головатий // Геополітика і екогеодинаміка регіонів. — Сімферополь, 2014. — Том 10. — Вип. 2. — С. 463–467.
8. Головатий М. В. Теоретико-методологічні засади еколого-географічного аналізу бальнеологічних курортів / І. Б. Койнова, М. В. Головатий // Вісник Львівського університету. Серія географічна. — 2014. — Вип. 45. — С. 113–123

9. Головатий М. В. Екологічні загрози збалансованому розвитку бальнеологічного курорту Моршин / М. В. Головатий // Фізична географія та геоморфологія. – Київ, 2015. – Вип. 4(80), ч. I. – С. 52–57.
10. Головатий М.В. Еколого-географічний аналіз та оцінка бальнеологічних курортів Львівської області: дис. канд. географ. наук / Мар'ян Васильович Головатий. – Львів, 2016. – 134 с.
11. Горлачук В.В., В'юн В.Г., Сохніч А.Я., Качурець І.С. Сучасні проблеми управління землями природно-заповідного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення. - Львів: НВФ «Українські технології», 2002. - 196 с.
12. Закон України «Про землеустрій». – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.google.com/search?q=12>
13. Земельне право України : підруч. ; [за ред. О.О. Погрібного та І.І. Каракаша]. – К. : Істина, 2009. – 600 с.
14. Іванова А.М. Проблеми українського законодавства щодо рекреаційно-оздоровчого землекористування. - 2011, №3.- С. 455-460
15. Лильо І., Лильо-Откович З. Прогулянка Львовом. Путівник., К.:Балтія друк.- 2005. стр.161-162.
16. Малахова С. Аналіз і оцінка сучасного стану ведення державного земельного кадастру населених пунктів (на прикладі Львівської обл.). – Геодезія, картографія і аерофотознімання. Вип. 72, Львів, 2009. – С.128-134
17. Масляк П.О. Рекреаційна географія: Навч. посібник. – К.: Знання, 2008. – 343 с.
18. Мінеральні води та курорти Львівщини / Під ред. Б. М. Матолича. – Л.: Палітра Друку. – 2003. – 96 с.

19. Мірошніченко А.М. Земельне право України [Текст]: навч. посіб. / А.М. Мірошніченко. – К.: Алерта, 2012. – 392 с.
20. Моршин планує стати курортом державного значення // Медична газета. – 2008. – 1 серпня.
21. Нікіпелова О.М. Сучасні підходи до аналізу стану природних лікувальних ресурсів та оцінка природних територій курортів // Укр. геогр. журн. – 2007. – No 1. – С. 39-42.
22. Павліш Л., Львівщина як перспективний регіон України для розвитку туризму та рекреації. Торгівля, комерція, підприємництво, 15, 2013. с. 124-128.
23. Палій Н.І. Правовий режим земель рекреаційного та оздоровчого призначення. Актуальні проблеми держави і права. 2005. Вип.25 ст. 403-405.
24. Панас Р. М. Рациональне використання та охорона земель : навч. посібник / Р. М. Панас. – Львів : Новий Світ-2000. – 2008. – 352 с.
25. Передумови та перспективи розвитку курортного комплексу України / К.Д.Бабов, Б.Ф. Омецинський, С.В. Леонова та ін. // Укр. геогр. журн. – 2005. – No 2. – С. 67-70.
26. Петлюк Ю.С. Поняття та склад земель оздоровчого призначення: окремі правові аспекти. Науковий вісник національного університету біоресурсів і природокористування України. 2012. Вип.173 (3). С.87-92.
27. Петлюк Ю.С. Законодавче забезпечення правового режиму земель оздоровчого призначення. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2013. №3. С.86-90.
28. Природа Львовской области [Текст] / Под ред. К.И.Геренчука. – Львов, «Вища школа», изд-во при Львов.ун-те, 1972. – 152 с

- 29.Рутинський М. Класифікація та типологія курортів // Вісник Львівського університету : Серія геогр. – Випуск 34. – 2007. – С. 236-246.
- 30.Статистичний збірник «Довкілля Львівщини» / За ред. Зимовіної С.І. / Львів. – 2015. – 114 с
- 31.Стратегія розвитку Моршинської територіальної громади до 2027 року та План заходів із реалізації на 2022-2024 рр. В рамках Меморандуму між Моршинською територіальною громадою та Асоціацією місцевих рад «Ради Львівщини» та за фінансової підтримки АМР «Ради Львівщини»
- 32.Третяк А. М. Управління земельними ресурсами : навч. посібник / А. М. Третяк, О. С. Дорош. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – 360 с.
- 33.Управління земельними ресурсами : навч. посіб. ; [за ред. А.М. Третяка]. – Вінниця : Нова Книга, 2006. – С.180–210.
- 34.Шаблій О. І. Географічне і геополітичне положення Українських Карпат // Карпатський край. Наукові студії з історії, культури, туризму. – 2012. - №1 – С.113-123.
- 35.Янко М. Т. Топонімічний словник України: Словник-довідник. — К.: Знання, 1998. — С. 236.

Інтернет-ресурси:

- 36.Будзяк О. Актуальні проблеми екологобезпечного використання земель оздоровчого призначення. - 2011. - Вип. 16. - С. 50–55. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rarpsu_2011_16_11
- 37.Екологічна програма розвитку міста Моршин на 2020-2025 рр. – Електронний ресурс. – Режим доступу:<https://drive.google.com/file/d/13mysiaDfMSJcqloGonCB8H8hEeFP0AkZ/view?pli=1>

38. Закон України «Про охорону навколишнього середовища»: станом на 18 грудня 2017 року / Верховна Рада України від 25 червня 1991 року.- Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://search?q=ст.+12+закону+україни+про+охорону+навколишнього+природного+середовища&rlz>
39. Закон України «Про курорти» від 23 листопада 2021 г.. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.google.com/search?q>
40. Земельний Кодекс України [Електронний ресурс] : Нормативноправовий акт земельного законодавства України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III : за станом на 21 лютого 2020 р. – Електронні текстові дані. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
41. Ковальський М. Р. Державне управління землями рекреаційного призначення / М. Р. Ковальський // Економіка України. - 2014. - № 12. - С. 67-73. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2014_12_7
42. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
43. Курорт Моршин [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://kurortmorshin.com.ua>
44. Курорт Моршин [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.morshynkurort.net/ru/treatment/factors>
45. Моршинська міська рада [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://morshyn-rada.gov.ua>
46. Моршин. – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://tvoemisto.tv/exclusive/tsilyushchyy_kurort_yak_morshyn_namagaietsy_a_zberegty_svoi_dzherela_142170.html

47. Моршин. Вікіпедія. – Електронний ресурс. – Режим доступу:
<https://www.google.com/search>
48. Мігущенко Ю. Проблеми та перспективи розвитку туристичної галузі Львівської області. Ефективна економіка, 2015. Режим доступу:
<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4564>
49. План дій зі сталого енергетичного розвитку міста Моршина до 2020 року (SUSTAINABLEENERGYACTIONPLANFORMORSHYNCITY). – Електронний ресурс. – Режим доступу:
50. Постанова про затвердження Порядку розроблення проектів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення від 25 серпня 2004 668-2016-п // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/668-2016-%D0%BF>
51. Про охорону навколишнього середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
52. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 №2026-III // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2026-14>
53. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 № 2456-XII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2456-12>
54. Профіль Львівської області / Аналітично-описова частина до стратегії розвитку Львівської області / [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://surdp.eu/uploads/files/SEA_case_study_Lvivska_oblast.pdf

55. Про землеустрій: Закон України від 22.05.2003 № 858-IV// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15>
56. Про Державний земельний кадастр: Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17>
57. Про охорону земель: Закон України від 19.06.2003 № 962-IV// База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/962-15>
58. Склад води «Моршинська» [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.morshinska.com.ua>
59. Стратегія розвитку Львівщини на період до 2027 року/ [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/948_Strategija.pdf
60. Стратегія розвитку Моршинської територіальної громади до 2027 року та План заходів із реалізації на 2022-2024 рр. В рамках Меморандуму між Моршинською територіальною громадою та Асоціацією місцевих рад «Ради Львівщини» та за фінансової підтримки АМР «Ради Львівщини». – Електронний ресурс. – Режим доступності: <http://morshyn-rada.gov.ua/wp-content/uploads/>
61. Структура придатності ґрунтів природно-сільськогосподарських районів Львівської області . – Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/355486541_Zemelni_resursi_pidroz_dil_monografii/link/6175311ba767a03c14a5fbd5/download

ДОДАТКИ

Додаток А

до Екологічної програми
м.Моршина на 2018-2020 роки
(зі змінами від 29.03.2018 № 561)

Перелік природоохоронних заходів м.Моршина, що передбачають фінансування із залученням коштів державного, місцевих бюджетів, фондів охорони навколишнього природного середовища та інших джерел у 2018-2020 роках

№ з/п	Назва заходу	Термін виконання	Обсяг фінансування		Джерела фінансування					Інші	
			загальна кошторисна вартість	залишок кошторисної вартості на 01.01.2018	державний бюджет	державний фонд ОНПС	обласний фонд ОНПС	місцевий бюджет	місцевий фонд ОНПС		
Проведення заходів, спрямованих на запобігання знищенню чи пошкодженню природних комплексів територій та об'єктів природно-заповідного фонду											
1	Оновлення природного середовища курорту Моршин. Реконструкція благоустрою рекреаційних територій.	2018-2019	28232,61	27852,95	11968,16	0	0	500	100	0	15284,79
Здійснення заходів, пов'язаних із відтворенням та охороною природних ресурсів											
1	Придбання вантажовіслярського автомобіля ГАЗ 330273-758 (4x4)*	2019	500	0	0	0	0	450	50	0	0
2	Придбання вантажного електромобіля Г090*	2020	550	0	0	0	0	500	50	0	0
3	Придбання поливально-прибиральної машини	2019	1350	0	0	1200	0	0	150	0	0
4	Проведення заходів з озеленення міст і сіл: придбання багаторічних зелених насаджень*	2020	150	0	0	0	0	150	0	0	0
Будівництво, реконструкція чи ремонт споруд для очищення стічних вод, системи розподільної каналізації, капітальних мереж і споруд на пих											
1	*Реконструкція каналізаційних очисних споруд в м.Моршин Львівської області** Коригування	2004-2018	57858,807	51337,3	0	36700	0	5000	1077,68	20	0
2	Реконструкція водопроводу та споруд на ділянці с.Братківці – м.Моршин*	2018-2020	38000	38000	15000	0	0	4000	1000	0	18000
3	Реконструкція волоочисних споруд поверхневого водозабору з р.Бережниця*	2020	15000	15000	10000	2000	0	2500	450	50	0
Будівництво, реконструкція та облаштування полігонів твердих побутових відходів, здійснення заходів щодо мінімізації, утилізації та переробки промислових і побутових відходів											
1	Забезпечення екологічно безпечного збирання, перевезення побутових відходів (придбання спецавтомобіля — сміттєвоза з залізом навантаженом)	2019	1400	1400	0	0	0	1200	200	0	0

до Екологічної програми
м.Моршина на 2018-2020 роки
Перелік завдань, заходів та показників Екологічної програми м.Моршина на 2018 – 2020 роки

№ з/п	Назва завдання	Перелік заходів зазначення	Показники виконання заходу, оди. виміру	Виконавець заходу, показника	Джерело фінансування	Очікуваний результат
1	Розвиток природно-заповідного фонду, збереження біологічного та ландшафтного різноманіття	Проведення заходів, спрямованих на залобігання зменшення чи пошкодження природних комплексів територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відтворенням та охороною природних ресурсів	затраті обсяг витрат на проведення заходів, тис. грн продукту кількість територій та об'єктів природно-заповідного фонду на яких реалізовано заходи, од. ефективності середні витрати на проведення заходів, спрямованих на залобігання зменшення чи пошкодження природних комплексів територій та об'єктів природно-заповідного фонду, тис. грн/од. якості ступінь готовності заходів, %	Комунальні підприємства	Кошти, державного та місцевих бюджетів, фондів ОНПС, інші кошти	Збереження біологічного різноманіття, розвиток туристичної інфраструктури та привабливості для відвідувачів, підвищення рівня екологічної свідомості мешканців, покращення умов відпочинку населення
2	Зменшення обсягів скидання неочищених та недостатньо очищених стоків у водні об'єкти та поліпшення екологічного стану поверхневих вод басейну ріки Дністер та ІІ	Будівництво, реконструкція чи ремонт споруд для очищення стічних вод, систем розподільної мережі і каналізаційних мереж і споруд на них, од. середні витрати на будівництво, реконструкцію чи ремонт споруд для очищення стічних вод, системи розподільної мережі і каналізаційних мереж і споруд на них, тис. грн/од. якості ступінь готовності, %	затраті обсяг витрат на будівництво, реконструкцію чи ремонт споруд для очищення стічних вод, каналізаційних мереж і споруд на них, тис. грн продукту кількість об'єктів будівництва, реконструкції чи ремонту споруд для очищення стічних вод, системи розподільної мережі і каналізаційних мереж і споруд на них, од. середні витрати на будівництво, реконструкцію чи ремонт споруд для очищення стічних вод, системи розподільної мережі і каналізаційних мереж і споруд на них, тис. грн/од. якості ступінь готовності, %	Моршинська міська рада, комунальні підприємства	Кошти, державного та місцевих бюджетів, фондів ОНПС	Забезпечення необхідних нормативних показників очищення стічних вод, зменшення обсягів скидання неочищених та недостатньо очищених стоків у водні об'єкти, ліквідації забруднення поверхневих вод
		Проведення заходів щодо відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного	затраті обсяг витрат на проведення заходів, тис. грн продукту кількість об'єктів, на яких проведено заходи щодо відновлення і підтримання сприятливого гідрологічного режиму та санітарного стану, а також заходи для боротьби з шкідливим дією вод, од.	Моршинська міська рада, комунальні підприємства	Кошти, державного та місцевих бюджетів, фондів ОНПС	Відновлення гідрологічного режиму та санітарного стану р.Бережаниа та струмків для збільшення їх пропускнуої здатності

Додаток В

до Екологічної програми
м.Моршина на 2020-2025 роки

Заходи організаційно-технічного характеру, спрямовані на забезпечення покращення стану навколишнього природного середовища м.Моршина

№ з/п	Назва заходу	Термін виконання	Відповідальні за виконання
1	2	3	4
1.	Проведення акції „Чисте довкілля” з залученням жителів міста, працівників установ та учнів школи	Постійно	Виконком міської ради
2.	Проведення місячника благоустрою	2 рази на рік	Підприємства, установи і організації
3.	Забезпечення постійного контролю за екологічним станом р. Бережниця	Постійно	ПЖКГ
4.	Забезпечення постійного моніторингу викидів шкідливих речовин в атмосферу	Постійно	Підприємства, установи і організації
5.	Проведення інвентаризації та паспортизації об'єктів благоустрою	Постійно	Виконком міської ради
6.	Забезпечення постійного лабораторного контролю якості питної води до вимог ДСПН „Питна вода. Гігієнічні вимоги до якості централізованого господарсько-питного водопостачання”	Постійно	ПЖКГ, підприємства міста
7.	Розробка і забезпечення неухильного виконання заходів щодо безаварійної роботи водопровідних та каналізаційних мереж, систем ливневої каналізації	Постійно	підприємства, установи і організації
8.	Проведення інвентаризації та паспортизації об'єктів благоустрою	Постійно	Виконком міської ради
9.	Впровадження використання вищої водної рослинності (Eichornia crassipes) в комплексі доочистки каналізаційних очисних споруд у весняно-літній період	Весна-літо	ПЖКГ
10.	Впровадження концепції безперервної екологічної освіти	Постійно	Управління соціально-гуманітарної освіти Моршинської міської ради, навчальні заклади міста